

GIAMBATTISTA VICO

Orationes inaugurales

edizione digitale del ms. XIII B 55
della Biblioteca Nazionale di Napoli

a cura di

Maria Luisa Colangelo

Bup- Basilicata University Press

Orationes inaugurales / Giambattista Vico ; edizione digitale del ms. XIII B 55 della Biblioteca Nazionale di Napoli a cura di Maria Luisa Colangelo. – Potenza : BUP - Basilicata University Press, 2020. – 174 p. ; 30 cm. – (Digital Humanities ; 3).

ISBN: 978-88-31309-06-6

Versione online in xml: <http://web.unibas.it/bup/evt2/gbv/index.html>

© 2020 BUP - Basilicata University Press

Università degli Studi della Basilicata

Biblioteca Centrale di Ateneo

Via Nazario Sauro 85

I - 85100 Potenza

<https://bup.unibas.it>

Published in Italy

Prima edizione: novembre 2020

Gli E-Book della BUP sono pubblicati con licenza

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Introduzione

Tra il 1699 e il 1707 Giambattista Vico, lettore di retorica nella regia Università di Napoli, tenne sei prolusioni in latino in occasione dell'inaugurazione dell'anno accademico. Si tratta di orazioni di notevole importanza, che offrono una preziosa testimonianza del metodo e del pensiero del filosofo.

L'edizione digitale riproduce il testo del manoscritto idiografo (Napoli, Biblioteca Nazionale "V. Emanuele III", XIII B 55) delle prolusioni tenute da Giambattista Vico.

La presente edizione è stata concepita innanzitutto per una sua resa digitale in xml, curata da Maria Luisa Colangelo e rivista da Fulvio Delle Donne e George Vogeler, usando EVT - Edition Visualization Technology (al sito <http://web.unibas.it/bup/evt2/gbv/index.html>). L'edizione in xml permette di raffrontare direttamente il testo con l'importante manoscritto che lo trasmette, di visualizzare le immagini con le relative descrizioni, di leggere le note di apparato e dei *fontes* in doppia modalità di visualizzazione (ediz. critica, ediz. diplomatica), di vedere la struttura dei fascicoli, di evidenziare i nomi e fare ricerche. Questa, invece, è solo una versione stampabile, funzionale a una consultazione semplificata, che consente solo la lettura del testo e degli apparati, pur potendo comunque vedere le riproduzioni del codice.

Il lavoro è stato svolto nell'ambito del Dottorato di Ricerca in Storia, Culture e Saperi dell'Europa mediterranea dall'Antichità all'Età contemporanea dell'Università della Basilicata, Bando "PON Dottorati Innovativi con caratterizzazione industriale" 2018, progetto scientifico a cura del prof. Fulvio Delle Donne.

Le immagini sono state concesse dal Ministero dei Beni Culturali, grazie alla cortesia dei responsabili della Biblioteca Nazionale di Napoli "Vittorio Emanuele III".

Lista dei testimoni e criteri di edizione

L'edizione è basata su tre testimoni:

D – Napoli Biblioteca Nazionale “Vittorio Emanuele III” Fondo nazionale, XII.B.55

Trascrizione di Giuseppe Vico.

D1 – Napoli Biblioteca Nazionale “Vittorio Emanuele III” Fondo nazionale, XII.B.55

Emendazioni di Giambattista Vico alla copia esemplata dal fratello Giuseppe.

Visc – Giambattista Vico, *Le orazioni inaugurali*, I-VI, edizione critica a cura di Gian Galeazzo Visconti, Roma 2013.

Il testo delle *Orazioni* è suddiviso in pagine, le quali riprendono l'impaginazione del manoscritto idiografo.

GIAMBATTISTA VICO

Orationes inaugurales

edizione digitale del ms. XIII B 55
della Biblioteca Nazionale di Napoli

⟨DEDICA⟩

ANTONIO PALAZOLIO
E FRANCISCANA CAPVCINORVM FAMILIA
SACRO ORATORI NOSTRAE TEMPESTATIS ELOQVENTISSIMO
HVNC
5 DE FINIBVS ET RATIONE STVDIORVM
AVTOGRAPHVM CODICEM
VT
LVCVLENTIORI VITA
IN EIVS AMPLISSIMA CELLVLA
10 QVAM PVBLICIS LITERARVM TYPIS CONSIGNATVS
FRVATVR
IOH. BAPTISTA VICVS
DAT DEDICATQVE

[fol_1v]

De
 Ratione humana convenienter
 Sicut I.
 III. ad rationem convenienter exprimimus.
 Sicut II.
 Ad rationem veritate et sapientia convenienter
 Sicut III.
 Quae si primam appendix quaedam
 de veritate et veram traditionem figurant
 de Sicut Politiis
 Sicut IV.
 Ad quae comuni verum bono traduntur
 Sicut V.
 Ad veram formam et imperio imperium
 de Sicut VI.
 Ad rationem convenienter exprimimus
 et veram rationem que ad rationem convenienter
 de Ratione humana
 eadem ratione
 Ut quam rationem Rationem convenienter Patrum Rationem
 Varietas
 euktor spiritus editor
 Quae via incommoda et veram rationem Rationem
 cum anima convenienter tradenda est
 qui verum verum verum verum
 esse potest

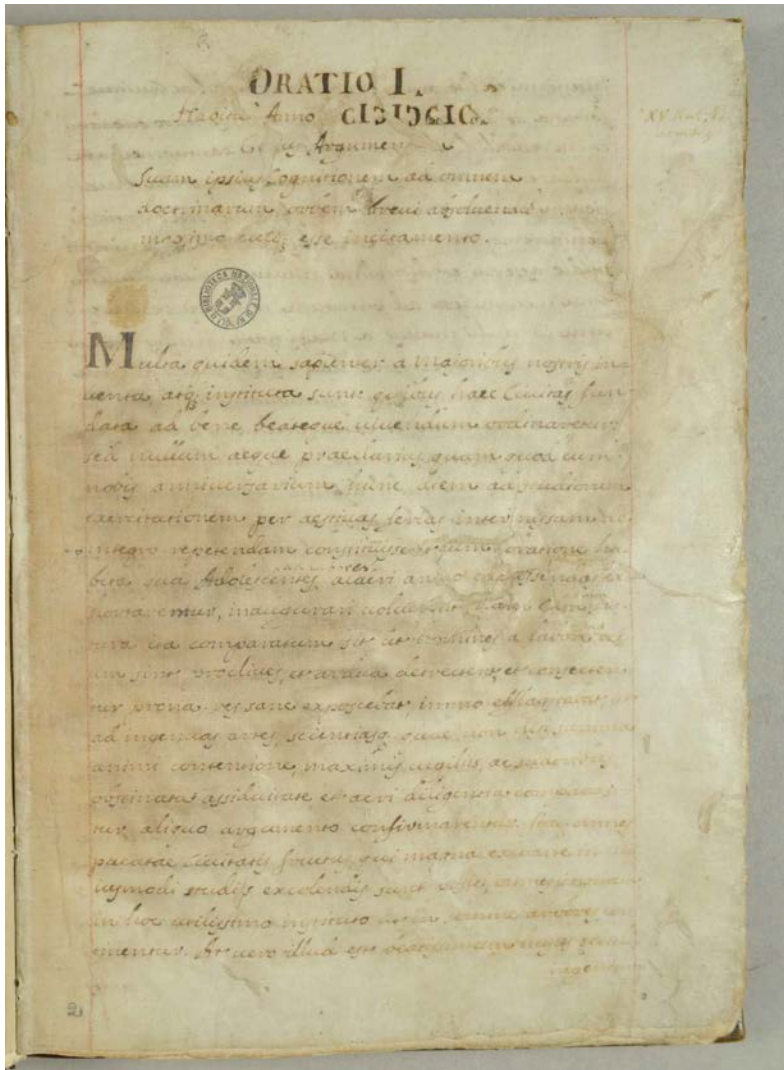
⟨INDEX¹⟩

	DE
	STVDIORVM FINIBVS
	NATVRAE HVMANAE CONVENIENTIBVS
5	ORATIO I
	Ut mentis divinam vim usquequaque excolamus.
	ORATIO II
	Ut animum virtute et sapientia conformemus.
10	ORATIO III
	quae est priorum appendix quaedam
	Ut simulatam et vanam eruditionem fugiamus.
	DE FINIBVS POLITICIS
	ORATIO IV
	Ut quisque communi civium bono erudiatur.
15	ORATIO V
	Ut armorum gloriam et imperii amplitudinem literis augeamus.
	DE FINE CHRISTIANOORATIO VI
	Ut corruptam emendemus naturam
	et humanam societatem, quo latius fieri possit, adiuvemus.
20	DE RATIONE STVDIORVM
	eadem oratione
	Ut quam studiorum rationem corrupta natura dictat sequamur.
	DISSERTATIO
	auctior typis edita
25	Qua via incommoda nostrae studiorum rationis
	cum antiqua comparatae vitanda essent
	quo nostra rector antiqua meliorque
	esse possit.

---

¹ Indicem exhibet D *superadditum* in fol.1v.

[fol_2r]

ORATIO I

habita XV novembris MDCIC Kal. novembris
cuius argumentum

5 SUAM IPSIUS COGNITIONEM AD OMNEM
DOCTRINARUM ORBEM BREVI ABSOLVENDUM
MAXIMO CUIQUE ESSE INCITAMENTO.

1. Multa quidem sapienter a maioribus nostris
10 inventa atque instituta sunt, quibus haec civitas fundata
ad bene beateque vivendum ordinaretur,
sed nullum aeque praeclarius quam quod, cum
nobis anniversarium hunc diem ad studiorum
15 exercitationem per aestivas ferias intermissam de
intero repetendam constituissent, cum oratione habita,
qua adolescentes ad labores alacri animo capessendos
exhortaremur, inaugurari voluerunt. Cum enim
natura ita comparatum sit, ut homines a labore ad
20 ocium sint proclives et ardua detrectent et consectentur
prona, res sane exposcebat, immo efflagitabat ut
ad ingenuas artes scientiasque, quae non nisi summa
animi contentione, maximis vigiliis ac sudoribus,
obstinata assiduitate et acri diligentia comparantur,
aliquo argumento confirmarentur. Itaque omnes
25 pacatae civitatis fructus, qui magna ex parte in huius
modi studiis excolendis sunt positi, omnes, inquam,
in hoc utilissimo instituto, ut in semine arbores,
continentur. At vero illud est beatissimum huius seculi

6-7 Cicero, *De domo sua* 1.

---

1. Kal. Novembris] ad. in margine D1 16. ad labores] add. sup. lin. D1 17. enim] add. sup. lin.
D1 18. ad] add. sup. lin. D1 34. affectent] affectant D: corr. D1

[fol_2v]

ingenuum, ea sic inveniuntur in bonis, simul in hac civitate
 parva ut ab illis praestita, homines vero quosdam
 et nonnulli tunc a bonis ad haec recedunt, nec ante
 multum quandoque et ac neque quomodo et ubi
 nonnulli in speciem tantum affectant, sed sanctorum
 penitentiam, caritatem et multitudine rerum, morum
 studio, aequum et disciplinam nituntur. Quae quidem
 cum inveniuntur ad omnem rem, cogitant
 cum id mihi magis a Magistratu in casu dicitur
 ac potius pro tempore haec res est, paucis a bonis
 debet manentem, sed quarequam id in bonis
 potius inveniuntur et extra ordinem, et in bonis
 declinare possunt, tamen vixit nihil arduum
 nihil latens, nihil difficile, reprobam, subter
 leum, perquam libere sapere, facile etiam factis
 exemplis et bonis in quamlibet indiget infans
 ut qui ad omnem bonam studia literarum
 haec inveniuntur, et qui sic animari huc accedunt
 ut in illis ex serendis modum hanc
 magis serentur et laudabilem quandam animi
 non deperantem praefertant. Invenitur autem
 in bonis summo modo obsequendi studium, in hoc
 inveniuntur in cogulis sane coriis adhaerere, et in
 vixit serentur perquam mihi haec ipsissima ratio
 inveniuntur inveniuntur vera, id est cogitant, ea mihi in
 inveniuntur non adhaerere, sed adhaerere etiam ad
 inveniuntur inveniuntur, quandoque non in bonis
 inveniuntur, inveniuntur, adhaerere, studium
 inveniuntur, hanc ipsam, et perquam ad ea
 inveniuntur

ingenium, ea literarum, et potissimum in hac civitate,
 30 fortuna, ut ab ineunte pueritia homines miro quodam
 et incredibili literarum desiderio teneantur; nec sane
 vulgarem quandam et de medio sumptam eruditionem
 in speciem tantum affectent, sed sanctiorem
 penitentioremque, variam et multiugam rerum notitiam
 35 studio assequi et disciplina nitantur.

2. Quae quidem
 cum mecum ipse ad punctum temporis cogitarem,
 cum id mihi munus a magistratu, in cuius manu
 40 ac potestate pro tempore haec res est, paucis abhinc
 diebus iniunctum esset, quanquam id, ut satis
 importune indictum et extra ordinem, pro meo iure
 declinare possem, tamen, quia nihil arduum,
 nihil laboriosum, nihil difficile id esse opinabar,
 45 subeundum perquam libenter suscepi. Facile enim factu
 putabam homini quamlibet indiserto infantique
 id esse, oratione ad bonarum studia literarum
 adolescentes impellere, qui sic animati huc accederant
 audituri, uti in iis expetendis modum haudquaquam
 50 servent et laudabilem quandam animi
 intemperatiam prae se ferant. Verum enimvero summum
 summo viro obsequendi studium me in hanc
 sententiam inconsulto sane consilio abduxit et impulit.
 Etenim postea mihi haec ipsissima rationum
 55 momenta recta via reputanti, ea mihi me
 non modo non admonere, sed absterrere etiam ab
 incoepto visa sunt, quandoquidem non ii vos estis,
 o magnae indolis iuvenes, quos ad sapientiae studia
 iis argumentis duci oporteat et par sit, quod ad eas

---

32 Horatio, *Ad Pisones* 243.

---

33. affectent] affectant D: corr. D1 44. opinabar] reputabam D (linea del. D1); add. in marg. D1
 46. putabam] existimabam D (linea del. D1); add. in marg. D1 55. reputanti] cogitanti D (linea
 del. D1); add. in marg. D1

[fol_3r]

aures animam appellari, quidem si quis arborum se-
 quatur nihil pro se quis, sua recreationem, nihil sua
 sed et ac iuandis sine splendore, et amolendi ni-
 nihil illigenti, aut ad ornandam non nisi in ornati-
 tuem firmam, ac stabili, inuenti posse, si dicitur e-
 rimus argumenta, ut quibus domo huc arborum cog-
 ulgaria, et cuius, etiam esse existimari. Nam quiddam
 a me hodie no die, expectari, ut dicam, porrigimus
 cum non adeo pusillam sepe in errore animam
 ut si uno aliquo, ac singulari doctrinae genere, delecta-
 tur, cog. deus ac contineri pa. arui. lo namq. prouet-
 uti est uis inus praedicta sciendi licet dicere, libere
 ut nemo apprimis eruditi apud nos habeatur, qui
 non in omni doctrinam omnia excipere ueritate
 non, sed a se disciplina quam non ad unquam
 perditur, et perdidit, et, ut in unag. aliter
 sola omnem aetatem laborare se deant. Quid igitur
 igitur ad hanc uerba excoeratore ignum, hanc
 us, qui generosus huius iuuentum animas exaltam
 quod infra corpem ueritatem, et ipsorum dignitatem
 non sit? Quid dignum hoc sanctorum sapientiae se-
 crario? Quid dignum hoc amolysimo, arg. ornati-
 mo ad dicendum, loco quem nunc primum in sa-
 lery cogendi dicunt? Sed qui frequens conuocari se-
 res, confertissima haec corona, quia accipere omnium
 summa alacritas, uultu, et agere significata, me huc
 uenisse excito; et non reficit modo et confirmat,
 sed ad aliorum etiam erigit, et exaltat, ut fragmentum
 uobis hodie proponam, quae porrigimus uno ad ornati-
 bonam

60 artes animum appellatis quibus, si quis utilitatem
 sequatur, nihil fructuosius, sive oblectationem, nihil suavius
 ac iucundius, sive splendorem et amplitudinem,
 nihil illustrius et ad struendam nominis immortalitatem
 firmiter ac stabilius inveniri potest. Istaec enim
 65 argumenta vobiscum domo huc attulistis, eaque
 vulgaria et cuique obvia esse existimatis. Maius quiddam
 a me hodierno die expectatis ut dicam, potissimum
 cum non adeo pusillum gestetis in pectore animum,
 ut is uno aliquo ac singulari doctrinae genere delectetur
 70 eoque duntaxat contineri patiatur. Eo namque propecta
 est vos inter praeclara sciendi, liceat dicere, libido,
 ut nemo apprime eruditus apud vos habeatur, qui
 non in omni doctrinarum orbe exquisite versatus sit,
 nec ulla sit disciplina quam non ad unguem
 75 perdidicerit, et perdidicerit ita ut in unaqualibet
 sola omnem aetatem laborasse videatur.

3. Quid ipse

igitur adferam vestra expectatione dignum, auditores,
 80 qui generosos huius iuventutis animos expleam,
 quod infra et spem vestram et istorum dignitatem
 non sit? quid dignum hoc sanctissimo sapientiae
 sacrario? quid dignum hoc amplissimo atque ornatissimo
 ad dicendum loco, quem nunc primum insolens
 85 conscendi dicturus? Sed iste frequens consessus vester,
 confertissima haec corona, isthaec vestra omnium
 summa alacritas, vultu et aspectu significata, me haerentem
 excitat et non reficit modo et confirmat,
 sed ad altiora etiam erigit et extollit, ut argumentum
 90 vobis hodie proponam, quo potissimum uno ad cuncta

73 Vitruvius I 8, 12.

63. et] aut D (linea del. D1); add. in marg. D1 85. conscendi] coscendi D: emend. Visc.; vester] veter D: emend. Visc.

[fol_3v]

bonarum artium, et scientiarum genera breui per-
 dicenda: singuli ut unus sese possit esse cognoscant;
 ac rari, rariore, subtrahere, cupit, ut uterque et ita iam
 sphaera in hoc axo, circulo omni circumrota-
 tur. Sua ipsius cognitio ad omnem doctrinarum or-
 bem breui absolendum maximo cuique est incita-
 mento. Vos itaque, filii et soboles ingenuae, suavitatis,
 ad quos praecipua haec mea oratio dirigitur, hoc age-
 re erantibus adesse: nam, uicinis benignitate, frenis me-
 spre effectu, ut hodie uisus dies, et meli pulcherrimi
 mi facti, et uicinis benignitate, benefici fratrum obulga-
 uerunt. Intra mense, et gratia uicinis, quae adu-
 rent uiae ad beatitudinem impetendae, praecipua
 illud omni ex parte absolunt, et totum ad eam
 rem facere uident, quod aliter non possunt
 hinc in remota apostolus telos
 et comparat, et uicinis, *Ἰωάν. δεαυτοῦ*; Tenes
 nota, hinc sane tanta referunt, et cumulat
 tanta uicinis, consilium ad Pythagoram,
 multi ad Thalera, Milegium ad Sicilianos, alii
 ad Chilonem, Saccada, nouum referunt; omnes
 profecto humanae sapientiae, columna omnium
 sermo calculi, reputat, tamen, cum tam oressa
 uicinis breuitate, rariam bonae frugis copiam
 committet, ut nihil supra, ad hominum quam
 per sacerdotum abjudicant, et uicinis, et uicinis
 paria omnium conuentione, amittitur, nec uicinis
 tanta, cum ejus dicit, celebrat, et ut uicinis, optant
 rari ad uicinis, amittitur, et uicinis, et uicinis
 hinc

bonarum artium et scientiarum genera brevi perdiscenda
 singuli vestrum sese pares esse cognoscant
 ac satis superque sufficere; cuius argumenti, ut ita dicam,
 sphaera in hoc axe et cardine omnis circumrotatur:
 95 Sua ipsius cognitio ad omnem doctrinarum orbem
 brevi absolvendum maximo cuique est incitamento.
 Vos itaque, flos et soboles ingenuae iuventutis,
 ad quos praecipue haec mea oratio dirigitur, hoc agite
 et animis adeste; nam, vestra benignitate fretus, me
 100 spero effecturum, ut hodiernus dies et mihi pulcherrimi
 facti et vobis ingentis beneficii fructum obtulisse
 videatur.

4. Inter multa et sapientissima, quae celebrantur
 105 vitae ad beatitudinem instituendae, praecepta,
 illud omni ex parte absolutum et totum ad eam
 rem factum videtur, quod duabus voculis comprehensum
 aureis literis in templo Apollinis Delphici
 consecravit antiquitas: Γνῶθι σεαυτὸν «Temet
 110 nosce». Scitum sane tana refertum et cumulatam
 laude, ut, quamvis complures ad Pythagoram,
 multi ad Thaletem Milesium, ad Biantem alii,
 alii ad Chilonem Lacedaemonium retulerint, omnes
 profecto humanae sapientiae columina omnium
 115 ferme calculis reputatos, tamen, cum tam pressa
 verborum brevitate tantam bonae frugis copiam
 contineret ut nihil supra, ab hominibus quamlibet
 sapientissimis abiudicatum est et Pythio oraculo
 summa omnium consensione attributum. Nec vero
 120 tanta esset eius dicti celebritas, si, ut vulgo opinantur,
 ad reprimendam animorum elationem atque

109-110 Plato *Philo* 48c, Plato *Charmides* 164e-165a, Plato Hipparchus 228e, Plato *Protagoras* 343b; 119-121 Cicero *Ad Quintum fratrem* III 5.7

96. Sua ipsius-incitamento] litt. uncialibus scr. D 109. Γνῶθι] Γνωθι D: emend. Visc. 113. retulerint] add. in marg. D1

[fol_4r]

noie facerent: quia animi facultatibus, tanquam alij ad
sublimia, quae in nunquam librare renarunt. His
possunt, quia posse videntur,

Non; non videtur posse, qui possunt? Exornamus itaq;
quid possimus, et facile habebimus quid ponimus. Facim;
my illos, nobis cor veritas, arg, rariant a prima notio-
re iniqua, et quasi conspirata notiones, quae in animo
tanquam igniculi seculi, occluduntur, et magnum cum
eae eruditionis excitabimus. Vulgata enim est de illo
socratico puero apud Platonem hystoria, qui ad facile-
mas, non sumas, Philologos in interrogacionibus quaedam
respondens, de quadrati dimensione apolixem geomet-
ricam omni geometriae ignavis exposuit. Obiciam;
sum, ut quicum scientiae omnes adoleremus, si ueritas
ipso, recte, noveritis, socraticissimi. Nihil veritas, nisi ad
ad eae animam inuendat. Et huius quem deplacet omnium
ignominiam: sed sapientes non esse, cur: quia noluit
vire, quando ut sapientes sumus, ad uoluntatem, et rem
congrat: cuius quanta, et quam mirum est, et quae
causa socraticae declaravit, qui dum quaedam quaedam
et sublimia phantasiae, esse apprehendere, iudicant, et
ea uehementer inuendunt, et in quo uoluntatem, et
nani alienari, ea ueritas mandant, quae cum mo-
tus ille animi est, uelut quidam uentis, dissecant;
superioris, cuiusdam mentis, uae seae esse creantur.
Quamobrem sic exornatores, si animi, nec, in eis, et
pudiciss, prauias, affectiones digna ueritas, fieri, nullo
parto potest, quin, si ad sapientiae, studia, adpugnati-
mus, quaequid unquam eruditionis ad eae, quae, huius

humanam superbiam infringendam id forte esset excogitatum,
 quandoquidem innumera et propemodum infinita
 125 ubique locorum prostant humanae imbecillitatis miseriaeque
 argumenta. Prodeat sapientum eloquentissimus,
 eloquentum sapientissimus Cicero, et coelssimo illo ore divinam
 eius dicti vim explicet: «Nosce te dicit. Hoc dicit:
 Nosce animum tuum. Nam corpus quidem quasi vas est
 aut aliquod animi receptaculum; ab animo tuo quicquid
 130 agitur, id agitur a te. Hunc igitur nosse, nisi
 divinum esset, non esset hoc acrioris cuiusdam
 mentis praeceptum, sic ut tributum Deo sit».
 Sat Tullius, ut nos intelligamus sapientissimum hoc effatum
 eo potius respicere, ut homines, quorum divina ingenia
 135 verecundia humi affligit, diffidentia sui premit,
 magnarum rerum desperatio conterit, ad grandia
 quaeque et sublimia, quibus pares sunt et sufficiunt, excitentur
 et erigantur. Temet igitur nosce, adolescens, ad
 sapientiam factus ut sapientiam assequaris.
 140 **5.** «At, inquires,
 magnus ingenii conatus est revocare mentem a
 sensibus, et a consuetudine cogitationem abducere».
 Esto; at vero magnorum conatuuum magni aequae solent
 esse profectus. Tute igitur collige et temet nosce,
 145 nosce animum tuum, et quam egregium, quam
 eximium, quam praestantem agnoveris, nisi tute
 tibi imponas, fateare. «At mentis acies, quae omnia
 invisit, se ipsam intuens hebescit». Vel hoc ipso agnoscis
 animi tui divinitatem, eumque Dei Opt. Max. simulachrum
 150 esse animadvertis. Ut enim Deus per ea, quae
 facta sunt atque hac rerum universitate continentur,

122 Cicero *Ad Quintum fratrem* III 5.7 127-132 Ficinus *Opera omnia* p. 659-34, Cicero *Tusculanae disputationes* I 52, Plato *Alibiades* I 124a, Cicero *Tusculanae disputationes* V 70, Cicero *De legibus* I 58, 61, 140-142 Cicero *Somnium Scipionis* 29, Cicero *Tusculanae disputationes* I 38, Plato *Phaedrus* 67, Cicero *De natura deorum* II 45 147-148 Cicero *Tusculanae disputationes* I 67 148-149 Cicero *De legibus* I 59

126. Cicero] obliquis literis D 135. affligit-premit] premit, diffidentia sui affligit D (linea del. D1): in marg. D

[fol_4v]

videri, repugnare, ac tradita fuerit, id ore i uniuersa per
 cepit, et cogniti quam facillime. hi ce uno sero applica-
 ti nihil tamen quicquam parum e profecerunt. ut
 in hoc vici copia facta non est, aut bene nata est. In
 genas ingruentia auro pertinetur. sed et praecipua
 loci facti sit, et uera eorundem ingruentia fuerit;
 neq; tamen omnino scientiam omnem abfoluerit; et
 alio argumento ad potentias edicendas. dicitur esse. e
 esse est, et auro uoluntate, allecti ad hanc auro, uicium
 dicitur ad illam, auro splendore, ad aliam applicand.
 sed ea uobis hoc vici copia hac uerum foelicissima
 supponit, ut doctores ac eruditores contingerit anea me-
 mori. in us honoris, et uoluntate collocari agendum.
 ut uobis praepro scribi, et quas dignitas iustis uoluntate
 et sudoribus comparauerit, ea uobis simplici uita, et
 dicitur in bono, fide commendare, et ueritate
 re possit. Hi Aristoteli magister, et honoribus sui
 ut quos inuicibile prudentia, sapientia, genas et
 uoluntate suorum praesentis bene, parit, ad
 hanc uita, uos allicunt, ut dicitur ad hanc uoluntate
 in partibus uobis credendum accedat. Hoc enim
 uos uobis Carolus I. potentissimus Hispania non
 hoc facti, ad pacis, et tranquillitatis fructus cogitand.
 pat magna ex parte in hanc uoluntate locari sunt,
 hoc uoluntate uoluntate, dum uoluntate, et officio,
 uoluntate uoluntate dum honore, et laude eruditum
 uoluntate uoluntate uoluntate, uos eruditissimos esse eu-
 me. facere omnia ad bonas artes addicendas exen-
 pho, uoluntate omnia abundantur omnia diffliciter
 inuicibile.

cognoscitur, ita et animus per rationem, qua praestat, per
 sagacitatem et motum, per memoriam et ingenium divinus
 esse perceptitur. Expressissimum Dei simulachrum
 155 est animus. Ut enim Deus in mundo, ita animus in
 corpore est. Deus per mundi elementa, animus per membra
 corporis humani perfusus; uterque omni concreione
 secreti omnique corpore meri purique agunt. Et Deus in mundo,
 et in corpore animus ubique adest, nec usquam comprehenditur;
 160 Deus enim in aethere movet sydera, in
 aëre intorquet fulmina, in mari procellas ciet, in
 terra denique cuncta gignit, nec coelum, nec mare, nec
 tellus Dei circumscriptae sunt sedes; mens humana in aure
 audit, in oculo videt, in stomacho irascitur, ridet in
 165 liene, in corde sapit, in cerebro intelligit, nec in ulla
 corporis parte habet finitum larem. Deus complectitur
 et regit omnia, et extra Deum nihil; animus, ut cum
 Sallustio loquar, rector humani generis, ipse agit atque
 habet cuncta, neque ipse habetur. Deus semper actuosus, semper
 170 operosus animus. Mundus vivit quia Deus est;
 si mundus pereat, etiam Deus erit. Corpus sentit
 quia viget animus; si corpus occidat, animus tamen
 est immortalis. Tandem Deus naturae artifex;
 animus artium, fas sit dicere, deus. O animi praestantiam
 175 singularem, quae, nisi per Dei Opt. Max. similitudinem,
 accommodate et apposite explicari non possit! Agnovistis
 similitudinem animi, agnovistis naturam.
 Est enim divina quaedam vis cogitandi, cuius quanta
 est, Deus immortalis, velocitas! quam celeres motus
 180 ac plane ignei! quam varia, diversa et multiplicia

153-154 Cicero *Tusculanae disputationes* I 67 157 Ficinus *Opera omnia* p. 659 34-36 158 Ficinus
Opera omnia p. 337-347 160-167 Ficinus *Opera omnia* p. 337-347 167 Sallustius *De bello Inguurthino*
 2, 3 174-175 Cicero *Tusculanae disputationes* V 38

---

160 in] add. in marg. D1 169 habet] add. in marg. D1

[fol_5r]

humanam sup. vitam infringendam id fore esse ex
 tantum: quandoq. dem. immum. va. ex. no. pen. dum. in
 ner. ubiq. locorum. pro. par. humanae. imbecillitati. in
 nate. argumeta. Pro. deat. sapientium. elo. argumeta. elo
 quentium. sapientissimus. Cicero. et. coel. sistino. illo. ore. diu
 nam. ejus. dicti. uim. explicet. Nosce. te. dicit. hoc. dicit. no
 sce. animum. tuum. nam. corpus. quidem. quasi. uas. est.
 aut. aliquod. animi. receptaculum. at. animo. tuo. quic
 quid. agitur. id. agitur. a. te. hunc. igitur. nosse. nisi
 diuinum. esset. non. esset. hoc. acrioris. cuiusdam
 mentis. praeceptum. sic. ut. tributum. Deo. sit. Sar
 Tullius. ut. nos. intelligamus. sapientissimum. hoc. ebanum
 eo. potius. respicere. ut. homines. quorum. diuina. inge
 nia. uerecundia. huius. promit. diffidentia. sui. affligit.
 magnanimum. uerum. desperatio. conuertit. ad. grandia
 quae. et. sublimia. quibus. daret. ut. et. sufficiens. ca
 ritas. et. erigantur. Tenet. igitur. uoce. faciem. et
 sapientem. factus. ut. sapientiam. et. quae. dicitur.
 et. magnus. ingenii. conatus. et. uoluntate. mentem. et
 ueribus. et. d. conuerdine. cogitationem. ad. hunc.
 pro. ac. uero. magnorum. conatum. magni. aequi. so
 lent. esse. profectus. Tunc. igitur. collige. et. rem. magis
 uoce. animum. tuum. et. quam. egregiam. quam
 eximiam. quam. praerogam. agnoscere. nisi. mihi
 tibi. imponas. facere. At. mentis. aequi. quae. omnia
 inuigil. se. ipsam. inuigil. habes. et. vel. hoc. uero. agnos
 animi. tui. diuinitatem. cum. Dei. spiritus. similes.
 d. uero. esse. animaduertis. Verum. deus. per. ea. quae
 facit. sunt. arg. hac. uerum. ueritate. ueritate.
 cogit.

180   munia! quanta dexteritas et solertia! Atque utinam adeo
 densum et multiplex orationis genus mea mihi Minerva
 effinxisset, ut animi virtutes, quemadmodum vos
 cogitatione, ita ego verbis assequi possem!

185   **6. Digitum**
 itaque ad eas duntaxat intendam, vos
 de iisdem quam maximae sint iudicatote. Principio quid illud, quod
 uno eodemque temporis momento res dissimillimas per
 sensus, veluti nuncios, comprehendimus, atque, in unoquoque
 190   earum genere acerrimus iudex, animus discrimina
 animadvertit tot tamque varia, ut, quo plura
 internoscat, eo minora referre valeat? Nam quae
 usquam floruit lingua, cui tanta esset verborum
 copia, ut singulos colores propriis verbis donarit? sapes
 195   omnes sua quemque not distinxerit? non odores
 omnes paucis iisque alienis vocabulis designarit? Vis
 vero illa rerum imagines conformandi, quae graecis
 dicitur phantasia, dum novas formas gignit et procreat,
 divinitatem profecto originis asserit et confirmat.

200   Haec finxit maiorum minorumque gentium deos,
 haec finxit heroas, haec rerum formas modo vertit,
 modo componit, modo secernit; haec res maxime
 remotissimas ob oculos ponit, dissitas complectitur,
 inaccessas superat, abstrusas aperit, per invias viam
 205   munit. At quanta et quam incredibili velocitate!
 Dixerim Magellanicam terram, iam peragrastis;
 protulerim Novam Zemblam, iam accessistis;
 commemorarim Oceanum, iam tranastis; coelum
 nominarim, iam, ut cum poëta loquar, moenia
 210   mundi excessistis. Et solis itinera miramur adhuc, ad

209-210 Lucretius *De rerum natura* I 73

---

192. valeat] possit D (linea del. D1); add. in marg. D1 197. quae] graecis add. D (linea del. D1)
 206. Magellanicam] megellanicam D: emend. Visc.

[fol_5v]

cognoscitur, ita et animus per variationes q̄ a puritate, per
 gradum et motum, memoriam et ingenium dicitur
 esse perceptivus, et per cognitionem de Semalacha
 est q̄. Imag. et enim deus in membris in animis in cor
 pore est. deus per mundi elementa, animus per vici
 tate corporis humani per se, utiq; omni conversione
 secreti omnig. corpore neri, purig. agens. Et deus in sub
 do, et in corpore animus utiq; aletiq; nec arguam com
 prehenditur. deus enim adhuc in voce gaudet, in
 aere, in voce fulminat, in mari procelles cecit, in
 terra telus, tonens q̄. Et nec caelura, nec mare, nec tel
 lus, et avarum non sunt sede, utiq; humana in aere
 audit, in oculo videt, in stomacho irascitur, videri in
 tione, in corda q̄ in cerebro intelligit, nec in ulla
 corpore parte habet, ferit, lavem. deus completus
 et regit omnia, et carra deum nihil. Animus, ut cum
 Saltyre loquitur. cor humani generis. ipse agit, atq;
 cuncta, neq; ipse habetur. deus semper accipit, sem
 per operatur animus. Mundus unig. quia deus est
 si mundus periret, etiam deus erit. Corpus servit,
 quia regit animus, si corpus occidat, animus reman
 et in immortalis. Talem deus naturae artifex, Animus
 animo facti dicitur, deus. Iamque praesentiam
 singulari, quare per dei op̄. etiam, similitudine,
 accommodare, et appetit explicari non, occidit. Agno
 utiq; similitudinem animi, agnoscit naturam.
 Et enim divina, quaedam ut cogita. de, caput quare
 in est, deus in immortalis, ut locat, quam colere, motus,
 et per me ignet, quam carra, divisa, et multiplicia
 immutabilis

quae conficienda quatuor supra viginti horarum spacium insumit, et sunt tamen gentes, quae cum eo menstruas noctes expostulent et querantur!

7. Sed haec minora, quae de divina mentis humanae vi dici possunt. Etenim facultas illa percipiendi quam acris! illa componendi secernendique quam solers! ratiocinandi illa quam velox! Dum tralacionem, quam tantopere commendat Aristoteles, profero, et vini pateram «Bacchi clypeum» appello, quot et quam celeres motus in cuiusque vestrum (mente) dicto citius excitari! Videt enim quisque vestrum primo hinc Martem, hinc Bacchum; deinde hinc clypeum, hinc pateram intuetur. Statim illico Martem cum clypeo, Bacchum cum patera componit, et Martem armatum clypeo, Bacchum gestantem pateram cernit; ibi tum e regione quodque sua, Martem et Bacchum superna, pateram et clypeum inferna confert, atque illico, terrae locos omnes percurrrens, ab illo caussarum desumit finem, et cum clypei tum paterae prorios usus considerat, illius hostes, huius autem sitim arcere et continuo similitudinem adhibet, quod uti Mars clypeo, ita Bacchus patera utatur, ille ut hostes, hic vero ut arceat sitim; et praeterea clypei pateraeque figuras confert, easque in genere rotundarumque rerum congruere animadvertit; hinc extemplo transversum trasversum, et has quatuor formas decussat, et sinistrorsum prius Marti pateram, dextrorsum deinde Baccho clypeum appingit, ut postremo clypeum pateram Martis, pateram clypeum Bacchi esse cognoscat.

8. O quam infra dignitatem de animi motibus hactenus edisertasti, philosophia, quae hoc mentis opus inter primas eius perceptiones accenses, cum tot in eo et tam variae compositiones et ratiocinationes inesse videantur! At etiam

216-219 Ficinus *Opera omnia* p. 297, 23-25, Cicero *De finibus* II 45 220 Aristoteles *Poetica* 147, 20-22

214. querantur] quarantur D: corr. D1 228. inferna] inserta D: emend. Visc. 230-231. atque illico-arcere] add. in marg. D1238. transversum] trasversum D: emend. Visc.

[fol_6r]

unquam potest, scilicet quid sit quod uno oculum
 obtutu respiciamus in se, aut deformitatem uideamus?
 nisi quod ad semper panem omnium exem-
 plo utat, humani corporis membra inuenit, conuenit,
 ea in se conuenit, et ordinat, omniung, conuen-
 sum, aptitudinem, conspicimus, et quid congruat, quid
 alienum sit, quid desit, aut superet, animaduertimus,
 uel quod sunt corporis pars, sunt enim pro modo
 dum infirmas, tot sine uno temporis momen-
 tana iudicia. Quod item illud quod scitum arg. animi
 cam artingit, utramque ut ratione, cuius sit particeps,
 ut possit, in eo dei spiritus, uel loco, prout exci-
 uentis quid? seipsum nouit, ut se o. etiam, huius
 plura longam argumentationem, cuiusque lon-
 gam, seriem deducit, et ut ab aliis, necesse, et
 omni in se apte ratione, et colligat, sine, et
 car, quibus homo uisum probari potest, a sui ad
 cognitionem gradum, et ascendit, tunc, paucos, ani-
 mum, in ditionem meam, Auditoris, et huiusmodi
 nobis, notitiam, animorum, diuinitatem, demeritum
 rem, et contingens, quidam, legi, de omnibus, conuen-
 uentis, inuenit, humana, suauitas, licet, nullo, modo
 patet, ambigere, potest, quod, cogit, nam, id, uel, ambigere
 cogitatio, est, cum, ita, necesse, se, non, cogitatio,
 ni, conuenit, ignoscere, ad, ea, cogitandi, conuenit,
 fieri, primum, quod, sit, uel, quaedam, uisum, in, se,
 quid.

vis, qua mens humana res inter se componit aut a se
 invicem secernit, tanta est, ut, qua dexteritate et solertia praedita
 sit, a quovis eloquentissimo, nedum a me, explicari
 250 unquam possit. Etenim quid est quod uno oculorum
 obtutu turpitudinem in rebus aut deformitatem videamus,
 nisi quod ad temporis punctum omnia, ut exemplo
 utar, humani corporis membra intuentes contuentesque,
 ea inter se componimus et ordinamus, omniumque commensum
 255 aptitudinemque conspiciamus, et quid congruat, quid
 alienum sit, quid desit aut superet animadvertimus,
 ita ut quot sunt corporis partes (sunt enim propemodum
 infinitae), tot sint uno temporis momento efformata
 iudicia? Quid item illud, quod, statim atque animus
 260 eam attingit aetatem, ut ratione, cuius est particeps,
 uti possit, in eo Dei Opt. Max. religio protinus excitetur?
 Quid? Se ipsum novit.

9. At vero divina philosophia
 265 longum argumentationum contextum longamque
 seriem deducit, et ut alii alia nectatur ac
 omnes inter se aptae rationes et colligatae sint explicat,
 quibus homo, vixdum profari potest, a sui ad Dei
 cognitionem graditur et ascendit. Date paulisper animum
 270 in ditionem meam, auditores, et philosophiam
 nobis nostrorum animorum divinitatem demonstrantem
 et commonstrantem audiamus.

10. Etsi de omnibus omnino
 275 rebus mens humana haereat dubitetque, nullo usquam
 pacto ambigere potest quod cogitet; nam id ipsum ambigere
 cogitatio est. Cum itaque nequeat se non cogitationis
 consciam agnoscere, ab ea cogitandi conscientia
 conficit primum quod sit res quaedam; nam, si nihil esset,

272. commonstrantem] commostrantem D: emend. Visc. audimus] auditis D; corr. in marg. D1

278. conscientia] coscientia D: emend. Visc.

[fol_6v]

qui cogitaret. Secundo sibi infinitate cupisset sui notionem
 esse infinitam ferret; cum absumit; ea in idem in causa qd
 se opponit, quantum in se est, quae ab a causa prodi ca
 ratur. hinc deus colligit, eam infinitate sui notionem à se,
 quae sit infinita, provenire. hinc se ferretum, et imperfecti
 agnoscit. itaq. infert eam notionem sibi ad infinita-
 qualem se, cujus esse aliqua sit particula, ab omni se.
 Hoc explicat absumit, quod infinitate est, in se continet
 omnia, nec a se quicquam excludit. Hinc itaq. com-
 plectitur, eam notionem sibi esse à natura omnium per-
 seculis ingenitam. t. opponit iterum, quod perfectiori
 non est, id est omnibus perfectionibus cumulata.
 Colligit deus itaq. ab eo nulla recedit. sed haec as-
 sumit, perfectio est, quid est. tandem deus, concludit,
 ergo deus est. cumq. deus sit omnia, est omni potestate
 dignus. Omnia itaq. humanae, ut quae in se ipsam
 conueniunt, ad cognitionem summi dei, dei opt. max.
 in se inducit. Hic uerum aliqui forte mirantur, et
 perueniendo negabit, se ad aeterni, uerum, quoniam per-
 hant rationem, ut ita dicam, caritatem ad dei cogni-
 tionem. feruntq. peruenit, sed animum non adior-
 rit. Quia uerum cordis rabula, pietas inuenit, sed
 innumera non uidet, quae pietates obferunt, cordis
 symphoniae, et carum audis, sed quam multaeum fa-
 gunt, qd exaudiant in eo genere exercitari. Quia itaq.
 quidam quia aeterni uident, aut audienti pietatem
 uel musicam non adhibent aduocant. Quia uerum
 uerum maximo oraculo philosopho, sed y. ia ei deo
 hinc uerum hanc uerum animum uerum uerum
 loquor.

280 quī cogitaret? Deinde sibi infinitae cuiusdam rei notionem
 esse insitam sentit sentit; tum adsumit tantundem in causa esse
 oportere quantum in re est, quae ab ea causa producat; hinc
 denuo colligit eam infinitae rei notionem a re
 285 quae sit infinita provenire. Heic se finitum et imperfectum
 agnoscit; itaque infert eam notionem sibi ab infinita
 quadam re, cuius ipse aliqua sit particula, obortam esse.
 Hoc explicato, adsumit: quod infinitum est in se continet
 omnia nec a se quicquam excludit. Hinc rursus complectitur
 eam notionem sibi esse a natura omni perfectissima
 290 ingenitam. Proponit iterum: quod perfectissimum
 est, id omnibus est perfectionibus cumulatum.
 Colligit denuo: itaque ab eo nulla secreta est. Ad haec assumit:
 perfectio est quid esse. Tandem denique concludit:
 est igitur Deus, cumque Deus sit omnia, est omni pietate
 295 dignus. O mira mentis humanae vis, quae, in se ipsam
 conversa, ad cognitionem summi boni, Dei Opt. Max.,
 nos perducit!

11. Haec vestrum aliquis forte mirabitur, et
 300 iuratus negabit se id aetatis, nedum puerum, per
 hanc rationum, ut ita dicam, catenam, ad Dei cognitionem
 pervenisse. Pervenit is, pervenit, sed animum non advertit.
 Quivis vestrum cottidie tabulas pictas intuetur, sed
 innumera non videt quae pictores observant cottidie
 305 symphonias et cantus audit, sed quam multa eum fugiunt,
 quae exaudiunt in eo genere exercitati! Quid ita, quid?
 quia artem videndi aut audiendi, picturam
 vel musicam, non adhibuit advocatam. Quivis vestrum
 puer maximo praelusit philosopho, sed quia ei deerat
 310 philosophia, haudquaquam animadvertit. Neque sane philosophi,

---

304 Cicero *Academica priora* 20 305 Cicero *Academica priora* 20

---

291. omnibus] est omnibus D: corr. D1 301. iuratus] iureiurando D (linea del. D1); add. in marg. D1 302. pervenisse] add. in marg. D1

[fol_7r]

philosophi, Historici, Oratores, Poetae, qui aeternam sibi doctri-
 monum laudem in hominum peccatis, illos alia de
 causa summo se debent in pretio quam quod ad qua-
 artem humani naturae fert; rectius quam alii animi
 aeternae adhaerent. Haec ut ea bonis est animi virtutes
 natio velocitas, qui huiusmodi virtutes quam videtur
 scire, cum maxime morantur. Sed quid ego, sollicitas res
 parum ex dequirat gravissimam explicat, quia potius
 cum sole maximo aeternorum, hominum sentie compo-
 no, qui quum quiescere videtur, cum longissima time-
 ra conficitur. Sed ego maiore et animi quodam modo me-
 moriam admittit: nam quid admirabilis, ac admirabilis
 quam in copiosissimis virtutibus ac virtutibus in membris
 humanis reperitur. Et quam cito, deus immortalis locu-
 plentissimis ut bonis, ac sublimis et multi omnia ver-
 ba, et res, quibus continetur virtutibus continetur memora-
 ter meminere virtutibus. quae si quis tenet, quod in memo-
 riam redigere, et componere velis, ac sollicitus, et
 nam adamina pergerit, necesse est. Quid vero est
 quae ac singulari virtutem, ac summam admira-
 tionem hominibus, ut quodammodo amulorum, nonne huius
 homines summe ipsorum ignari, sive ad deos quodam
 venerunt, sive deorum dona esse exprimerent. Et
 ges, quod eis uideat, societate conuenit, deorum bonum
 temeritate dixit. Et ea dona humani animi ueritate
 similis fuit: poetarum moralem philo-sophiam de caelo
 dicitur et deuocasse. Et in potius animum, in ea uer-
 itate. Medicina graua ad spoliem ueritate. Huius-
 riam ad ueritatem. Et si homines, ut quibus ueritate.

Cyprianus

historici, oratores, poetae, qui aeternam sibi doctissimorum
 laudem hominum pepererunt, ulla alia de
 causa summo habentur in precio, quam quod ad quae
 animi humani natura fert, rectius quam alii animum
 315 acriusque adverterunt. Haec, ut vidimus, est animi ratiocinatio
 velocitas, qui lusorii turbinis instar, quum videtur
 stare, tum maxime movetur.

12. Sed quid ego (per) iocularias res
 320 parum ex dignitate gravissimam explico? Quin potius
 cum sole maximo aeternorum luminum fonte compono,
 qui, quum quiescere videtur, tum longissima itinera
 conficit? Sed ego maiore etiam quodam modo
 memoriam admiror; nam quid admirabilius ac divinius
 325 quam is copiosissimus rerum ac verborum in mente
 humana thesaurus. At quam cito, Deus immortalis, locupletamus!
 ut, bimuli aut summum trimuli, omnia verba
 et res, quibus communis vitae usus continetur, memoriter meminerimus,
 quae si quis lexicographus in ordinem
 330 redigere et componere velit, amplissima librorum
 volumina perscribat necesse est. Quid vero illa,
 quae aut singularem utilitatem aut summam admirationem
 hominibus voluptatemve attulerunt, nonne ethnici
 homines, suimet ipsorum ignari, sive ad deos quosdam
 335 retulerunt, sive deorum dona esse existimarunt? Leges,
 quod iis vitae societas conservetur, «deorum donum»
 Demosthenes dixit; at eae donum humani animi vestrum
 similis fuit. Socrates moralem philosophiam de coelo
 dictus est devocasse; at is potius animum in coelum
 340 intulit². Medicinam Graecia ad Apollinem retulit, eloquentiam
 ad Mercurium at ii homines ut quivis vestrum fuere

323-324 Cicero *Tusculanae disputationes* I 59 324-325 Augustinus *Confessiones* X 8, 14 336
 Marcianus *De legibus et senatus consultis* I 3.2 338-340 Bacon *De augmentis scientiarum* 23 340-341
 Plinius *Naturales historiae* XXIX 1.2 Horatius *Carmina* I 10, 1-3 Cicero *Tusculanae disputationes* III
 1

---

336. Demosthenes] Demonsthenes D: emend. Visc.

---

² Socrates autem primus philosophiam devocavit e caelo. Acad post. (Varro).

[fol_7v]

Eronei lyra, Argoi nauis, inuicē systera, inuicē q̄ uestraq̄ homi-
 nū manus luculentis usq̄ oris caelestes, et conformantē lo-
 rano rem omni breui conspiciet: De, autē, quod ob. Et
 quod beneficium in hominū societate collatū Caelo, et po-
 terit, Argoi nauis, uos, et sic. Et mira, sua, ipsius, cognitio, quam
 abo, nos, effert, et euehū, q̄, uobis, omnibus, Auditoris, ani-
 mus, suus, cuiq̄, ueluti, Deū, dicitur, uis, q̄, quae, uidet, et
 uis, quae, audit, dicitur, quae, uerum, formā, gignit,
 dicitur, quae, percipit, dicitur, quae, iudicat, dicitur, quae
 collig, dicitur, quae, meminit, uidere, audire, inueni-
 re, componere, inferre, remittit, dicitur, sagacitas, accu-
 men, uirtus, capacitas, ingenium, uelocitas, uirtus, ma-
 gna, dicitur. Cum, haec, ita, sint, et homines, et, ratio-
 nem, in, se, habent, ad, scientiam, comparand-
 dam, a, natura, receptas, quid, illud, est, quod, est, a
 multitudine, licet, non, studio, ueranda, ac, remota,
 nisi, quod, admittit, eo, maior, mihi, esse, potest, quod
 in, q̄, hominū, propria, sit, inquisitio, uerū, quae, cor-
 pū, aumenq̄, aliquid, uidere, audire, aut, dicere, et, sum-
 ma, profundimus, uoluptate, ubi, de, rebus, nouis, uel, occultis,
 quid, in, istis, synecram, cernunt, sit, deprehendimus, Natura,
 enim, nos, ad, ueritatem, facit, ingenium, ducit, admira-
 tio, uirtus, ac, uere, inuenit, mihi, illud, sit, magis, mirum,
 signat, esse, tam, multos, quandoquidem, ut, fimus, o-
 les, uisibiles, auribus, uariis, foetus, adiecit, est, et, inq̄,
 nos, ita, errare, uel, decepti, humanae, menti, inuenit,
 totis, uerac, homines, haud, quaquā, se, nouerit, ignorat,
 humanam, animi, uim, quid, potest, praeparare, non, re-
 uerit, sed, adeo, abjecti, in, uerum, aliquid, non, ignora-
 rione

Orphei lyra, Argus navis, inter sydera invecta, vestras hominum
 mentes luculento testimonio coelestes esse confirmant. Et, ut
 hanc rem omnem brevi complectar, dii omnes, quos ob aliquod
 345 beneficium in hominum societatem collatum coelo appinxit
 antiquitas, vos estis. O mira sua ipsius cognitio, quam
 alte nos effers et evehis! Est vobis omnibus, auditores, animus
 suus cuique veluti deus: divina
 vis est quae videt, divina quae audit, divina quae rerum formas gignit,
 350 divina quae percipit, divina quae iudicat, divina quae
 colligit, divina quae meminit. Videre, audire, invenire,
 componere, inferre, reminisci, divina. Sagacitas, acumen,
 solertia, capacitas, ingenium, velocitas mira,
 magna, divina.

355 **13.** Cum haec ita sint, et homines tot, tanta
 ac tam praeclara habeant ad sapientiam comparandam
 a natura praesidia, quid illud est quod eos a
 pulcherrimis literarum studiis retardat ac remoratur?
 Quae admiratio eo maior mihi esse solet, quod
 360 imprimis hominis propria sit inquisitio veri, qua cottidie
 avemus aliquid videre, audire autdiscere, et summa
 perfundimur voluptate ubi, de rebus novis vel occultis,
 quid in iis syncerum certumque sit deprehendimus. Natura
 enim nos ad veritatem fecit, ingenium ducit, admiratio
 365 sistit, ut vere intuenti mihi illud sit magis mirum,
 ignaros esse tam multos, quandoquidem, ut fumus oculis,
 stridor auribus, naribus foetor adversus est
 et infestus, ita errare, nescire, decipi humanae menti inimicum.
 Istius notae homines haudquaquam se norunt, ignorant
 370 divinam animi vim, quid possint praestare non
 tenent. Idque adeo abiecti in rerum altissimarum ignoratione

---

344 Lactantius *Divinae institutiones* VII 22 345 Lactantius *Divinae institutiones* VII 22 346 Ficinus
Opera omnia p. 659, Cicero *Somnium Scipionis* 26, Plinius *Naturales historiae* II 5, 14, Lactantius
Divinae institutiones VII 22 347-352 Cicero *Tusculanae disputationes* I 65, Lactantius *Divinae institutiones*
 VII 22, Plinius *Naturales historiae* II 5, 14 352-354 Cicero *Tusculanae disputationes* I 67 360-361
 Cicero *De officiis* I 13 368 Cicero *De officiis* I 94

---

361. est propria veri inquisitio 368 infestus] infensus D: corr. D1

[fol_8r]

noie facerent: quia animi facultatibus, tanquam alij ad
sublimia, quae in nunquam librare renarunt. His
possunt, quia posse videntur,

Non; non videtur posse, qui possunt? Exornamus itaq;
quid possimus, et facile habebimus quid possimus. Facim;
my illos, nobis cor veritas, arg, rariant a prima notio-
re iniqua, et quasi conspirata notiones, quae in animo
tanquam igniculi seculi, occluduntur, et magnum cum
eae eruditionis excitabimus. Vulgata enim est de illo
socratico puero apud Platonem hystoria, qui ad facile-
mas, non sumas, Philologos in interrogantibus quaedam
respondens, de quadrati dimensione apollinem geomet-
ricam omni geometriae ignavis exposuit. Obiciam;
sum, ut quicumque scientiae omnes adoleverunt, si uoluerit
ipso, recte, noverit, socraticissimi. Nihil veritas, nisi ad
ad eam animam invendat. Et huius quem deplacet omni
ignominiam: sed sapientes non esse, cur: quia noluit
vire, quando ut sapientes sumus, ad volentiam, et rem
congrat: cuius quanta, et quam mirum est, et quae
causa socraticae declaravit, qui dum quaedam quaedam
et sublimia phantasiae, esse apprehendere, videtur, et
ea vehementer invendunt, et in quo uolentiam, et
nam alienari, ea mirum mandant, quae cum mo-
tus ille animi est, veluti quidam uentis, dissecit;
superioris, cuiusdam mentis, uae seae esse creantur.
Quamobrem sic exornatores, si animi nos, in eis
videtur, praecipue, affectiones digna sumus, fieri nullo
parto posse, quoniam, si ad sapientiae, studia, adpugnati-
mus, quaequid unquam eruditionis ad eorum, huius

iacent, quia animi facultatibus, tanquam alis, ad
 sublimia quaeque se nunquam librare tentarunt. Alii
 possunt, quia posse videntur;
 375 nobis non videtur posse, qui possumus? Experiamur itaque
 quid possimus, et facile habebimus quid potuimus. Excitemus
 illas nobis tot rerum atque tantarum a prima veritate
 insitas et quasi consignatas notiones, quae in animo,
 tanquam igniculi sepulti, occluduntur, et magnum cunctae
 380 eruditionis incendium excitabimus. Vulgata enim est de illo
 Socratis puero apud Platonem historia, qui, ad facillimas
 notissimasque philosophi interrogatiunculas gradatim
 respondens, de quadrati dimensione apodixem geometricam,
 omnis geometriae ignarus, expressit. Vobiscum
 385 sunt, vobiscum scientiae omnes, adolescentes, si vosmet
 ipsos recte noveritis, fortunatissimi. Nihil restat, nisi ut
 ad eas animum intendatis. O insignem desidiorum
 ignominiam, eos sapientes non esse! Cur? quia noluerint,
 quando, ut sapientes simus, id voluntate maxime
 390 constat, cuius quanta et quam mira vis est et efficacia
 poëtae declarant, qui, dum grandia quaedam
 et sublimia phantasiae ope apprehendere student, ad
 ea vehementer intendunt animum; quo, voluntatis
 conatu alienati, ea numeris mandant,
 395 quae, cum motus ille animi eos, veluti quidam ventus, defecerit,
 superioris cuiusdam mentis vix sua esse credant.

14. Quamobrem sic existimatote: si animi neque inter
 cupiditates pravasque affectiones distrahuntur, fieri nullo
 400 pacto potest quin, si ad sapientiae studia adiungantur,
 quicquid unquam eruditionis ab egregiis auctoribus

---

374 Vergilius *Aeneis* 231 377-378 Cicero *Tusculanae disputationes* I 57 379 Cicero *De finibus* V 18
 391-396 Ovidius *Fasti* 2 VI 5-6, Plato *Apologia Socratis* 22 a-c, Plato *Phaedrus* 254 a, Cicero *De
 divinatione* I 80, Plato *Leges* 719 cd, Cicero *Pro Archia* 18, Cicero *De oratore* II 194, Horatio *Ad
 Pisones* 296-297

---

378. consignatas in animis notiones

reperitum ac traditum fuerit, id brevi universum perceptum
et cognitum quam facillime habeant; sin applicati,
nihil tamen quicquam parumve profecerint, aut
iis doctorum copia facta non est, aut bene nata eorum ingenia
405 instituentium vicio perierunt; sin et praeceptorum
locus factus sit et recta eorundem institutio fuerit,
neque tamen omnem scientiarum orbem absolverint, eos
alio argumento ad scientias ediscendas ductos esse necesse
est, et aut utilitate allecti ad hanc, aut iucunditate
410 ad illam, aut splendore ad aliam applicarunt.
Sed ea vobis doctorum copia hac aetate felicissima
suppetit, ut doctior ac eruditior contigerit ante
nemini. En ut honestissimo ordine collocati assidunt
ut vobis praesto sint, et quas disciplinas summis vigiliis
415 et sudoribus compararunt, eas vobis simplici via,
ordinata methodo et bona fide commendare et credere
possint. Hi amplissimi magistratus honoribus summis,
quos incredibili prudentia sapientiaque gerunt, iis,
utpote studiorum suorum praemiis bene partis, ad
420 haec studia vos alliciunt ut deinde ad rem publicam
in partibus vobis credendis accedatis. Hoc ocium,
quod nobis Carolus II, potentissimus Hispaniarum
rex, facit, ad pacis et tranquillitatis fructus capiendos,
qui magna ex parte in hisce artibus locati sunt,
425 vos invitat. Universi ordines, dum studiis et officiis,
civitas cuncta, dum honore et laude eruditum
quemque virum prosequitur, vos eruditissimos esse cupit.
Scatent omnia ad bonas artes addiscendas exemplis,
stimulis omnia abundant, omnia diffluunt

---

411. felicissima] foelicissima D: emend. Visc.

[fol_9r]

incramentis; via docerit a superior: locis angustis
 mus daretur in omnem e rationem facile, ac vici
 perdicendam in, et facti est. Quid igitur reliquid
 est se nolit.

ORATIO II.

Habita Kal. Novembrij Anno MDCCC.

Lujus Argumentorum

Hostem hosti infensorem, infestoremque,
 quam stultum sibi esse reminem. ∞

Si quis forte agrum hanc verens, in
 sitasem cogitatione, et mente, conlectis, conueniens
 quae coelestia, maris, continentia, ea certis, et
 foedere sibi omnia conuare, et quod cuius, et
 mundi primordis conuoluntate, inuicem idano,
 aequabilis, ut ajunt, renore fungi, et perennis, ac
 quos nata, suru, usq; afferre animaduertit, et plane
 ea omnia ad asseruans exemplar facta, ac uicq;
 consilio regi affirmare non dubitauerit. Et uero
 si is eadem cogitationis conueniens, ad hominum
 genij conuertit, in eorundem conuoluntate, men
 tis alicui, etiam, ubi eorum medium diuersa, con
 uaria, sed a sua, conuenit, natura aliena, et
 abhorrentia, studia nota uertit, ubi quamuis, in
 mero

incitamentis, copia doctissima suppetit, locus amplissimus datur, vos ad omnem eruditionem facile ac brevi perdiscendam nati et facti estis. Quid igitur reliquum est? Ne nolitis.

5

ORATIO II

habita XV Kal. Novembris anno MDCC
cuius argumentum

10

HOSTEM HOSTI INFENSIOREM INFESTIOREMQUE
QUAM STULTUM SIBI ESSE NEMINEM.

15

1. Si quis forte vestrum hanc rerum universitatem cogitatione et mente complexus, cuncta sane, quae coelo, terra marique continentur, ea certo rectoque foedere sibi omnia constare, et quod cuique semel a mundi primordiis attributum est munus, id uno acquabilique, ut aiunt, tenore fungi, et perennes, ad quos nata sunt, usus afferre animadvertat, is plane ea omnia ad aeternum exemplar facta aeternoque consilio regi affirmare non dubitaverit. At vero, si is eadem cogitationis contentione ad hominum genus conversus in eorumdem contemplatione mentis aciem attendat, ubi eorum nedum diversa et contraria, sed a sua communique natura aliena atque abhorrentia studia notaverit; ubi quam miris, immo

25

---

18 Cicero *De oratore* I21

---

24. attendat] sistat D (linea del. D1); add. in marg. D1

[fol_9v]

miferi, modis alijs, eorum in singulis, seu totis, personis a
 liam a se, arg. alium fieri, et in hoc se. Similiter de pollice
 deprehenditur, alii eorum, certarum, amara, et invidiosa, et
 cum furis, ratione, praedictis, et ad libitum, prout, ad
 miratores, virtutis, et in viciis, demerget, appropinquat, for
 licitaris, et miseris, cooperit, immortalicis, aude, et in
 ocio de quo, acque, de de more, solent, inavescens, et
 nuberis, videtur, et non, in impiam, illam, remere,
 ear, sententiam, perpenis, caelestem, corporum, con
 versio, ubi, et, astitit, quandam, e coelo, excelsis, ha
 mari, generis, servendi, maeritiam, eam, forte, forma
 na, in terras, spargam, et, aram, hominum, circa, omne
 inopinum, produxisset, sed, ei, virtus, ac, penitus, hanc
 ipsam, rem, inveni, quam, longissime, a ratione, ali
 num, videbatur, et, quod, omnium, mens, apernabat, ac
 repouant, quod, in minima, aut, affarimantibus, quidem,
 rationis, tamen, et, virtutis, aeterno, consilio, facta, sunt, et, de
 uno, consideratis, regantur, unum, vero, hominem, vere
 rationis, verum, omnium, principem, ad, cuius, comodi
 tates, et, eius, tantam, verum, ubertatem, natura, genuit,
 ut, ei, terras, omnes, cunctas, maria, parant, parant,
 ipsam, fortuito, naturam, et, fortunas, cogit, huc, illic,
 faciendum, exortum, esse, existimemus, Cum, haec, in
 et, tantam, humanam, naturam, in, nobis, ab, parata, inveni,
 sibi, aptam, in, uno, plane, a, similia, abhorrent, se, nota
 ruy, sine, factum, est, et, videtur, sine, usque, illi, sero
 sine, in, saevit, in, viciis, et, videtur, de, unum, in, inser
 vrent, quum, nos, ad, aliqua, scelera, in, viciis, et, viciis,
 a, nos, in, nos, admira, poenari, causa, laudantur,
 nos

miseris modis quemque eorum in singulis temporis punctis
 alium a se atque alium fieri et in hora sibimet displicere
 deprehenderit; ubi eos veritatis amatores et erroribus circumfusos,
 30 ratione praeditos et ad libidinem pronos, admiratores
 virtutis et in vicia demersos, appetentes
 felicitatis et miseriis coopertos, immortalitatis avidos et in
 ocio, de quo aequae ac de morte siletur, marcescentes contulerit,
 vereor ne non is in impiam illam temere
 35 eat sententiam, perpetuis coelestium corporum conversionibus
 et attritu quandam e coelo excidisse humani
 generis serendi materiam eamque forte fortuna
 in terras sparsam et satam homines citra omne
 propositum produxisse. Sed ei rectius ac penitius hanc
 40 ipsam rem intuenti quam longissime a ratione alienum
 videbitur, et quod omnium mentes aspernentur ac
 respuant, quod inanima aut animantia quidem
 rationis tamen expertia aeterno consilio facta sint et
 divina providentia regantur, unum vero hominem, creaturarum
 45 rerum omnium principem, ad cuius commoditates
 et usus tantam rerum ubertatem natura genuit,
 ut ei terrae omnes cunctaque maria pateant pareantque,
 ipsum fortuito natum et fortunae casibus huc illuc
 iactandum exortum esse existimemus.

50 **2.** Cum haec ita sint,
 et tamen humanam naturam in nobis absurdam minimeque
 sibi aptam, immo plane a semet ipsa abhorrentem sentiamus,
 hinc factum est ut veteres, sive vates illi sint
 sive in sacris initiisque tradendis divinae mentis interpretes,
 55 quum nos ob aliqua scelera in vita superiore
 a nobis in nos admissa poenarum caussa luendar

27-29 Lucretius *De rerum natura* III 1053-1070 32-33 Seneca *Ad Lucilium* 60,4 33-35 Lucretius *De rerum natura* I 80-1 35 Cicero *De legibus* I 24 37-38 Terentius *Eunuchus* 134 41-42 Cicero *De fato* 45 Cicero *De legibus* I 25 46 Cicero *De legibus* II 19

---

32. felicitatis] foelicitatis D: emend. Visc. 41. aspernentur] aspernantur D: emend. Visc. 42. animantia] inanimantia D: corr. D1

[fol_10r]

nary esse dixerit, aliquid uti dixisse videtur. Inveni-
 uero poeta, et in omnium acerbissima poeta: qui
 uita, quam seculi dixerunt. Nec uero eam perdidit, ob illa
 qua Theologi sacra, certissimam delicta, quas cum uis
 etiam epimus, haudquaquam admittere poteramus:
 sed quia in acervam illam facimus legem, qua legi
 Op. Max. hanc totius mundi Censuram, fundamus
 quod omnia, se, et uniuersi temporum, saluam
 uelut, reliqua creata suam, cuius, naturam, homo
 uero sapientiam, suam, sequantur. Quis legi, conuenit
 de quo omnipotenti praecipere capere, quos, se, uis
 natura, et potestas, sed illud, quod ad uis
 gram, facit, de homine, conceptionem, uisomus: Homo in
 tali corpore, aeterno animo, ad duas res, uisum, et ho-
 mitem, sicut adde, mihi, uni, uisomus, mens, uisum, saluam, legem
 uisum, mens, ne imponitur: uisio, uis, auctorem, uis
 rum, imponitur, habere, cupiditates, uisomus, anullat, uis
 ne, mens, de, uis, ex, uisomus, sed, sui, uisomus, in, uis
 uis, animi, ex, uisomus, sed, ratione, bonum, uisomus
 uisomus: boni, animi, a, uisomus, acervam, sibi, uisomus, clar
 uisomus, parato: Virtus, et, uisomus, humana, le-
 uisomus, indiget: si, uis, uis, sicut, per, uisomus
 uisomus, sicut, uis, uisomus, sicut, per, uisomus, sicut
 adeo, per, uisomus, sicut, uis, uisomus, sicut, per, uisomus
 uis, sibi, uis, uisomus, sicut, uis, uisomus, sicut, per, uisomus
 humano, uisomus, sicut, uis, uisomus, sicut, per, uisomus, sicut
 uis, animi, uisomus, sicut, uis, uisomus, sicut, per, uisomus, sicut
 ab ea, ad, uisomus, sicut, uis, uisomus, sicut, per, uisomus, sicut
 natura, et, uis, eam, facimus, legem, cuius, uisomus, sicut

10

natos esse dixerunt, aliquid veri dixisse videantur. Enimvero
 poena, et quidem omnium acerbissima poena, est
 vita quam stulti degunt. Nec vero eam pendunt ob illa,
 60 quae theologi poëtae comminiscuntur, delicta, quae, cum non
 etiam essemus, haudquaquam admittere poteramus,
 sed quia in aeternam illam facimus legem, qua Deus
 Opt. Max. opt. max. hanc totius mundi civitatem fundavit;
 quod, omnia si se et universi rem publicam salvam
 65 velint, reliqua creata suam cuiusque naturam, homo
 vero sapientiam ducem sequatur. Eius legis tot sunt
 digito omnipotenti capita, quot sunt rerum
 naturae et potestates. Sed illud, quod ad rem nostram
 facit, de homine conceptum recitemus: «Homo mortali
 70 corpore, aeterno animo esto; ad duas res, verum et honestum,
 sive adeo Mihi uni, nascitor; mens verum falsumque
 cognoscito; sensus menti ne imponunto; ratio vitae auspiciū, ductum
 imperiumque habeto; cupiditates rationi ancillantor.
 Ne mens de rebus ex opinione, sed sui conscia iudicato,
 75 neve animus ex lubricine, sed ratione bonum amplectitor;
 bonis animi artibus aeternam sibi nominis claritudinem
 parato; virtute et constantia humanam felicitatem
 indispiscitor. Si quis stultus, sive per malam fraudem,
 80 sive per luxum, sive per ignaviam, sive
 adeo per imprudentiam secus faxit, perduellionis
 reus sibi ipse bellum indicito».

3. Lex igitur, quam Deus
 humano generi sanxit, sapientia est. Si sapientiae studiis
 animum adiungamus, naturam sequimur; sin
 85 ab ea ad stultitiam traducamur, a nostra declinamus
 natura, et in eam facimus legem, cuius sanctio tam

[fol_10v]

exprobrata et parata opem et supplicia, ut ipse eorum pe-
 na si pro fraudibus et regibus carere non possit, qui
 damnata compede manicas, braggas, et ruygas, in excidia-
 rum egat, inuocis, rahan eam a remeque potant, rata
 ditato exigunt, ac diuicia, et haberno die uobis, propo-
 nedi audeant. Herens heri infernoem, infernoem,
quam snitans sibi esse uenientem. Et uobis modo legi:
sini fraderens, qui deata indole a malicia auertit
 ad sapientias stultas animas agulit, a vobis qui sa-
 pientiam profuerunt, uos pudentes efficit, frugolimus
 fang, uos audent in frum uobis doctis, omni fruce gong,
 etiam an etiam rogo, quod, ut aequi mihi, malboro,
 ac paratibz acce, ut recuget, uita, et etiam dauro,
 ut quicquid uedi hinc orationi uerba, et sylyz aua-
 lerit, id ipsum, et uitate reuax, et tempo, breuitate
 leniam. Et etiam rogens ex omni tempo, et me-
 moria, anoy, fo, et, hactenus clade, regere: sed.
 ita non sursu uenit. et paratibz heronax, quanta
 et qui conuertant in quibus non eum medi
 ubi dicit q. iustia, et p. p. p. p. p.
 legentibus passim uenerit. Ne igitur in huiusmodi
 ueniantis similes, uos quales, inuocantem, ac con-
 uolens proeliorino imaginem animo conformare.
 In improuatore, uting, et ceteris educit, et in iacta, in
 iuribus copis pugnat, signans cederunt, et conferunt,
 pulsat uting, clamore, ferore, uiri concurrens, et con-
 mupum proeliorino incurrit, et ac, non in senex, in se-
 pro, uting, uerore, etia, etia, etia, etia, etia, etia,
 uatibz inu, etia, etia, etia, etia, etia, etia, etia, etia, etia,
 mes

exprompta et parata ostentat supplicia, ut repraesentata poena
 sit ipsa fraus; et ne quam carnifex moram faciat, qui
 damnatis compedes, manicas boiasque constringat, in cruciatum
 90 agat uncoque trahat, eam a semet ipsis poenam tanta
 diritate exigunt ac duricie, ut hodierno die vobis proponere
 audeam: Hostem hosti infensorem infestioemque
 quam stultum sibi esse neminem.

4. A vobis modo, lectissimi

95 adolescentes, qui, beata indole a stultitia aversi,
 ad sapientiae studia animos appulistis; a vobis, qui
 sapientiam profitemini, vos quidem officii, amplissimi
 patres, vos autem institutionibus, doctissimi antecessores,
 etiam atque etiam rogo quaesoque ut aequas mihi praebere
 100 ac paratas aures ne recusetis, unice operam daturō,
 ut quicquid molestiae huic orationi verba et stylus attulerit,
 id ipsum gravitate rerum et temporis brevitate
 leniatur

5. Equidem possem ex omni temporum memoria

105 foedas atrocesque hostium clades repetere; sed
 quaenam sunt rerum gestarum historiae, qui annales,
 qui commentarii, in quibus non eius modi
 multa dictu gravia, perpessu aspera
 legentibus passim prostent?

6. Ne igitur in authoribus

110 recitandis sim multus, vos, quaeso, trucem ipsam ac terribilem
 proeliorum imaginem animo conformate.
 Ubi imperatores utrinque e castris eductis et in acie instructis
 copiis pugnae signum dederunt, et confestim,
 115 sublato utrinque clamore, feroces viri concurrunt et commissum
 proelium ineunt, quae tum infensa infestaque
 in cuiusque pectore odia excitantur? quam inexorabiles
 irae effervescunt? quam infractus, audaciae comes,

108 Cicero *Tusculanae disputationes* II 20 118 Cicero *De domo sua* 64

101. molestiae] toedii D (linea del. D1): add. in marg. D1 105. foedas atrocesque] atroces
 foedasque D (linea del. D1): add. in marg. D1

[fol_11r]

meo furore meum occidam quia...
 hinc ammet oca...
 ubi...
 par...
 in manu...
 vedent...
 impetum...
 No...
 dunt...
 gratiam...
 ob...
 sub...
 viderim...
 letam...
 clady...
 veritas...
 mo...
 his...
 seve...
 in...
 unum...
 vni...
 venes...
 clu...
 lura...
 quine...
 iustit...
 sacra...
 qua...

furor mentes mentes occaecat? quam impotens occidionis libido
 120 animos occupat? Omnes truci atque efferato vultu sibi
 ultro citroque minantur excidium; quisque ardentibus oculis
 patentem in hoste vulnere quaerit locum, pugnaci petit
 manu, infesto transigit ferro. Si alteri repulsi referunt
 125 pedem, alteri insistunt; si hi ordinem obtineant, illi
 impetum faciunt; ultra turbata acie, altera ingruit.
 Ubi stataria rem gerunt pugna stantes et conferti, vir
 virum neci dedit; ubi circumducto agmine proeliantur,
 praetereundo mutuas sibi dant clades; aliis occumbentibus,
 alii ex integro pugnam ineunt; si qui, labore et
 130 vulneribus fessi, cedunt, recentes et integri restituunt
 proelium. Nihil student, nisi caedem facere; nihil affectant,
 nisi strages edere; id unum gestiunt, afferre
 clades. In vulneribus, in occidionibus toti sunt. At ubi
 victoria parta est, ibi non sine ingenti horrore luctuque
 135 maximo videre est ex victis alios trepidos aut
 dissipatos fugam effundere
 et inter fugiendum misere trucidari; alios, qui in vestigio cadere
 maluerunt, in caesorum strages congestos, ut quem cuique fors aut
 virtus coniunxerat, pedites equitesque, victores et victos, animi
 140 ferociam, quam haberent in vita, in vultu retinentes
 iacere. Videres alios in pulvere tabido spiritum intercludere,
 alios ex strage media nudantes cervicem iugulumque
 victoribus eosque obsecrantes ut reliquum sibi sanguinem
 hauriant. At vero hi vel effera ulciscendae
 145 iniuriae libidine in eos afflictos insultare et obiectare
 sarcasmos, vel cupiditate legendi spolia transilire, ac, ne
 quid sit in mora, aliis poplites, brachia aliis decidunt,

---

119 Cicero *De domo sua* 64 130 Caesar *De bello civili* III 94, 2 139-141 Sallustius *De coniuratione Catilinae* 61,4

---

137. trucidari] -ci- add. sup. lin. D1 141. iacere] add. in marg. D1 143. obsecrantes] observantes
 D: corr. D1

alios medios dividunt, quo ocyus eos militaribus armis vestibisque
 despicient. Neque enim victoria proeliorum exitu
 150 terminatur; nam mox ad agrorum vastitatem urbiumque direptiones
 divertunt. Et o quam foeda taetraque heic sese offert
 imago latitantium, extrahentium, fugientium, assequentium,
 observantium, irrumpentium, trucium inter
 pavidos, ferorum inter miseros, et ex alienis laetorum
 155 malis! Omnia, quocumque oculos animumque convertas,
 infensa, hostilia omnia: morbo affecti, confecti senio, honestae
 matronae, generosae virgines, pueri liberales in
 lectulis, in conclavibus, in intimis aedium penentralibus,
 in parentum complexu, ante focos, ante aras, omni humanitate
 160 abacta, omni admissa fandi nefandique licentia,
 vita privantur, spoliantur fortunis, bonis omnibus
 exuuntur.

7. Maxima quidem videntur et acerbissima
 damna, mala et exitia, quae bella dare et afferre
 165 solent, ita ut quivis forti robustoque animo praeditus eorum
 vel sola imagine luctu horroreque refugiat. Sed
 si cui, omni erroris nebula dissipata, clarior veritatis
 Phoebus affulgeat, et has cum iis componat cladibus,
 quas sibi dat stultus secum ipse belligerans, si ullam
 170 sensus habeat partem, haec longe maiora esse fateatur.
 Etenim quae vulnera infligere solent hostes, ea
 saepe, et maiore quidem animi sensu, a chirurgis excipimus;
 quae illi inferunt mortes, eas, nisi vetarent id leges,
 saepe in mala spe positi homines ultro sibi consciscerent;
 175 urbe spoliant? at facinorosi scientes prudentesque
 solum vertunt; fortunis privant? at ganeones nepotesque
 per luxum eas et libidinem prodigunt; libertatem adimunt?

151. taetraque] toetraque D: emend. Visc. 159. aras] avas D: corr. D1 173. illi] ii D (linea del. D.1): add. sup. lin. D1

[fol_12r]

ac sunt perditis homines, qui d. precium pariter dandum
 se commendari p. cunctis. Contra vero, ascendit, audire
 res, res magna est attendit, res agrorum, contra in
 quos, s. scilicet sibi bellum infero, non annis, quibus
 puniunt, aut caecum ferit, sed per sustinam evadentem
 d. servituti: ea, ut superat, qua, vehementer nullax
 ea, spoliatis urbe, qua, una est: ut, primum, formidat,
 quos, ut huius, expensarum, in eam, conspiciat, carcerem,
 quo, nihil, acris, nihil, se, re, re, re, in, e, re, redigunt, sed,
 civitatem, e, quos, omnia, sicut, in, in, in, in, in, in, in, in,
 putari, me, in, in, in, in, in, in, in, in, in, in, in, in,
 me, in, in, in, in, in, in, in, in, in, in, in, in, in, in,
 huius, scilicet, ad, e, quod, haud, puro, si, si, modo, sciam,
 habet, de, se, conspiciam, fauve, posse, scilicet, in,
 anna, sunt, effraenae, animi, affluunt, ut, qua, super,
 vana, conscientia, arbor, qua, spoliatis, mundus, forma,
 nae, quibus, excunant, humana, felicitas, carcer, ubi,
 nudius, corpus, dominae, e, quos, imperio, sub, in,
 homina. Haec, igitur, singula, d. aliquando, ann,
 plus, persequat, quos, nos, auditores, serigne, cetero,
 uero, de, more, audiat, le, principio, gaudem, aere,
 die, quos, acerrimos, ad, e, quos, semper, huius, e, quos,
 permiscet, armis, in, in, in, in, in, in, in, in, in, in,
 pane, qua, rationis, est, expert, in, in, in, in, in, in, in, in,
 Philonis, ad, hanc, rem, opposita, ut, duo, sunt, ut,
 luri, ac, qui, irascens, unus, aliter, conspiciat, in, in, in,
 haec, formidat, ille, gaudem, animos, in, in, in, in, in, in,
 frans, iungit, ac, ille, animos, in, in, in, in, in, in, in, in,
 hoc, vero, in, in, in, in, in, in, in, in, in, in, in, in,
 equit

at sunt perditī homines, qui ad precium partiendum
 se venundari patiuntur. Contra vero (attendite, auditores,
 res magna est; attendite, res vestra est), contra, inquam,
 180 stultus sibi bellum infert, non armis, quibus
 punctim aut caesim ferit, sed per summum cruciatum
 distrahitur; ea vi superatur, qua vehementior nulla;
 ea spoliatur urbe, quae una est; iis privatur fortunis,
 quas vel reges expetunt; in eum coniiicitur carcerem,
 185 quo nihil acrius, nihil tenebrosius; in eius redigitur servitutem,
 cuius omnium saevissimum est imperium.

8. Forte an

putatis me inopinata magnifice loqui? Non ita est, ita
 190 me Deus bene deus amet, non ita est; vera loquor, et quorum si quis
 heic stultus adesset, quod haud puto, si is modo secum
 habitet, de se coniecturam facere posset. Stultorum
 arma sunt effraenes animi affectus; vis qua superatur,
 conscientia; urbs qua spoliatur, mundus; fortunae
 195 quibus exuuntur, humana felicitas; carcer ubi
 truditur, corpus; domina cuius imperio subiicitur,
 fortuna. Haec igitur singula, dum aliquanto amplius
 persequar, quaeso vos, auditores, benigne, nempe
 vestro de more audiatis.

200

9. Et principio quidem attendite

quos acerrimos adversus semet hostes et quam
 perniciosis armis instruat stultus. In ea animi
 parte, quae rationis est expers (ut similitudine
 205 Philonis ad hanc rem apposita utar), duo sunt veluti
 equi, irascens unus, alter concupiscens; ille mas,
 haec foemina; ille gestiens, animosus, impotens, hic
 fractus, languidus, deses; illo animus in ardua atrocique,
 hoc vero in proclivia et amoena fertur. Ex his duobus

192 Terentius *Heautontimorumenos* 574 203-209 Philo Alexandrinus *De agricultura* 197c-198a

190. Deus bene] add. in marg. D1 198. nempe] id est D (linea del. D1): add. sup. lin. D1 204. similitudine] comparatione D (linea del. D1): add. in marg. D1 208. animus] animos D: corr. D1

[fol_12v]

equi, non secus ac illo Trojano cum daretur quod inclasi sese ex-
 ceperit heros. Denique ubi semel parva cupit res alicuius appa-
 reat boni animam subit inest, ubi rem amicum per-
 mutationis fons, et ergo exigit. Amori si bonum p. am-
 longissime algit, desiderium nascitur, si consequi possit,
 spes erigitur, si praesens sit, exortus gaudium, si caesum
 munus reparatur ut in eo non nisi unus excellere, patet
 Telophaea et accumulatio progreo est si ejus certam alius han-
 deat, nos inopia laboramus, invidia cernit. Amicitia ejus
 moti flexi, et fuerit boni commores fieri sumus, et de-
 vincta persona, res manet, quia quod prius bonum est
 debetur, magis sub specie boni laesum, regeat malum,
 statim odium, amori contrarium succentriatur, ac si
 malum longe algit, abominatio, et fuga, expeditur, si
 praesens nos, inveniatur, iniquitas et amplexus dolos. Inq. hinc
 accipimus cupiditati irascibile, appetitus opportunam
 fert opem. Denique ad malum depellendam excitat
 nos, si vincere, posse, puer, armis, fudatam
 de in terra deperit, itenno cupiditas inguere nos
 malum mediocre, sit, roedum, si sumum, ad probum
 debellandum, seipsum etiam educit. Succum agmen
 appetit, et fuga, mediam tenet, aciem, gaudium, emin-
 subsidit dolor. His heros, subit animus imperit, opor-
 timus, gaudet, dolos, sed quia amem, utraque, sapientiam, no-
 ceter, flexa, nota, timores, inveni, mala, mentis, gaudia,
 soli timores, solidi, siquidem, cetera, habent, inveni, inveni,
 corollae, concitiae, sed in his, subit, amari, aliquid, quod
 tota, in, potest, rationem, amae, contrivis. Opus, puer,
 gloriam, sed quae, exquirit, et, affecta, amorem, amorem,
 clade.

210 equis, non secus ac illo Troianorum dureo, quot inclusi sese exerunt
 hostes! Etenim, ubi semel prava cupiditas alicuius apparentis
 boni animum stulti incescit, ibi tum omnium perturbationum
 fons et origo existit amor; si bonum quam
 longissime absit, desiderium nascitur; si consequi possit,
 215 spes erigitur; si praesens sit, exoritur gaudium; si ita summum
 reputatur, ut in eo non nisi unus excellere possit,
 zelotypia et aemulatio praesto est; si eius copiam alius habeat,
 nos inopia laboremus, invidia cietur. At ubi eius
 220 modi fluxi et fucati boni compotes facti sumus, et, detracta
 persona, res manet, quia quod prius bonum videbatur,
 mox sub specie boni latens reteggit malum,
 statim odium amori contrarium succenturiatur; ac, si
 malum longe absit, abominatio et fuga expeditur; si
 praesens nos premat, tristitia erumpit et dolor. Atque heic
 225 confestim cupiditati irascibilis appetitus opportunam
 fert opem. Etenim ad malum depellendum excitat
 iram; quod si vincere posse putet, armat audaciam;
 si de victoria desperet, iterum cupiditas ingruit; et si
 malum mediocre sit, toedium; si summum, ad stultum
 230 debellandum, stuporem etiam educit. Ducunt agmen
 appetitus et fuga, mediam tenet aciem gaudium, est in
 subsidiis dolor. His hostibus stulti animus impetitus optat,
 timet, gaudet doletque; sed quia artem vitae, sapientiam, non
 callet, fluxa vota, timores irriti, mala mentis gaudia,
 235 soli timores solidi. Siquidem optant adolescentes unguenta,
 corollas, convivia, sed in his subest amari aliquid, quod
 totam postea rationem vitae conturbet; optant iuvenes
 gloriam, sed quae (exquisita et affectata) Varrones Cannensi

[fol_13r]

clade denique. Optant vero potentiam, sed quae cursum
 non moderata. vultis uno sejanos, optant senes, dicitur
 sed quae mentis non parte. Crasset, peccantibus optant
 dei, sibi longevam vitam, ut senti incertitudo, sen-
 tiant, esuorum funera videant, timent quidem insti-
 pientes, sed quae nihil merenda magis sano, quam
 pueri in senectute, pauere solent, et aevum respiciunt,
 admodum hieus, quos acris pecorum, pulvis subitans
 exauri cogit, quamobrem et scita malacione majesta-
 los pueros seneca vocat, quibus post iuventutem ea co-
 mog, non pueritia, sed quod gravitas est, praevire ve-
 manet, timent enim, ne quid sibi derelictum timore,
 qui res ipsa in honorantibus est, timent, ne quid parvi
 monti amantur, quod reuera et in bonis fortunata
 timent, ne superbum prope, fatum, quod si san-
 quini, guttula in gremio cordis, venenulo, subitans
 inime, repente, gaudia vero, multo, timent
 gaudia appellanda sunt, et non, potius, ineg. - qui
 dolent, quam perfarantur, quae non, peper, de
 larant, sed, subita, diffugio, conegunt, licet, ea, animi
 part, quae, ratione, praedita, est, et, vult, vult, dicant
 poena, nomine, velita, supit, quando, volentem,
 ines, syracusarum, ditionem, in, emito, pulvere,
 gionem, apud, iuxta, suavitatem, occidant, et
 veri, admirant, sejanos, post, dominum, dicitur,
 post, carthaginum, evertant, pro, imperia, roma, libere
 regno, hinc, nullam, committat, et, sic, summam
 animi, tranquillitatem, ines, licet, aditum, et, quae
 ipius, vult, invidiam, vel, sapientiae, inidit, vel, nam, et

13

clade deturpet; optant viri potentiam, sed quae, virtute
 non moderata, trahit unco Seianos; optant senes divitias,
 240 sed quae (meritis non partae) Crassos pessundant; optant
 decrepiti longaeuam vitam, ut senii incommoda sentiant
 et suorum funera videant Timent quidem insipientes,
 sed quae nihilo metuenda magis sunt quamque
 245 pueri in tenebris pavere solent; et vertunt terga, quemadmodum
 hostes, quos actu pecorum pulvis sublatus
 exiit castris. Quamobrem, eos, scita tralacione, maiusculos
 pueros Seneca vocat, quibus, post iuventam canosque
 non pueritia, sed, quod gravius est, puerilitas
 remanet. Timent enim ne quid sibi detrahatur honoris,
 250 qui re ipsa in honorantibus est; timent ne quid patrimonii
 atteratur, quod re vera est in bonis fortunae;
 timent ne supremum properet fatum, quod, si sanguinis
 guttula in sinistro cordis ventriculo subsistat,
 imminet repentinum.

255

10. Gaudia vero stultorum (si tamen
 gaudia appellanda sint, et non potius integrationes doloris)
 quam perfunctoria! quae non perpetua hilaritas,
 sed subita diffusio consequitur. Etenim ea animi
 260 pars, quae ratione praedita est, et stultis, ut ita dicam,
 poenae nomine relicta, suspicit quandoque Archimedes,
 post propugnata quantum pote fuit suis miris machinis patriam, inter
 Syracusarum direptionem in erudito pulvere
 265 geometricarum apodixium suavitate occupatum
 teneri; admiratur Scipiones, post Hannibalem devictum,
 post Carthaginem eversam, pro ingrata Roma libentissime
 Linterni villulam commutare et per summam
 animi tranquillitatem inter literas abditum et sua
 ipsius virtute involutum vel sapientiae studiis vel memoria

---

241 Vergilius *Aeneis* IV 617-8 244-249 Seneca *Ad Lucilium* 4,2 262-263 Livius *Ab Urbe condita* XXV 31,9 265-267 Livius *Ab Urbe condita* XXXVIII 53,8

---

239. partae] parte D: corr. D1 247. canosque] eam nosque D: corr. D1

[fol_13v]

veniam praestantissime à se reparari debent. Haec enim quae
 roga est utroque ut injuri etiam sic impudenter probare melo-
 ras. Sed quid vult? gravissimè illud remedium mala quod
 multo: poeta grandiloquo ore improverat

Virtutem ut videant, invidiosaque vitia.

Quandoguidem vario a vitiorum pulchritudine, ad quam
 nascas est, contraria, arripis affecta, ac perurbationem habe-
 nas. Sed nequequid, eximio ac a refractario equo inquit
 Horatio Haecum, vapant, aut quoriam neque finis,

quos ultra citrag, nequit conygere, rocam,
 vel ut hincem dum ab imia deuitas, vicia, incurrer, con-
 raria, vel à seipso dissidens, laudat utroque, vicia obse-
 quitas, omni timidum audiat, audacium fer, praemij,
 injuria, et commutatio: ne audacem omnia reuocimes:
 ne auary habeant, rem omnem prodigis, ne prodigis,
 a conyera, peccata tanquid à sacro absterne, et suis genit
 defraudat, frag in omni vita, vel in quilibetibus arces, vel
 omni d'hy repidat, vel in d'hyranibus injanis, vel curi, ac
 lammis, conyctis. His supocoy, flammis, his admora, a
 mentibus, plunig, sicuti animus expugnatum. Qua ut expu-
 gnatus tandem: qua nemo se, protergere, per, vitas in-
 us vicia, maducas, conyentia. Haec d'nt, haec, suem:
 vitas, ceter, quae, solum tenent, et agimur, fides, eos
 d'nt, eide, iocant, peccata, sicuti, vita, semper, ingrat,
 semper, repida, est, semper, et, sibi, dissidet, secum, pugnat,
 semper, seridio, sui, laboris, neq, vedit, ac, potest, in quid,
 et, velle, ac, velle, deverti, est, uarias, cordis, iudicium,
 velle, in, contrariis, suis, deperit, aliena, mirari, et, cer,
 flatur, in, flexu, velle

ubi est

rerum praeclarissime a se gestarum delectari. Adeo enim gratiosa
 est virtus, ut insitum etiam sit improbis probare meliora.
 240 Sed quid tum? gravissimum illud sentiunt malum, quod
 stultis poëta grandiloquo ore imprecatur:
 Virtutem ut videant intabescantque relicta.
 Quandoquidem ratio, a virtutis pulchritudine, ad quam
 nata est, commota, arripit affectuum ac perturbationum habenas;
 245 sed nequicquam. Etenim aut a refractariis equis, instar
 Homericus Hectoris, raptatur, aut, quoniam nescit fines
 quos ultra citraque nequit consistere rectum
 vel vehemens, dum aliqua devitat vicia, incurrit contraria,
 vel, a se ipso dissidens, laudat virtutes, viciis obsequitur;
 250 et ne timidum audiat, audacium fert praemia,
 iniurias et contumelias; ne audacem, omnia tuta timet;
 ne avarus habeatur, rem omnem prodigit;
 ne prodigus, a congesta pecunia tanquam a sacro abstinet et suum genium
 defraudat. Itaque, in omni vita, vel
 255 cupiditatibus ardet vel timoribus trepidat vel voluptatibus insanit vel curis
 aerumnisque conficitur. His suppositis flammis, his admotis arietibus
 pluteisque stulti animus oppugnatur. Qua vi expugnatur
 tandem? qua nemo se protegere potest: vitae inter
 vicia traductae conscientia. Haec Diras, haec Intemperias
 260 ciet, quae stultum tenent et agitant. Labet eos
 oculis videre iactatos? Spectate. Stulti vita semper ingrata,
 semper trepida est; semper is sibi dissidet secumque pugnat;
 semper fastidio sui laborat suique toedet ac poenitet. Nunquam
 ei velle ac nolle decretum est; variat cottidie iudicium
 265 vertitque, in contrarium; sua despicit, aliena miratur eiusque, ut
 Plautini Alcesimarchi:

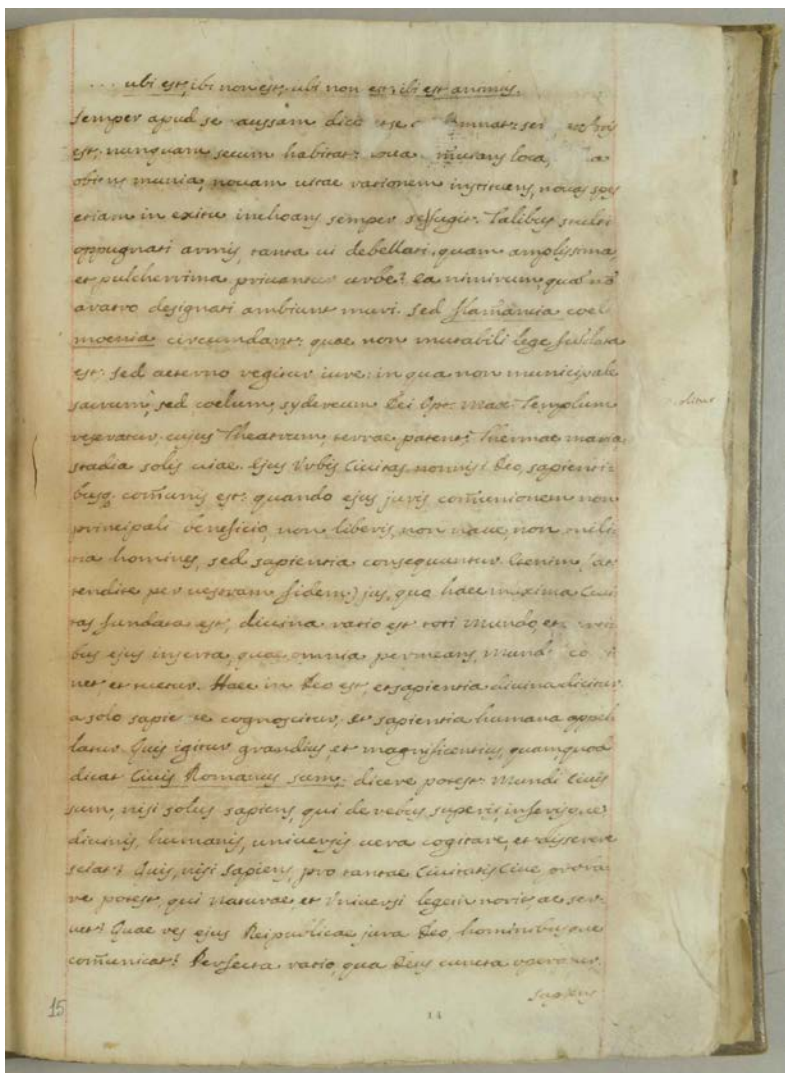
---

274 Persius Flaccus *Saturae* 3,38 279 Horatius *Sermones* I 1, 107 283 Vergilius *Aeneis* IV 298 285
 Plautus *Aulularia* 724-5 293-294 Seneca *Ad Lucilium* 15,9

---

297. vertitque] vertique D: corr. D1, eiusque] add. in marg. D[fol_13v]

[fol_14r]

ubi est, ibi non est; ubi non est, ibi est animus.
Semper apud se causam dicit et se condemnat; semper foris est,
nunquam secum habitat; nova commutans loca, nova
270 obiens munia, novam vitae rationem instituens, novas spes
etiam in exitu inchoans, semper se fugit.

11. Talibus stulti

oppugnati armis, tanta vi debellati, quam amplissima
et pulcherrima privantur urbe? Ea nimirum, quam non
275 aratro designati ambiunt muri, sed flammantia coeli
moenia circumdant; quae non mutabili lege fundata
est, sed aeterno regitur iure; in qua non municipale
sacrum colitur, sed coelum, sydereum Dei Opt. Max. templum
reseratur; cuius theatrum, terrae patent; thermae maria;
280 stadia solis via. Eius urbis civitas non nisi Deo sapientibusque,
communis est, quando eius iuris communionem non
principali beneficio, non liberis, non nave, non militia
homines, sed sapientia, consequuntur. Etenim (attendite
per vestram fidem) ius, quo haec maxima civitas
285 fundata est, divina ratio est toti mundo et partibus
eius inserta, quae omnia permeans mundum continet
et tuetur. Haec in Deo est, et Sapientia Divina dicitur;
a solo sapiente cognoscitur, et sapientia humana appellatur.
Quis igitur grandius et magnificentius quam quod
290 dicat: «Civis Romanus sum», dicere potest: «Mundi civis
sum», nisi solus sapiens, qui de rebus superis inferisque,
divinis, humanis, universis vera cogitare et disserere
sciat? Quis, nisi sapiens, pro tantae civitatis cive probare
potest, qui naturae et universi legem norit ac servet?
295 Quae res eius rei publicae iura Deo hominibusque
communicat? Perfecta ratio, qua Deus cuncta operatur

---

267 Plautus *Cistellaria* 211-212 270-271 Seneca *Ad Lucilium* 13.6 275 Lucretius *De rerum natura* I 73, I 1102, II 1044-45, 16, V 119, V 454, V 1213 278 Seneca *Ad Lucilium* 102, 21 280-281 Seneca *De otio* 4, 1 290 Cicero *De legibus* I 61 290-293 Cicero *Tusculanae disputationes* I 153, IV 57, V 7, I 153,

---

271. se fugit] sefugit D: corr. D1

[fol_14v]

sapientiam enim investigat, quae res hominibus cum Deo necessaria
 sunt, etiam si non sunt, quae autem sapientibus corrigantur, sunt
 etiam necessariae non hominibus, circa Deumque variis, quae
 res, nomine, sed similes factis: Verum, quae sunt, sunt in
 superbia de sapientia, nimis abesse, de Deo differere, et illud
 gratiam, quod esse in abesse
 quod eadem res sapienter efficiat, quae Deum, nempe
 Deum, nulla ne praesentia, nisi inordinatae, quae nihil
 nisi bene inordinatae pertinet, cedens, et ceteris, Deum
 id magis pie amemus, gratiam, Vera res, nos Deum, sui
 simile redderit, utitur, qua ne, dum humanae, sed ad
 ceteris etiam, aciem, nos compositis, factis, et ceteris,
 Magnas simul, curare, etiam, etiam, magis
 iam, necesse est, ut pollicentur, opibus, ac foras, qui
 Deum rogabitur, et ceteris, Nam omnibus quidem, si enim
 Deum natura, inquit, est, ut beatam, exponant, utram
 ar, vero, multo, dum illam, perant, fugient, quando
 quibus, cum, beatas, utrae, scilicet, sic, utra, libel, utra,
 et libel, tranquillitas, inconcussa, securitas, et solitudine
 causas, colligunt, et per, in, die, cum, in, longius, ab, eo,
 quod, perant, semper, abcedunt, et in, ad, quod, pro,
 perant, in, sua, ipsorum, uelocitate, se, implicat,
 quid, ut, quia, eos, deficiat, profectus, ut, hoc, est, ad, qua,
 litas, ac, utra, utra, per, omnia, sibi, cessant, quod, sunt, nihil,
 lo, patet, potest, nisi, veram, scientiam, prudentiam, consim,
 gar, tenent, humanae, utrae, propositam, et, oppositum,
 lorum, utrum, quo, potest, nihil, ultra, perant, ut, ego,
 nunt, ergo, uno, utrae, ad, et, nam, animus, consim,
 ma, ut, et, utra, scire, vera, operari, arg, ille, consim,
 plari

sapiens cuncta intelligit. Quae res hominum cum Deo necessitudines
 conciliat? Veritas, quae ab unis sapientibus vestigari sinit
 et, ut Graecum notat nomen, circa Deum versatur. Quae
 300 res homines Dei similes facit? Virtus, qua freti Stoici, nimis
 superbe de sapiente, nimis abiecte de suis diis disserentes, illud
 statuunt, quod eadem res sapientem efficiat, quae Deum, nempe
 virtus, nulla re praeterea, nisi immortalitate, quae nihil
 ad bene vivendum pertinet, cedens coelestibus. Dicamus
 305 id magis pie et verius graviusque: una re nos Deus sui
 similes reddit, virtute, qua nedum humanae, sed cum
 coelestibus etiam aeternae nos compotes facit felicitatis

12. Magna stulti civitate privantur; magnis
 item necesse est ut spolientur opibus ac fortunis. «Quibus?»
 310 rogabitis. Felicitate. Nam omnibus quidem hominibus
 natura insitum est, ut beatam expetant vitam;
 at vero stulti, dum illam petunt, fugiunt, quandoquidem,
 cum beatae vitae summa sit vera hilaritas,
 solida tranquillitas, inconcussa securitas et sollicitudinum,
 315 causas colligunt, et per insidiosum iter longius ab eo,
 quod petunt, semper abscedunt et, in labyrintho properantium
 instar, sua ipsorum velocitate se implicant.
 Quid ita? quia eos deficit perfecta virtus, hoc est aequalitas
 ac tenor vitae per omnia sibi constans, quod fieri nullo
 320 pacto potest, nisi rerum scientia prudentiaque contingat.
 Etenim humanae vitae propositum et appetendorum
 ultimum, quo potiti nihil ultra petimus vel egemus,
 et quo uno, utpote ad id natus animus, consummatur,
 est certa scire, recta operari, atque illo contemplari,

---

302 Seneca *Ad Lucilium* 92, 30; 73, 12-13; 59,14; 48, 11; Cicero *De legibus* I 25; Cicero *Tusculanae disputationes* I 153 303 Cicero *Tusculanae disputationes* I 153 304 Cicero *De natura deorum* II 153 308-317 Seneca *Ad Lucilium* 44, 7

---

301. suis] add. in marg. D1; diis] deo D: corr. D1 307. coelestibus] celestibus D: corr. D1

[fol_15r]

plari, hoc intrari Deum, ubi semel incesu hanc, et ad hoc, quod
 uergeris, et gaudio eius uita, perfunditur, cuius indies, et
 sunt, conit, conscientia, tranquillitas, innocens, et, se,
 ma, scientia, enim, praeparat, ut sapiens, animum, de
 dua, a corpore, et multum, cum meliore, ac diuina,
 parte uergeris, et cum hac, quanta, ac fragili, qua
 rum, necesse est, frag, uerum, uergeris, cuius, inbe
 Deum, adit, et his, cogitationibus, oblectatur, et, quae,
 Dea, uita, in, cognitione, agnoscit, in nobis, esse, oppo
 sitionem, et, fugam, uerum, et, uita, carna, uer
 corpus, opus, gloriam, agnoscit, quae, in nobis, sunt,
 natura, sua, libera, et, propria, esse, carna, a uita,
 posita, serua, et, alteri, iuris, quam, obtemperare, con
 format, ut, quicquid, ex, Dei, conuentione, nos, pati, ne
 cesse, sit, id, magno, animo, accipiamus, sed, hoc, uita,
 mentium, se, ad, actum, intelligit, ferre, moralia,
 nos, peruenire, hic, quae, uita, uergeris, potestatis,
 non, est, frag, ab, cetera, uita, ueluti, arce, omne, for
 tunae, regna, deprecatur, et, ueluti, summi, obsequii,
 ex, humanorum, capium, uergeris, ueluti, superat
 tot, uergeris, ueluti, spolians, formam, liberare, etiam,
 iure, iure, belli, uergeris, liberare, inquam, quae, non,
 uergeris, aut, pils, donari, solet, a, domini, sed, quae,
 uergeris, sua, manum, sapientia, hinc, in, arce, ma
 dicit, carere, agnoscendum, multum, uergeris, ueluti, con
 cum, uergeris, et, uergeris, uergeris, et, uergeris, ueluti, uergeris,
 uergeris, hinc, per, suam, uergeris, uergeris, uergeris,
 ueluti, et, uergeris, uergeris, uergeris, ueluti, uergeris, ad, uergeris,
 cuius, qui, uergeris, uergeris, et, dona, fide, uergeris, uergeris

- 325 hoc imitari Deum. Ubi semel inter haec studia sapiens
 versatur, eo gaudio eius vita perfunditur, cuius indivisae
 sunt comites conscientiae tranquillitas innocentiaeque securitas.
 Scientia enim praestat ut sapiens animum deducat
 a corpore, et multum cum meliore ac divina,
 330 parte versetur et cum hac querula ac fragili quantum
 necesse est. Itaque rerum vestigans causas mente
 Deum adit, et his cogitationibus oblectatur et pascitur.
 Recta vitae institutione agnoscit in nobis esse appetitionem
 et fugam, virtutem et vicia, extra nos
 335 corpus, opes, gloriam; agnoscit quae in nobis sunt,
 natura sua libera et propria esse; extra autem
 posita, serva et alieni iuris. Quamobrem ita se conformat,
 ut quicquid ex Dei constitutione nos pati necesse
 sit, id magno animo excipiat. Ad hoc sacramentum
 340 se adactum intelligit: ferre mortalia,
 nec perturbari his, quae vitare nostrae potestatis
 non est. Itaque ab celsa mentis veluti arce omne fortunae
 regnum despectat et, veluti summus Olympi vertex,
 humanorum casuum ventos nubesque superat.
- 345 **13.** Tot tantisque stultus spoliatus fortunis, libertate etiam
 iusti iure belli privatur; libertate, inquam, quae non
 vindicta aut pileo donari solet a dominis, sed quam
 dat sua manumissione sapientia. Hinc in arctum truditur
 carcerem asservandus multis spissisque tenebris circumseptum
 350 et horroribus undique circumfusum. Nulla ibi
 rimula hiat, per quam lucis radius penetrare possit;
 nullus ei verus triumphator praestet; nullus fidus ad ostia
 custos, qui extrinsecus allata ex bona referat fide.
- 355 **14.** Credo

328-329 Seneca *Ad Lucilium* 78,10 337-342 Seneca *Ad Lucilium* 76,23

---

348. dat] add. in marg. D1 354. ex] et D: corr. D1; referat fide] fide referat D: corr. D1

[fol_15v]

equid; nec jambalidū serere, quae dicuntur. Tenebrisque car:
 con ex corpore: Terrenaui, optino, subitō, erro: Curodes
 seris, qui in pueris avertimi, ingenibus habere, et in
 omni cura prauis affectionibus corrumpit. Quibus
 uerionis moribus, quodlibet organorem uicid, quacūq;
 appetitū inuenerant, eos corrumpit, et labefacit:
 quid: diuersae corporum compage, quam diuersa,
 inō concitata ingentia induunt! Fomes uero quam
 miris modis uim imaginis conformandi dissonant
 qua miris obum deponant, et uamans dominant
 uicia, ut quam cornu: exarulantur, qui eade uim: sed
 quam uicia, ut uerū abhorent. Hinc illi opinionē,
 quibus parantur, fuerit: illi quidōrē, quibus submer
 guntur. Cuius illi errorum scopul, in quo impin
 gunt. Cum, nequeant quam aibi rebus seruitū ha
 reant, et quid fieri possit, quid serui, ignorent: atq;
 adeo non habeant gubernaculum uirae, sapientiam
 se hincinae comitent. A qua diuis saueptimū habet
 tur in edy, illa uerū persequens animi dolorem
 emittunt, non iurabam: spes me, propius habuit:
hoc mihi retrare, ne crebam. O quam uere con ex pu
 pola sapientiam, o quam uere, claro dixit: omnid
 sexagesimum animal eoe lioninem, subitū uamans
 quae maior ferocia, quam aduersus se miseris uicid
 infandum bellum indicet, in hony a sua coser con
 scientia, sed iugum perstantiam respiradrem agi?
 in eam amplius, ^{ma} uide nullum caput habere? Formis
 uirari quae uas propius sunt? carceveram dico
 asserant, quem uerū infringere? à sacissima domina
 non per.

ali

animem, dubi
 animus est
 animi ferocia
 animo ferre
 est

equidem vos iamdudum tenere quae dicam. Tenebrosus
 carcer est corpus; triumviri, opinio, falsitas, error; custodes,
 sensus, qui in pueris acerrimi, in senibus hebetes et in
 360 omni vita pravis affectionibus corruptissimi. Quivis
 nervorum morbus, quodlibet organorum vicium, quaecumque
 appetitus intemperantia eos corrumpit et labefactat.
 Quid? Diversae corporum compages quam diversa,
 immo contraria, ingenia induunt? Amor vero quam
 miris modis vim imagines conformandi distorquet?
 365 quam miris odium depravat? Qui amant dominarum
 vicia, tanquam virtutes, exosculantur; qui oderint,
 tanquam vicia, virtutes abhorrent. Hinc illi opinionum,
 quibus iactantur, fluctus; illi studiorum, quibus submerguntur,
 euripi; illi errorum scopuli, in quos impingunt.
 370 Cumque nesciant quam alti rebus termini haereant,
 et quid fieri possit, quid secus, ignorent atque
 adeo non habeant gubernaculum vitae sapientiam,
 se fortunae committunt, a qua dum saevissimis habentur
 modis, illas voces per summum animi dolorem
 375 emittunt: «Non putabam; spes me frustra habuit;
 hoc mihi restare nesciebam!»

15. O quam vere, cor et pupula
 sapientum, o quam vere, Plato, dixisti
 380 hominem stultum animal esse omnium ferocissimum! Nam
 quae maior ferocia, immo feritas est ferocia, quam adversus semet ipsum tam
 infandum bellum indicere? in horas a sua ipsius conscientia
 sub iugum per summam turpitudinem agi?
 in tam amplissima urbe nullum caput habere? fortunis
 385 privari, quae unae propriae sunt? carcere tam duro
 asservari, quem potest infringere? a saevissima domina

363-367 Horatius *Sermones* I 3 38-40; Cicero *De natura deorum* I 79 370-371 Lucretius *De rerum
 natura* V 89-90 376 Seneca *Ad Lucilium* 76, 35

370. alti] aliti D (linea del. D1): corr. in marg. D1 **373.** a] A D: corr. D1 **381.** hominem-
 ferocissimum] omnium ferocissimum animal esse hominem stultum D (linea del. D1): add. in
 margine D1 **381.** ferocia-est] add. in marg. D1 **384.** amplissima] ampliss.a D: -ma add. sup. lin.
 D1

[fol_16r]

non perferere ad artem sapientiae. Ita agamus hoc ca-
 tem. et neque ipsos respiciamus, Nos ut non miseret
 tantum nobiscum ipsi paciamur foedus. In foedia-
 ly ad d. ferre dunt parati. hinc aduersus, ut necesse uerbi-
 pra. aut sequamur igitur. Et illi parcamus nauarac
 legi quae iudex, ut quibus sibi conser. hactenus est. nam in
 genita: benigna, quae nauarac.

De hactenus
 autem perfer-
 gret

ORATIO III.

Habita. XV. Kal. Nouembrii, Anno MDCCCL.

Cajus Argumentum.

Et si uaria, locorum, omnium malorum, pau-
 dem abesse oportere, si tres ueras,
 non stimulata, solida, non ua-
 na eruditione ornatos esse
 iudicamus.

Ex tot tantisque, Lei Copt. Max. beneficiis, quos ual-
 res ex serulitico nihil in hanc uisum licentia editas
 et explicatas, cuius uisum ueris, ea, secum animo uer-
 puranti, nullum sane splendidius, aeg, ac magnificen-
 riuq; domus, quam liberum humanitatem, comperit,
 et danti arbitrium ab infirma, epy, conuicta, profectum
 esse uideatur. Et uero ampleximum, et sane Regium, cum
 reliqua res creatae omnes, sua cuiusque, naturae, seruimus
 mancipata, unum uero hominem imperare. Terra uale,

non ad sapientiae aram perfergere? Eia, agamus hoc tandem, et nosmet ipsos respiciamus; nos nostri misereat, et sanctum nobiscum ipsis paciscamur foedus. En foeciales ad id ferendum parati; heic adsunt, ut nobis verbis praeceant: sequamur igitur. Et illi pareamus naturae legi, quae iubet ut quisque sibi constet. Facilis est, nam ingenita; benigna, quia naturae.

ORATIO III

habita XV Kal. Novembris MDCCI
cuis argumentum

5   A LITERARIA SOCIETATE OMNEM MALAM FRAUDEM
          ABESSE OPORTERE, SI NOS VERA
          NON SIMULATA, SOLIDA NON VANA
          ERUDITIONE ORNATOS ESSE
          STUDEAMUS.

10

1. Ex tot tantisque Dei Opt. Max. beneficiis, quot sunt res ex tenebricoso nihilo in hanc mundi lucem editae et explicatae, cuique vestrum recte ea secum animo reputanti nullum sane splendidius aequae ac magnificentius donum quam liberum humanae menti concessum et datum arbitrium ab infinita eius bonitate profectum esse videatur. Et vero amplissimum et sane regium est, cum reliquae res creatae omnes suae cuiusque naturae serviant mancipatae, unum vero hominem imperare. Terra namque

15

388-389 Cicero *De legibus* II 21 19 Cicero *Tusculanae disputationes* V 69

---

387. ad sapientiae aram perfergere] add. in marg. D1

[fol_16v]

sui librari, pontibus, aëre, aqua, stat. ne uquam uulbat, aut
 laborum mare committit, apud agrorum, nec solum uquam quod
 bus continetur, egreditur: nec diuinas una, et aemulog laboro
 sol dicitur, nec canillum declinat, aut punctum remoritur: ces
 sari stato tempore annis, uereget, stato fert friget, nec leo
 perillur, nec leopu magnum animum induit: rigore feram
 aut hanc
 aut nec boue man, uiam natura exiunt, unus homo quod
 uult, sui quod lubet, agit, quod placet, stat, quam omnia
 humani generis principes, habemus ex admirabili legum
 ligula à deo factis, prohi, et eis egredimur quod uer
 ueritatem terrarum, et si sensum habent, cum uincula
 re exant natura, tenentur conuenerit, hominem uero
 sui spiritus moderatorem arbitrium, conpiceret, cum ex
 hac natura liberat, suum, si non dominus, bene conuen
 cere agnoueret. Si uero deo factis, per interiori na
 tura humanam sibi indet, ut reliqua, mancipia
 nam arbitrio compedito, homo ad uerum rationis apum
 aequum, factus erat, aequalibus, quam sol, et aequo
 suo circumagunt, curas, uera conuenderet, in uita
 congrua stabilit, quam terra in terra, et conuenerit
 in uita, sine humani, diuinis, juris, religionis, quam
 in uita, litore Oceano, conuenerit, ueritatem frigens, cui
 ueritatem ferret, conuenerit, et aequo: et adolecentem, uer
 ueritatem, ueritatem, ueritatem, prudentiam, in omni
 uita, iustitiam, exemplum, fugiet, daret, neq. ex libidine
 ueritatem hominem exiuit, et in ueritatem aequal
 cupiditas, pronum, ueritatem, ueritatem, aliquo poculo uer
 ueritatem, in ueritatem, libera humani animi, electio omni
 ueritatem, mali, hinc omni, per ueritatem, ueritatem, ueritatem,
 quodlibet

20 suis librata ponderibus aeternum stat, nec usquam titubat aut
 labascit; mare continenter aestu agitur, nec fines unquam, quibus
 continetur, egreditur; suos diurnos una et annuos labores
 sol durat, nec tantillum declinat aut punctum temporis cessat;
 stato tempore annus virescit, stato fert fruges; nec leo
 25 pusillum aut lepus magnum animum induit; nec tigres feram
 aut boves mansuetam naturam exuunt. Unus homo est quod
 vult, fit quod lubet, agit quod placet. Itaque, quum primum
 humani generis princeps Adamus ex admirabili Damasci
 figulina a Deo factus prodiit, credo equidem quod
 30 haec rerum universitas, quae mundus dicitur,
 si sensum haberet, cum cunctas
 res creatas naturae servitia contueretur, hominem vero
 sui ipsius moderatorem arbitrumque conspiceret, cum ex
 hac naturae libertate suum, si non dominum, pene dominum
 35 certe agnovisset.

2. At utinam Deus fecisset immortalis naturam
 humanam sibi itidem, ut reliquae, mancipatam!
 Nam, arbitrio compedito, homo ad quem rectum rationis usum
 40 factus erat, aequabilis quam sol et astra
 suos circumagunt cursus, recta contenderet; in vitae
 constantia stabilis quam terra in se ipsa consisteret;
 intra fines humani divinique iuris religiosius quam
 intra litora Oceanus contineretur; virtutis frugem cuique
 45 aetati ferret convenientem et aptam; et adolescens temperantiae,
 vir fortitudinis, senex prudentiae, in omni
 vita iustitiae exempla iugiter daret; neque ex libidine
 unquam hominem exueret, et in brutum animal
 cupiditati pronum tanquam Circae aliquo poculo verteretur.
 50 Enimvero libera humani animi electio omnis
 materies mali; hinc omnis perniciēs, cuncta exitia,

25-26 Seneca *Ad Lucilium* 85,8 26-27 Iohannes Picus Mirandola *De hominis dignitate* p. 315, 1; p. 315, 38-39 32-35 Ficinus *Opera omnia* p. 296, 17-26

---

25. nec] add. in marg. D1 26. aut] add. in marg. D1 31. haec rerum-dicitur] add. in marg. D1 39. quem] add. in marg. D1

[fol_17r]

qualibet pueri, quibus afflictae gentis humanorum, alieno
 arbitrio liberatae, abijcti hominum, vel omni suorum ingenio
 innoxii, nexiq; scilicet, ingenij, sarorum, stridit, supra ca-
 pitur edaxit, unde vinctus acciperet: mari autem est se com-
 mittere, ubi naufragia fauere: ferrum, perstrinxit, ut si-
 bi uulnere infige, verigulae irritamentis, famem an-
 capis, uino somnum praueuerit, delicta, ciborum ra-
 uentia, amiserit, funera, et undiq; caepa, conuulsi, qui-
 bus suam ipsius nauarum dixerit, perdas, proinde, ne
 for haec uoluntatis, quam ille, ut sint, qui liberatae
 iudici, quorum proprius est usus, haec ipsa, de nauari
 arbitrii damna emendare, abisauerit, etiam, nouum
 cibum, et oblectamen in mala uentia, et ingratia, con-
 uertere: et quae res ad componendam animi, et obsequi-
 litatem, et optime seruandae mores, uel ueritate, uel pte-
 ritum ualeat: ea, ut ipsi sollicitudinis causas, colligit,
 eaq; malo suo ingenio, ueluti conuersione quadam la-
 be fauerit, for sunt homines, uel simulare, euadit, uel ce-
 na eruditione, ut cum episcopo loquar, praedicti, et h-
 quia e uideri, haberi uolunt, nec tamen, sunt, si quia
 eruditi sunt, quidem, sed suam e eruditionem, omnino ad
 ad sapientia, et animi modestiam, humanitateq;, red, ad-
 mane, gloriolam comparauerit, frag, ueritatis, hinc, ge-
 nius, optimae, soci, adolescentis, qui in uere, liberato, ac sa-
 pientes, uerit, adhiberi, sanderit, in haec, uerba, conueni-
 hodierno, die, faciant, necesse est: A liberata, locutione, ma-
 lam, fraudem, quorum, in, uolens, est, omnino, aliquid,
 quod, est, semis, dicendorum, cogit, per, ueritatis, rationem,
 attendit. Maxima, quidem, e, ueritatis, illa, est, in ueritate

- quaelibet pestes quibus genus afflicatur humanum. Etenim, arbitrii libertate abusus, homo res omnes suoapte ingenio insontes, noxias fecit. Ingentes saxorum struices supra caput eduxit, unde ruinas acciperet; mari ausus est se committere, ubi naufragia faceret; ferrum perstrinxit ut sibi vulnera infligeret; gulae, irritamentis famem antecapit, vino somnum praevertit, deliciosa ciborum varietate antevenit funera, et undique caussas corradit, quibus suam ipsius naturam divexet ac aperdat.
- 60 **3.** At haec tolerabiliora quam illa, ut sint qui literarum studiis, quorum proprius est usus haec ipsa depravati arbitrii damna emendare, abutantur, et animorum cibum et oblectamen in mala venena et ingrata convertant; et quae res ad componendam animi tranquillitatem
- 65 et optime formandos mores vel unice vel plurimum valent, ex iis ipsis solitudinis caussas colligunt easque malo suo ingenio; veluti contagione quadam, labefactent. Isti sunt homines vel simulate eruditi vel vana eruditione, ut cum Epicteto loquar, praedit; illi,
- 70 quia eruditos haberi volunt, nec tamen sunt; hi, quia eruditi sunt quidem, sed suam eruditionem omnem non ad sapientiam et animi modestiam humanitatemque, sed ad inanem gloriolam compararunt. Itaque, ut utrumque vitetis genus, optimae spei adolescentes, qui in vere literatos ac sapientes viros adscisci studetis, in haec verba spansionem hodierno die faciatis necesse est: A literaria societate malam fraudem, quantum in vobis est, omnem abfuturam; quod est summum dicendorum caput; per vestram fidem attendite.
- 80 **4.** Maxima quidem et potentissima illa vis est

---

56 Sallustius *De bello Iugurthino* 89,7

---

51. genus] add. in marg. D1 59. ac] add. in marg. D1

[fol_17v]

in hominū animis injura, quae alium abli conyocia; et con-
 jungit, inaeque utriusq; in imperio, tam scelere, tam
 iustitiae exerceat, quia ad societatem servandam, vel im-
 punitas, cuiusdam, aliquam iustitiam particularem, perniciam
 suo deflagrante civem, iustitiam, facultatem conyocet, et fo-
 uet, utq; utiq; in quavis alia causa, in iustitiae, pira-
 ti, et sine, et latrocinij, qui contra suae nefariae societatis le-
 ges, de contrariis periculis, pro utriusq; subeundi, de se-
 venda, utro, conyocet, in dubiis rebus, de, praedae ex-
 bona, fide inuenio, diuidenda, quadam, specie religionis, ad-
 servari. In utro hominū, in literarum, communione, in-
 dem, et eruditionem, vel, simulant, vel, uariam, colunt,
 quam, tanquam, in iura, epus, societatis, uacant, et inq; uolunt,
 sperant, ea, de, re, leges, et, ad, earum, exemplum, iudicant.
 hoc, socio, lex, epus, ut, aut, rem, aut, operam, conyocet, in-
 conyocet. Inq; quae, ad, modum, hominū, raro, nationes,
 lingua, cuius, republica, gentes, nomen, cognatos, saltem,
 meritarum, ut, quae, iustitia, conyocet, ita, conyocet, an-
 tu, inq; iustitiam, et, iudicia, et, cetera, philologos, uariam,
 uariam, conyocet, necesse, est. Hic, legi, parum, an-
 tu, in, eam, conyocet, philologus, qui, de, suo, uel, in-
 hoc, conyocet, conyocet, et, inq; uero, de, re, capite, et, loco,
 var, alienum, et, iustitiam, in, heritorum, numero, uoc-
 tarum, non, habeat, quod, iudicium, inq;, foronum, et,
 uonem, quidem, cum, bene, uolent, non, uolent, uolent,
 una, honore, comparant. Creonem, et, medullam, con-
 culum, et, uolent, et, uolent, cum, et, inq; uero,
 aculam, cum, carone, diuexer, et, inq; uero, et, inq; uero,
 et, inq; uero, et, inq; uero, et, inq; uero, et, inq; uero,
 cum.

- in hominum animis insita, quae alium alii consociat
 et coniungit, ita ut nemo unus tam improbus, tam scelestus, tam
 nefarius existat, quin ad societatem servandam, vel inter
 pravas cupiditates, aliquam iustitiae particulam, tanquam
 85 sub deflagrato cinere vivacem favillam, conservet ac foveat.
 Eius rei testes, in quavis alia causa intestabiles, piratae
 sint et latrones; qui certas suae nefariae societatis leges
 de communibus periculis pro virili subeundis, de ferenda
 90 ultro citroque in dubiis rebus ope, de praeda ex
 bona fide inter se dividenda, quadam specie religionis observant.
 At qui homines in literarum communionem inciderint,
 et eruditionem vel simulant vel vanam colunt,
 quam sancte isti iura eius societatis tueantur et impleant,
 spectate ea de re leges, et ad earum exemplum iudicate.
- 95 **5.** Pro socio: lex est ut is aut rem aut operam conferat in
 commune. Igitur quemadmodum homines ratio, nationes
 lingua, cives res publica, gentiles nomen, cognatos sanguis,
 mercatores res quaestuarium consociat, ita bonarum artium
 professores erudita opera, philosophos naturae
 100 investigatio coniungat necesse est. Huic legi pariter an
 potius in eam committit philologus, qui de suo nihil in
 hoc commune confert, et Theonino dente carpit et lacerat
 alienum? et Virgilium in heroicorum numero poetarum
 non habeat, quod iudiciosissimus Longinus Ciceronem
 105 quidem cum Demosthene, non item Virgilium
 cum Homero compararit; Ciceronem, os medullam corculum
 eloquentiae, elumbem et fractum cum Asinio, ridiculum
 cum Catone divexet; Plauti deos parasitari,
 Terentii vernas philosophari dicat; Livium verbosum

---

84 Cicero *De officiis* II 40 86-90 Cicero *De officiis* II 40; Plato *Res publica* I 351 cd 103 Horatius
Epistulae I 18, 81-82

---

108. deos] heroes D (linea del. D1): add. in marg. D1

[fol_18r]

cum caligula non in fallacia afferamus, et non in
 inquirat cum eodem solone, revelanda: ambrosianis
 usq. ad farridum exquisitum. Nihil, scilicet exagere, fa-
 cari, amovens dixerit: Martialis, scurrans de omni
 de, lendum raducat. Hinc legi paret, an potius in eam
 conititit Philoſophus, qui nihil de suo in conititit, et
 ex geminum frangit in aliud, et Narorum audientis
 fabellam auctorem instmulet: Tenorem uamum in
 vabulum promissorem, magnificum, superbum, et festis
 plenum accuset. Simocritum, et foveat, carnes hominis
 dicat: Carnem naturae, poeziam appellat: et om-
 nia, quae audiunt.

Sulti, stolidi, fani, fangi, dardi, dlemi, ducor,
 in Aristoclem per sumam impudentiam proba con-
 guntat. Hinc legi paret, an potius, in eam committit
 dicit, qui de suo nihil in conititit, et iniquitatis
 recensionibus medicinam, meliam dixerit: fangi in
 reges, qui vel Acuniam barbarum, omnino, et cum
 ignari viderat, vel iustitiam nihil, nisi legitimae, et
 copationis, et iustitiae, perae, et libans, solemnitate
 novis dicat: quid aliud ignis, qui nisi solum in tu-
 evans solum, ut vivo, nullum subire, dampnum, foveat,
 optimae, indolis, fideles, ingeda, impalera, aquarar,
 scribit, sub pericula: et quae conjungit de aliis iniqui ho-
 mines profertur, de re, utem audis: exnav, emtere, si
 ad philoſophiam applicuit, non obviando, sed bene
 scribendo aliorum vicia declarare: si ad philoſophiam
 non profertur, et conititit, sed rationibus, et argu-
 argumentis alterum loquitur, et non, confusum. De non

- 110 cum Caligula notet; in Sallustio affectatam verborum antiquitatem
cum eodem Pollione reprehendat; ambitiosum et
usque ad fastidium exquisitum Ovidii stylum exagitet; Lucani
tumorem detestetur; Martialem scurram de trivio
deridendum traducat. Huic legi paret an potius in eam
115 committit philosophus, qui nihil de suo in commune confert,
et genuinum frangit in alieno? et Platonem anilium
fabellarum auctorem insimulet; Zenonem vanum mirabilium
promissorem, magnificentum, superbum et fastus;
plenum accuset Democritum et Epicurum carneos homines
120 dicat; Carthesium naturae poëtastrum appellet, et omnia,
quae audiunt
stulti, stolidi, fatui, fungi, bardi, blenni, bucones,
in Aristotelem per summam impudentiam probra congerat.
Huic legi paret an potius in eam committit medicus,
125 qui de suo nihil in commune confert, et antiquorum
recentiorumve medicinam mediam dissecet? Iuris interpres,
qui vel Accursium barbarum omniumque rerum
ignarum rideat, vel Cuiacianos nihil, nisi legitimae emancipationis
et testamenti per aes et libram solemnitates,
130 novisse dicat? Quid aliud istud est, nisi socium in lucrum
solum venire, nullum subire damnum? Igitur,
optimae indolis adolescens, insuda, impallesce, lucubra,
scribe, subi pericula, et quas censuras de aliis iniqui homines
proferunt, de te item audias; conare, enitere; si
135 ad philologiam applicuisti, non obtrectando, sed bene
scribendo aliorum vicia declina; si ad philosophiam,
non probris et contumeliis, sed rationibus et ipsis rerum
argumentis aliorum lapsus erroresque confuta.
- 140 **6.** Deinde

116-119 Cicero *De officiis* III 39 121 Plautus *Bacchides* 1057

---

123. congerat] congerant D: corr. D1 **126.** dissecet] disecetur D: corr. D1 **132.** lucubra] lugubra
D: emend. Visc. **136.** declina] declinare D: corr. D1 **139.** confuta] confutare D: corr. D1

[fol_18v]

in loco
antico
com.
quam
aliquid
societas natura est, ut bonam fidem desideret: inde illam
perjuris, per falsi formulam: Iure bonos bene cogies, in re pome-
di causis prodidit: cupi ea ut, et potestis est, in quibus
officiis, res, in iure ab ear necessitate. Huius in carali
in quas inanis societatis sociis socio cogit, quae
nigrit, aequi erit in societate, quid dicitur iniqui, flos
id a nobis, utcumq; abis, Adolecentes, et probone, qua
paris, precandi, sunt, laudare; qua vero peccant, id huius
manas imbecillitati inbitae, et certare, normal, vari
vae, uterq; in re, Igitur, bonas indolis, Adolecentes, quae
Philologiae, Latinae, Plauti, uerere, Severus elegantia, et ob-
lucan, dicuntur, Virgili, magister, uenerunt, et huius, et huius
tormentis, eloquentias, effluant, qui copias abundas, et
des, in uel, ut Virgilianus ille de saxo populi aduante
faciant, huius copiam, aciem, Sallustii uehementiam, et
sape, pueri ex Cuius flores, lego, audaces, fuciani, cona-
tus, admirare, scripsit, Martialis, dixit, et claudis, sine, philo-
sophiae, de dicit, audi, Platonem, quae de rebus, de animo
inortalitate, de diuinitate, ac ueritate, et in fariabili in
idea uero, quae de genit, quae de deo, quae de bono, quae de
amore, a libidine de sociato, et cum Scitum cognomen:
num iure promittit, cognoscat. Audi, utique, quidam, quae
uero, et uerere, sapientis, congruam, huius, deccant, et reues
vigilator, ac uerere, uerere, et uerere, dixit, Audi, Anthonel
quae ac uerere, facit, huius, de rebus, et huius, et huius
complicat, reueri, nihil huius, aliud, nisi explicari
reparationem, et uerere, et uerere, addidit, uero, quo corde
de re, et uerere, et uerere, et uerere, et uerere, et uerere, et uerere
alia, de rebus, philosophia, in rebus, et uerere, et uerere, et uerere
in rebus

societatis natura est ut bonam fidem desideret. Unde illam iuris formulam: Inter bonos bene agier in eius modi caussis prodidere; cuius ea vis et potestas est, ut quicquid officium sit in iuris abeat necessitatem. Deus immortalis!

145 in quaestuariis societatibus socius socio aequus est et benignus; equis erit in societate studiorum iniquus? Absit id a vobis vicium, absit, adolescentes; et authores, qua parte spectandi sunt, laudate; qua vero peccant, id humanae imbecillitati tribuite, et communes nostrae naturae

150 vices commiserescite. Igitur, bonae indolis adolescens philologe, Latina Plauti venere, Terentii elegantia te oblecta; decoram Virgilio maiestatem venerare; in Cicerone torrentem eloquentiae fluvium, qui copia abundet, exundet, inundet, ut Virgilianus ille de saxo pastor, admirare.

155 Lacteam Livii copiam, acrem Sallustii vehementiam suscipe; pictos ex Ovidio flores lege; audaces Lucani conatus admirare; scitis Martialis dictis applaude. Si te philosophiae dedidisti, audi Platonem, quae disserat de animorum immortalitate, de divinarum aeterna et infatigabili vi

160 idearum, quae de Geniis, quae de Deo, Summo Bono, quae de amore a libidine defoecato, et eum Divini cognomentum iure promeruisse cognosces. Audi Stoicos, quam graviter et severe sapientis constantiam doceant, et tute rigidos ac torvos

165 virtutis custodes dixeris. Audi Aristotelem, quanto acumine facultatem dissertatricem universam complexus sit; cui nihil hactenus aliud, nisi quam explicatiorem rationem et aliquod utilius exemplum addiderunt; quo corde de re oratoria et poetica praecepta tradat; absolutissimum

170 illud de morum philosophia systema perlege, et ingeniorum

---

142 Cicero *De officiis* III 61,70 155 Vergilius *Aeneis* II 304-308 156 Quintilianus *Institutio oratoria* X 1,32

---

150. commiserescite] miserescite D: corr. in marg. D1 adolescens] adolescente et D: corr. D1
 158. dedidisti] dedisti D: corr. D1 167. quam] add. in marg. D1 168. aliquod] add. in marg. D1
 169. aliquod] add. in marg. D1 utilius exemplum] utiliora exempla D: corr. D1

[fol_19r]

miraculum ulro faceret. Audi Remosianum, quam ueris
 simillima de principis rerum de conspectuum effluuiis
 de sensibus contemplationis, et sta. vae praedictam appellationem.
 Audi Cardusianum, quae de corporum motu de positionibus
 auis, de sensu uidentis noua, et admiranda imaginari
 gant, quae de primo uero sit meditari, uirgeometri
 cam methodum in physicam doctrinam inuexerit.
 Philosophum dixi non ad aliorum exempla facerem.
 Qui medicinam facerent, et saltem eudae, et de re
 qua elegantia morbis imponat nomina, occurrat men
 tis inuentione. obseruet signa, quae uae sunt uentores
 iudicia, et maxime medicorum facerent, surripere debent
 profectum. Accurrit glossae uera, et nisi per eum graeca
 ac latina lingua ueritate exent, nec Romanas literas
 uia illud uera, nisi quae quid Accurrit magis in no
 strant, surripere uera ueritate exent, si eundem, et quae
 bonis, conuenerit, id in res bonis bene agere, ut quae ad se

et cognoscendi, et regnandi, bonis.

Cognosce igitur prius, neq. iudicis causa de quocumque
 iudicis. Quin in cognoscendo acquies, bonis, omnes quae
 culpa, nomine quinquam, inuentione oportet, sed cum
 diligentia ab eodem alio praegressa, conuenerit, et ad
 solue. An non eundem ueritate bona, fidei, desiderat, et quae
 Authores boni uae solus et admirari, eundem ueritate lau
 dibus promerit, omnes, nec alienas libris laudibus exo
 sculari palam uero aduico suspendere? Et ne bene
 agere, Accurrit ueritate ueritate ueritate excipere, plauri, con
 uertere ueritate abentis. Non pariter ueritate ueritate ueritate
 ueritate ueritate ueritate ueritate ueritate ueritate ueritate

miraculum ultro fateberis. Audi Democritum , quam veri
 simillima de principiis rerum, de corpusculorum effluvio,
 de sensibus contempletur, et naturae praelucem appellabis.
 Audi Carthesium , quae de corporum motu, de passionibus
 175 animi, de sensu videndi nova et admiranda investigarit;
 quae de primo vero sit meditata, ut geometricam
 methodum in physicam doctrinam invexit, et
 philosophum dices non ad aliorum exemplar factum.
 Qui medicinam facturus es, Galenum evolve, et discere
 180 qua elegantia morbis imponat nomina, quanta mentis
 intentione observet signa, quanta ferat veritate
 iudicia, et maximum medicorum fateberis. Iuris prudentiam
 professurus, Accursii glossas versa; et nisi post eum Graeca
 ac Latina lingua restitutae essent, nec Romana historia
 185 illustrata, nescio an quid Accursio maius in nostrate
 iuris prudentia natum esset. Id enim est aequi
 bonique consulere, id inter bonos bene agere, ut sit apud te
 et cognoscendi et ignoscendi locus.

7. Cognosce igitur prius; neque indicta caussa de quoquam
 190 iudica. Quin in cognoscendo aequus bonusque arbiter, quod
 culpa nomine quemquam praestare oportet, id cum
 diligentia ab eodem alibi praestita compensa et absolve.
 An non et illud item bona fides desiderat, ut quos
 195 authores domi tute solus es admiratus, eosdem foris laudibus
 promeritis ornes? nec alienos libros clam domi exosculari,
 palam naso adunco suspendere? Estne bene
 agere recitantem coram vano excipere plausu,
 corrugare nasum absentis? Non patitur satyricas istas sannas,
 istas a tergo ciconias bona fides abominatur. Conscius

---

188 Terentius *Heautontimorumenos* 218 191-192 Horatius *Sermones* I 3, 69-70 196 Horatius *Sermones* I 6, I 5-6

---

185. nescio] nescius D: corr. D1 197. recitantem] recitatore D (linea del. D1): add. in margine D1

200 tibi es authorem bene dicere, vera disserere, cave faxis ut contra
 animi sententiam eum suo lucro defraudes; conscius es eum
 aliqua in parte decipi, errare, labi, ne sinas eum in errore
 persistere, et verbis, quantum potes, bonis peccati admone. Viri
 Athenienses eum publicis execrationibus devovebant, qui ignoranti
 205 viam non commonstrasset eumque contra humanam societatem
 facere iudicarunt. Ecquis patiatur amicum suos libros
 publici iuris mendosos facere ut, re non integra, eum
 erroris nomine reum peragat? et quam natura dictat,
 hominem homini opem ferre, literatus literato negabit?
 210 Discendum est, optimae spei adolescentes, ut alios humaniter
 docere possimus; et in ultimas terras exportandi (credo equidem
 in hac liberalissima urbe eius modi pestes non agitare),
 exportandi, inquam, in ultimas terras isti homines
 sunt, qui in studiis literarum sudant et algent, quo aliis
 215 formidini, non auxilio esse possint, minitabundi:
 Qui me commorit (melius non tangere clamo)
 flebit, et insignis tota cantabitur urbe.

8. Deinde estne bonam fidem praestare, bonum virum agere
 quempiam, qui ita suae sententiae tenax sit, ut de ea nulla
 220 pollutissima ratione deiici possit? «Quid ais?». «Nervos in corde
 radices agere». «Quid ita?». «Quia in eo placito omnis ferme
 consentit antiquitas». «Recte sane, sed, ni molestum est,
 disseca corpus». «Quid isthoc opus facto in re, de qua nemo
 est nostrum qui dubitet?». «Attamen, ni piget, disseca; nam
 225 mihi, ut sum naturae religiosus, de eo scrupulus iniectus
 est; disseca quaeso». «Non quia necesse sit, sed ut tibi mos geratur, fiat».
 «Merito te amo». Inspice nunc praecordia. Quid? ut
 superstitiosus aruspex extis inhias et pallescis». «Nullus quidem». «Ostende
 igitur

---

202 Cicero *De officiis* III 54 204 Horatius *Ad Pisones* 404 216-217 Horatius *Sermones* II 1, 45-46
 227 Terentius *Adelphoe* 946

---

228. superstitiosus] curiosus D: corr. D1

[fol_20r]

nervorum à corde originem. Lenigissima sunt filamenta nervorum
 oculorum aciem effugunt; hinc ideo inter se copiam carnis dant
 egerimus, avasem allube. ut ne mihi detendi sensus
 ipsa corporis illorum genere labefacerent. nihil per se est
 nos quotidie armus, nec quicquam mali inde evenit.
 Vide, quo induog? Quid nunc? nervorum dromens in corde
 percipit? Nihil magis. Sane, uter? *Lenigissima sunt*
 se sola, ut omnes obtinam praesentant? Nullo sed da
 re. Nihil quicquam inopia, cerebrum; et in proprio se
 posse, in jammo cerebello glandulam, quam optealem
 appellamus, obervat. speramus? Quid nunc? Videri posse ac
 tenuissima filamenta in cervicibus deducunt. *Lenigissima*
 in omnes per spinalem medullam in univarsam acce
 py de ramantur. Vide etiam. Quid nunc? nonne fugit
 se ratio? nihil minus. nam praesentia animo à puero
 mihi imbecilla senectute. Quid, prohi dei atq. hominum
 fidem, quid est, nisi inventus solem de coelo solvere
 higanis? quare gram ab animo pericaciam. ego pro
 piram boni viri ingenitarem induere. Tandem in
 aliqua senectute sistit, quando alia vevigimibet non com
 mitterent, non est surpe dedigere, quando non apud
 rarium errare. Senectute ab electione est. error ab im
 becillitate. namque. Neque, nisi quare ex hoc convenit
 hominum numero, quae illa omni societate in omnia
 ba delecerant. aij nego. nego. ajo. Societ. nego. sicut in om
ni vita. et illis verbis potius oblectemini. hoc quidem sed
sue negem. diem melius mihi modo commoret. bene
omo bona. sed omni dolent malum excludit. quem
si vive. Aquilam diffinitur. aliud agere. aliud simulare. certo
ido. p. lo

- 230 nervorum a corde originem. Tenuissimae sunt fibrae, nostin?
oculorum aciem effugiunt. Adhibe microscopium». «Tantundem
egerimus». «Attamen adhibe». «Vereor ne mihi videndi sensus
isto conspiciendorum genere labefactetur». «Nihil periculi est.
Nos quotidie utimur, nec quicquam mali inde ortum».
«Vide quo me inducas». «Quid nunc? Nervorum stirpem in corde
235 perspicis?». «Nihil magis». Sum verus? Dixi tam tenuia esse
fila, ut omnem oculorum obtutum fallant?». «Audio». Sed da
te mihi vicissim; inspice cerebrum, et, microscopio seposito,
in summo cerebello glandulam, quam pinealem,
appellamus, observa. Spectastin?». «Quidni?». «Viden porr ut
240 tenuissima filamenta in cervices deducuntur, unde nervi
omnes per spinalem medullam in universum corpus
diramantur?». «Video etiam». «Quid nunc? nonne fugit
te ratio?». «Nihil minus; nam stat alia animo a puero
mihi imbuta sententia».
- 245
- 9.** Quid, proh Dei atque hominum
fidem, istud est, nisi interdum solem de coelo tollere?
Abigatis, quaeso, istam ab animo pervicaciam, et propriam
boni viri ingenuitatem induite. Tandiu in
250 aliqua sententia sistite, quandiu alia veri similior non
commonstretur. Non est turpe dediscere, quando non est voluntarium
errare. Pervicacia ab electione est; error
naturae. Neve sitis, quaeso, ex isto contentiosorum
hominum numero, quos illa omni societati
255 exitiosa verba delectant: «Ais, nego; negas, aio». Dociles, rogo, sitis in omni
vita; et illis verbis potius oblectemini: «Aio quidem; sed fac negem,
dum melius mihi modo commonstres».
- 10.** Postremo
260 bona fides omnem dolum malum excludit, quem,
si vere Aquilius diffinivit aliud agere, aliud simulare, certe

234 Terentius *Andria* 399 235 Terentius *Heautontimorumenos* 423 236-237 Terentius
Heautontimorumenos 688 255 Terentius *Eunuchus* 252 261 Quintilianus *Institutio oratoria* I 5,56

229. fibrae] filamenta D: corr. D1 236. fallant] praetereant D (linea del. D1): add. in marg. D1

254. societati] societate D: corr. D1

[fol_20v]

dele malo facit Philology, qui uis rex murey auctorem
 amicum in graeca, uel hebr. ca. lingua exercitans, iustus ac
 fortis, uel Philomac a' murey illa exclamat: o si scire
 hebraeae, et psalae, magniloquiam nosse! o si graeco
 Platonis mel depurare! Deu. Intonally! farinae linguae,
 à qua pauca uelut delectam, ac miramur in maculam
 loquimur uniusquam decennium non san. adde con-
 dae, cuius reuerens et geniam assequamur. Et sic, sem-
 an quis nosserit, si omnino agerent. Nam qui nosserit
 qui, qui pauca uelut in furo gallicum in caere, ante
 inuenerunt: et tam breui linguae à noscere, progre-
 dia, omnino inuenerunt, sapienter de graecis in
 grae et latinae, lingua: nos uocant temporum, huius
 ajunt. Homerum ad Virgili exemplum collatum ser-
 dare, et in grece. Demosthenem cum Cicero, com-
 paratum, iacere, frigere. Ah Auditores, nos uos calpa
 unum saltem dicam, in regocia nra ferimus. Non
 sordetis Homeri, non iacet Demosthenes, sed aliud agi-
 mus, aliud simulamus. Nos uos eju linguae, inuocato
 quae nosserit, graecae, seu uerborum, inuocato, qua-
 ly dictionis, elegantiae, quae linguae, uocanda, sunt.
 graeca lingua, uidebat, et in uel graeco, multo, et dicit
 uocabatur Romani, Virgili, id unum assequitur.
 Roma, suum habere. Homerum, Cicero in eo uocatur
 ut in fatio suus, esse Demosthenes. Et uel, graeca lingua
 uocatur, caetera, haec, et de Homero et Demosthenes,
 iudicia, proferamus. De hebraica lingua, quodis, doc-
 trinum, et magi, inuocato, iudicium, paucis, expeditam.
 Et ca. uno, sacro, libro, habemus. Hebraei grammaticae,
 post. are

dolo malo facit philologus, qui vix sex menses aut summum
 annum in Graeca vel Hebraea lingua exercitatus, iuxta ac
 Atticae vel Palestinae alumnus illa exclamat: «O si scires
 265 Hebraee, et Isaiae magniloquentiam nosses! o si Graece,
 et Platonis mel degustares!». Deus immortalis! Latinae linguae,
 a qua pauxillulum deflexam ac mutatam vernaculam
 loquimur, universum decennium non sat est addiscendae,
 ut eius venerem et genium assequamur; et Deus scit
 270 an quis nostrum sit omnino assecutus. Nam quis nostrum est,
 qui Patavinitatem in Livio, Gallicismos in Caesare
 animadvertat? Et tam brevi linguas a nostrate prorsus
 alias et omnino intermortuas sapimus! Versatissimi in
 Graeca Latinaque lingua nostrorum temporum autores
 275 aiunt Homerum ad Virgilio exemplum collatum
 sordescere et ineptire, Demosthenem cum Cicerone
 compositum iacere, frigescere. Ah, auditores, nostras culpas,
 ut cum Sallustio dicam, in negocia transferimus. Non
 sordescit Homerus, non iacet Demosthenes; nos aliud agimus,
 280 aliud simulamus; nostra eius linguae ignoratio
 est, qua nescimus quanta sint verborum momenta, quales
 dictionis elegantiae, quae linguae rotunditas. Dum
 Graeca lingua vigebat, et inter Graecos multum et diu
 versabantur Romani, Virgilius id unum affectavit, ut
 285 Roma suum habet Homerum, Cicero in eo totus fuit,
 ut et Latio suus esset Demosthenes; et nos, Graeca lingua
 prorsus extincta, haec et de Homero et Demosthene
 iudicia proferamus? De Hebraea lingua, quod sit doctiorum
 et magis ingenuorum iudicium paucis expediam.
 290 De ea unos sacros veterum Tabularum libros habemus; Hebraei grammaticas

---

271 Quintilianus *Institutio oratoria* I 5,56 278 Salustius *De bello Ingarthino* 1,4

---

272. animadvertat| animadvertatur D: corr. D1 290. veterum Tabularum| add. in marg. D1

[fol_21r]

per a mun chrysi mille annis exegerant: sed quae vel ea
 verborum versionibus vel in aegyptiis, aut in arabicis, vel habi-
 tuorum conjecturis nitantur. In aegyptiis una nobis con-
 sere vulgata, quam saeculorum ecclesiae sui semper simili-
 ter confirmavit: Et reliquis versionibus ex eorum
 antiquissima iudicare. Ea est septuaginta, ubi, Prolemaeo
 theladelpho aegypti rege ducentis quingentis minimis
 annis a babilonica captivitate postliminio confectis, qua
 aetate linguae sanctae usque divinas eos ammonens res-
 sursus in aegyptum confluxit, et completum vocabu-
 lorum elegantiam, et locutionum puritatem invenit: nec
 esse est. Et sicut patet ex numeris **LXX** fuit loci
 unam, eandemque vocem aetate admodum arguta et ac-
 tua inesse, nec vix qua de agere, ullo modo conveniret.
 Ad haec adde lebrationem, vel quietantem, vel linguae igno-
 riam: haereticorum falsandi artes, et res ipsae de usque in aegyptum.
 In aegyptiis puncta vocalia addiderunt: quo nempe et
 in linguae pronunciatione ignota erat: habita in aegypti-
 cae, quam sine infirmae cuius in nosceret, a nostris, ubi
 eos, quamlibet vocum vel in una live nula, scilicet, quod
 quamlibet longinqua originem ducere, quae usque in aegyptum
 hystoria narravit, usque in interpretatione confirmavit. Fe-
 cimus, cum sine inde haec, quae plurimum latere non videntur
 necesse est. Vag haec eo dico, quo nos a praecelsissimis antiq-
 uis, et usque in linguarum, scilicet, ab aegyptiis invenit.
 dum est, ut, quando fieri possit, eos addiderit, et quae
 penitente licet, proprediantur.

Et aliqua prodire tenet, sicut hanc ubi
 Sed illud adnoto, ne nos id scire simulemus, quod

post annum Christi millesimum excogitarunt; sed quae vel veteribus
 versionibus vel massoretharum autoritate vel rabinorum
 coniecturis nitantur. Veterum versionum una nobis constat
 vulgata, quam seculorum Ecelesiae sui semper similis
 295 vetustas confirmavit. De reliquis versionibus ex earum
 antiquissima iudicate. Ea est septuagintaviralis, Ptolemaeo
 Philadelpho, Aegypti rege, ducentis quinquaginta minimum
 annis a Babylonicae captivitatis postliminio confecta; qua
 aetate linguae sanctae usus diutina tot annorum servitute
 300 in Aegypto corruptus fuerit, et complurium vocabulorum
 elegantia et locutionum puritas interciderit necesse
 est. Et satis paret ex innumeris LXX Interpretum locis,
 ubi unam eandemque vocem varie admodum versant, ut nec
 inter se nec rei, qua de agitur, ullo modo conveniant.
 305 Ad haec adde librariorum vel oscitantiam vel linguae ignorationem,
 haereticorum falsandi artes et temporis denique iniurias.
 Massorethae puncta vocalia addiderunt, quo tempore recta
 linguae pronuntiatio ignota erat. Rabinorum coniecturae
 quam sint infirmae cuique innotescet animadvertenti eos
 310 quamlibet vocum vel in una literula similitudinem,
 quamlibet longinquam originem ducere, quasvis ineptas
 historias narrare ut suas interpretationes confirmet; lexica,
 cum sint inde hausta, quam plurimis laborent viciis
 necesse est. Neque haec eo dico, quo vos a praeclarissimis utilissimisque
 315 eius generis linguarum studiis absterream; enitendum
 est ut, quantum fieri possit, eas addiscatis, et quo usque
 pervenire licet progrediamini:
 est aliqua prodire tenus, si non datur ultra.
 Sed illud admoneo, ne nos id scire simulemus, quod re vera

[fol_21v]

re, cumq. dolo, facti philoſophi, evahendi, agis, alibi ſimulas,
quæ de ignorantiæ vobis, com. obſervat, gnycho; ut quæ in equitã
nãno, ſcientiã, q. ſcit, p. rã, dũlar. Quil, q. rã, g. p. nã, d. d. i. v. i. q. uã
p. uã, u. v. e. y, non p. nã, d. d. rã, d. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã
u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã
qualitate, v. c. u. b. o. ſ. i. q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã
recludit, h. i. c. i. n. u. r. i. t. ſ. i. q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã
omni q. ſ. i. c. i. t. u. s. i. n. g. e. n. i. t. u. s. p. r. i. n. c. i. p. i. o. r. e. ſ. p. o. n. d. e. t. ſ. e. q. u. o. A. l. i. q. u. i. s.
v. e. l. i. p. h. y. ſ. i. q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã
p. i. o. h. e. r. o. t. e. ſ. i. q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã
d. i. ſ. t. i. n. e. t. i. o. n. e. a. c. c. e. p. t. i. ſ. e. n. e. o. h. a. ſ. p. r. o. d. e. n. t. e. d. e. n. t. e. c. o. r. p. o. r. i. v. e. g. u. l. a.
h. i. c. i. n. u. r. i. t. ſ. i. q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã
m. e. n. t. e. o. b. e. x. p. l. o. r. a. t. i. o. n. e. e. t. i. n. d. e. b. i. t. ſ. e. m. p. e. r. p. r. a. x. i. m. a. e. a.
p. r. i. m. i. ſ. c. o. l. l. i. g. e. n. t. e. p. r. o. g. r. e. d. i. a. m. u. s. i. p. r. a. e. r. e. q. u. e. q. u. e. n. o. m. e.
c. o. r. p. o. r. a. p. r. o. p. t. e. r. a. n. o. n. g. r. a. t. i. a. n. t. e. q. u. a. n. t. e. d. i. c. i. m. u. s. ſ. e. d. e. i. t.
a. u. t. o. l. t. u. ſ. i. n. g. ſ. e. r. v. i. t. r. a. n. ſ. c. h. l. e. v. e. e. r. e. n. e. p. e. r. e. p. t. i. ſ. q. u. a. l.
i. l. l. u. i. q. u. o. d. o. m. n. i. s. r. e. t. a. n. q. u. i. l. e. a. n. g. u. l. o. ſ. h. a. b. e. a. t. d. u. o. b. u. s. q. u. e.
e. ſ. t. e. q. u. a. l. i. ſ. i. q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã
ſ. o. n. c. e. p. t. i. ſ. e. r. e. v. e. n. t. i. ſ. i. q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã
l. i. n. a. Q. u. i. n. i. g. i. t. u. r. ſ. u. ſ. a. i. n. c. e. ſ. e. n. o. ſ. i. q. u. a. a. l. i. q. u. a. r. d. e.
m. o. n. e. r. e. g. u. l. a. ſ. a. l. ſ. a. e. ſ. a. p. o. ſ. ſ. i. t. ſ. e. d. p. a. r. t. e. d. i. c. i. t. p. e. r. ſ. u. q. u. a. l. e.
n. o. n. t. u. n. a. ſ. a. l. ſ. a. à. d. o. c. t. i. ſ. i. m. o. m. a. l. e. r. a. t. i. o. d. e. p. r. e. h. e. n. ſ. a. e. ſ. t. e.
Q. u. i. l. ſ. i. m. u. l. a. n. t. e. q. u. e. g. e. o. m. e. t. r. i. a. ſ. d. e. m. o. n. ſ. t. r. a. t. i. o. n. e. h. o. m. i. n. i.
ſ. a. n. a. e. m. e. n. t. i. o. b. r. u. d. i. n. i. ſ. q. u. e. q. u. e. n. o. n. à. p. r. e. q. u. i. ſ. i. t. ſ. i. q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã
i. n. y. a. t. h. o. c. e. ſ. t. u. t. q. u. i. ſ. i. l. l. o. a. b. o. c. u. l. l. i. u. ſ. u. ſ. o. l. a. b. o. r. e. e. r. e. m. i. t.
g. i. t. a. y. ſ. i. q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã, q. u. i. v. i. q. uã
a. d. u. e. r. i. t. u. s. u. o. c. u. l. l. i. ſ. e. r. v. i. t. a. d. l. u. c. e. n. ſ. h. u. e. a. m. u. s. r. a. n. d. e. n. ſ.
a. l. t. e. r. a. n. d. o. n. e. q. u. a. n. t. i. m. b. e. c. i. l. l. i. t. e. r. e. n. ſ. n. a. t. u. r. a. e. i. n. h. o. c. p. r. e.
h. o. c. u. d. e. a. n. t. u. ſ. h. o. c. ſ. e. i. a. m. u. s. u. l. r. e. p. r. e. t. e. u. l. a. d. i. m. o. d. i. ſ. p. a. v. e. r.
ſ. i. v. e.

320 nescimus.

11. Dolo facit philosophus, et aliud agit, aliud simulat,
 qui de ignoratis rebus certos obiectat gryphos ut suam ignorantiam
 scientiae specie praetendat. «Quid est antipathia?». «Virtus quaedam,
 325 qua una res non patitur alteram». «Ita te Deus amet, explica, ista
 virtus in quam re posita est et locata?». «Dicam: in quapiam
 qualitate occulta». «Id ipsum rogo, istam occultam qualitatem
 recludas». Heic mutit, heic haeret. Ah, dolo facit! Cur non, abstersa
 330 omni officia, ingenue principio respondet: «Nescio»? Alius
 mihi físicas res geometricè demonstrandas proponit.
 «Cupio hercle; nam nihil prius neque fortius». «Igitur has de corpore
 diffinitiones accipe». Teneo». «Has porro de motu corporum regulas».
 «Factum». «Da haec quae postulo». «Tua sunt». «Hinc geometrica
 335 methodo ab exploratis et indubiis semper proxima ex
 proximis colligentes progrediamur». «I prae; sequar». «Nonne
 corpora proiecta, non gravitate, quam dicunt, sed circumpulsu
 aëris deferri tam clare et aperte percipis, quam
 illud, quod omnis triangulus angulos habeat duobus rectis
 aequales?». «Ita me Deus fortunet, non ita percipio». «Atqui
 340 concessa te tenent?». «Ita quidem, quia omnium veri simillima».
 «Quin igitur iuxta mecum sentis?». «Quia aliqua de
 motu Renati Carthesii regula falsa esse possit; sed quid
 dixi possit, quando non una falsa a doctissimo Malebrancio deprehensa est?».
 Quid simulamus et geometricas demonstrationes homini
 345 sanae mentis obtrudimus, quas non assequatur? Eius
 instar hoc est, ut quis nullo ab oculis vicio laboret, et
 vigilans et in sole lucem non videat, quando ita mens
 ad verum, ut oculus fertur ad lucem. Fateamur tandem
 aliquando nostram imbecillitatem naturae; in hoc studia
 350 valeant, ut hoc sciamus, vel nescire vel admodum pauca

---

333 Terentius *Andria* 86 336 Terentius *Eunuchus* 908

328. heic haeret] heichaeret D: corr. D1 abstersa] seclusa D (linea del. D1): add. in marg. D1
 333. Tua sunt] tuasunt D: corr. D1 342. Renati Carthesii] add. in marg. D1

[fol_22r]

scire. floriam, Philofo, ad hunc modum **De ariam** ueritate
 hominibus. De re: eum qm. ho. me. quam tere. ubi. nec
 mibus regionis callere. In quo sup. ubi. nihil aliud. sed. quod
 figulis, cogit, nec. uacor. prae. Romanus. le. iactat. Philo
 sopho. principia. verum. et. caussa. aperturam. In quo. re.
 iactat. in quo. animos. effert. ubi. aduersae. secretis. alio. re. au.
 rare. uare. **Philosopho** igitur. uent. subditi. ubi. et. sciama. a.
 rina. boni. haren. curiam. in nobis. esse. uent. ignorare. uera. cognitio
 mulari. Hoc. disciplina. doct. a. uulgo. distinguit. ubi.
 ne. uent. sed. uulgo. se. scire. uent. eruditi. ignorare. se. no.
 scas. sc. sapiens. in. omnibus. uent. si. omnia. ut. illa. ca.
 rione. affirmet. **Philosopho**, ut. uent. aut. uent. ubi. ubi. ubi. ubi.
 nunquid. falleris. nec. unquam. faller. ita. nunquid. ubi. ubi.
 subditi. profert. uent. aliter. purabam. igitur. uent. uent.
 societatem. omni. ab. uent. mala. fraudi. agerem. aut. hont.
 uiuunt. licet. apponam. eum. uiuunt. uiuunt. uiuunt. uiuunt.
 my. confervam. quid. in. contine. de. uent. uent. uent. uent.
 profueam. conuolte. quam. uent. conuolte. uent. ubi. ubi.
 nouam. a. uent. uent. uent. uent. uent. uent. uent. uent.
 nouam. uent. uent. uent. uent. uent. uent. uent. uent.
 erit. quae. offendant. aequi. boni. compulsi. ubi. uent. uent.
 doctissimi. aequi. et. optimi. conueniri. esse. tales. quales. ac.
 dei. ubi. **Philosopho**, eo. puto. societatis. licentiae. ille. multo. u.
 berimus. ad. uent. uent. uent. uent. uent. uent. uent. uent.
 supra. suam. modulum. scire. puer. et. omni. profligari.
 imperu. candide. et. ignere. uent. uent.

uera cognitio ne?

quam cogit omni uent. se profervam

scire.

12. Gloriaris, philologe, omnem rem vasariam, vestiariam
Romanorum nosse, et magis Romae quam tuae urbis vias,
tribus, regiones callere. In quo superbis? Nihil aliud scis quam
355 figulus, coquus, sutor, viator, praeco Romanus. Te iactas,
philosophe, principia rerum et caussas assecutum. In quo te
iactas? in quo animos effers, ubi adversae sectae alius te putat
errare?

13. Addiscamus igitur verum studiorum usum, et sciamus vetitam
360 primi parentis curiositatem in nobis esse vera rerum cognitione
mulctatam. Hoc disciplinae doctos a vulgo distinguant: utrique
nesciunt; sed vulgus se scire putat, eruditus ignorare se noscat.
Ita sapiens in omnibus verat, si omnia cum illa exceptione
affirmet: «Aio, ni rectius aut veri similis obstet». Ita
365 nunquam falletur nec unquam fallit; ita nunquam illam
stultorum proferet vocem: «Aliter putabam». Igitur literariam
societatem, omni abacta mala fraude, agitemus; authorum
virtutes lucro apponamus; cum virtutibus vicia compensemus;
conferamus quid in commune de nostro, neve plus
370 quam conferimus contulisse profiteamur. Vultis
novam artem imitandi scriptorum virtutes? amate. Vultis
novam rationem vitandi vicia? ne curiosi pervestigetis,
et si quae offendatis, aequi bonique consulite. Vultis evadere
doctissimi aequae et optimi? Conemini esse tales, quales
375 videri velitis. Atque eo pacto societatis literariae ille multo uberrimus
ad vos fructus proveniet, animi modestia, ne quis
supra suum modulum scire putet; et, omni profligata
impostura, candide et syncere vitam vivat.

374-375 Cicero *De officiis* II 43 376-377 Horatius *Epistulae* I 7, 98

371. quam conferimus-profiteamur] add. in marg. D1 376. fructus] quaestus D (linea del. D1):
add. sup. lin. D1

[fol_22v]

OPATIO IV.

Hactenus XV. Kal. Novembrii, Anno dñi 1684.

Gent. A. Jumentinum.

Si quis ex literarum studiis maxime utitur
 neq. easq. semper cum honestate conjunctas
 percipere velit in Republica, seu civitate
 civium bono evadant.

Si quis forte vestram ad duas superiores annos
 nuntio, et cogitatione respexerit, et solenne iuramentum
 ardua, pericula, servationem, hac die exhortatione ad
 Jumentinum habita literarum studia inauspicandis
 iuris, rerum, inuentionis, considerari; nunc vero in
 agum, morem, reuocari videat: et plane aut haec au-
 spicia dicit, et solennitatis causas potius, quam, ut illum
 negotium potius, sumi arbitror, aut certe negotiis sit
 tenti causam, ac rationem requirat. Certe quidem
 bonae artis, scientiae, neq. adeo faciles sunt, ut qui parum
 conuenient, et utro praesertim, neq. tam obuiaes,
 ut aliud agentibus occurrant: neq. in tam procliu
 agunt, sed ut quo quis eas assequatur sit continendus
 decurrit. Quin contra adeo difficiles sunt, ut naturam
 humanam superare videantur. Denique ei qui literarum
 inuentionis, et rerum, quos fidelissimos utraque praesertim
 ferunt.

ORATIO IV

habita XV Kal. Novembris anno MDCCIV
cuius argumentum

5   SI QUIS EX LITERARUM STUDIIS MAXIMAS UTILITATES
          EASQUE SEMPER CUM HONESTATE CONIUNCTAS
          PERCIPERE VELIT, IS REI PUBLICES SEU COMMUNI
          CIVIUM BONO ERUDIATUR.

1. Si quis forte vestrum ad duos superiores annos
10   mente et cogitatione respexerit, et solenne institutum, mihi que
          antea persancte servatum, hac die exhortatione ad
          iuventutem habita literarum studia inauspicandi
          intermissumque considerarit, nunc vero in
          usum moremque revocari videat, is plane aut haec
15   auspicia dicis et solennitatis causa potius quam ut ullum
          negocium postulet sumi arbitretur aut certe nostri silentii
          causam ac rationem requirat.

2. Certe quidem
          bonae artes scientiaeque neque adeo faciles sunt, ut, qui ipsas
20   conveniunt, eos ultro praeventant, neque tam obviae,
          ut aliud agentibus occurrant, neque in tam proclivi
          agunt loco, ut, quo quis eas assequatur, sit continendus
          decursus. Quin contra adeo difficiles sunt, ut naturam
          humanam superare videantur. Etenim ei, qui literariam
25   vitam instituit, et sensus, quos fidissimos vitae duces putabat,

---

12. inauspicandi] inauspicanda D: corr. D1 13. intermissumque] add. in marg. D1

[fol_23r]

sermo omnes, ac toti sunt obediendi, ut verba verum por-
 cipiam, et utrum corporearum imaginum figuram phan-
 tasmam oboccor necesse est, ut tunc verum intelli-
 gat, et breuiter mentis modulum in inueniam veloci-
 operi, ut indefinitam naturae dictionem cogitationis
 designet, ac deniq. mentis oculo, ratione, inquam opus
 est, ut arboris quo mira sui quorum, ut dicitur, aut
argumentum non apparet, edocentur. Pro, ea omnia
 quae memorari faciendae sunt, ad obediendum, qua
 aetate, et aetate maxime uigent, et phantasia, et
 minus potest, et mentis potentia, et tunc primum materia
 uinculi relaxentur, angustissima sit, et raro, cum
 ma uergetur ignoratione, verum sic ad uiam sus-
 curtos. Si igitur homines ad officia nihil quicquam
 ab humanitate aliena, sed omnino conformia obedi-
 la admonitionibus, exhortationibus, praecipiis, sunt
 impellendi, opere quanto maiore, et motu iustitiae
 desiderantur, ut naturam, sed ne exuant, et tunc eade
 ad potissimum ualeat. Quamquam tamen ualeat, ut
 haec exhortationes ad bonam animi, scientiam,
 uerum, studia in operationem exponant, sunt con-
 parata, quod ipse, quoniam uideat, uideat enim, quod
 Aristoteles uenerat aetate, à laetibus maxime abhor-
 uentur, et ad lupis, iocoso, proclui, per quam in ueris
 meditationibus, severas uoces exigantur, uerum
 huc prima huc plura madides conuenire, uel pro-
 ra colorem, algeris, audire. Hoc, et, haec
 bene ames, ut ne animum porro deponat, et per
 vi faciam, uel potest, et, uerum, uerum, et
 confirmare

ferme omnes ac toti sunt abdicandi ut vera rerum percipiat,
 et vim corporearum imaginum figulam, phantasiam,
 obcaecet necesse est, ut Primum Verum intelligat;
 et brevem mentis modulum in immensum relaxet
 30 oportet ut indefinitam naturae ditionem cogitatione
 designet; ac denique mentis oculo, ratione inquam, opus
 est ut orbetur, quo mira Dei, quorum, ut Apostolus ait,
 argumentum non apparet edoceatur. Atque ea omnia
 quae memoravi facienda sunt ab adolescentibus, qua
 35 aetate et sensus maxime vigent et phantasia plurimum
 pollet, et mens, quia tum primum materiae
 vinculis relaxetur, angustissima sit, et ratio, cum
 in summa versetur ignoratione rerum, sit ad vicium usque
 curiosa.

40 **3.** Si igitur homines ad officia, nihil quicquam
 ab humanitate aliena sed omnino conformia, obeunda
 exhortationibus, admonitionibus precibusque sunt
 impellendi, opere quanto maiore eius modi instinctus
 desiderantur ut naturam ferme exuant, et tunc adeo,
 45 cum potissimum valeat! Quapropter tantum abest ut
 haec exhortamenta ad bonarum artium scientiarumque
 studia in ostentationem et pompam sint comparata,
 quod ipse quotiens video (video enim cottidie)
 adolescentes tenera aetate a laboribus maxime abhorrentes
 50 et ad lusus iocosque proclivi, postquam in seriis
 meditationibus serenas noctes evigilarunt perpetuas,
 huc prima luce pluvia madidos convenire, vel frigore
 cohortentes algentesque audire doctores, ita me Deus
 bene amet, ut, ne animum porro despondeant, si eius rei
 55 facta mihi potestas esset, totiens iteratis exhortationibus

---

33 Paulus *Ad Hebraeos* 11,1 51 Lucretius *De rerum natura* I 142

---

34. memoravi] memorari D: emend. Visc. 43. admonitionibus] add. in marg. D1 48. cottidie] quotidie D: corr. D1

[fol_23v]

confirmare conaret. Sed quoniam tamquam quosdam re-
 dunt ejusmodi inveniunt. cessat, nihil tamen magis
 notam per hoc. *conferunt officii exortationem maxime*
 velis. Scimus per ea temporum variationem interiectis
 abjunctis cum multo vehementiora verum membra
 essent quibus libera fuerunt ad sapientiam iudicia
 impellerent. Quando docerentur uti per hoc. *conferunt*
 uti universum huc in docendi certamen delecta-
 dentur, eo proposito amplexibus, atque ornamento prae-
 mios, ut juvenibus publicis evadenda. *legni iudicia*
 verum, et per hoc ipse in temporum amplexibus magistra-
conferunt officii exortationem maxime
 quibus ejusmodi certamina maxima ex parte iudici-
 um permissum est, summa religione, incredibili sa-
 pientia, et comparata singulari de vestris Doctoribus
 diligenti iudicaverit. Quid enim quae est summa
 magistratus de vestris evadente, o pulcherrimas
 ipsi Adolescentes tandem esse et ratione et virtute
 nisi vestra profuerit, nos praecipiam curam esse Republicae
 ut potest ejusdem rursus cum Principes sapientes generis
 praesertim maximum est ad civiles artes invitamentum, ac de-
 re ad Republicam posse, quid experimentum ubi Repu-
 blica utro se nobis offerent, nos sibi evadentia a nobis praes-
 serunt olim inquis parentibus gubernavit. Quae potest eis
 tot ac tam momentis per verum impulsus, haec studiorum
 invigilantiae, severitatis Doctoribus cum innotuit, atque
 ornatae, quibus, mihi ad meam me minus peruenit,
 reuocant nullam hodie ad nos cohortando vehementer,
 et ad reverendam Republicam gratiam accommodantur ac-
gubernant

confirmare conarer.

4. Sed quanquam tanta sit, quantam vidistis
 eius modi instituti necessitas, nihilo tamen magis
 nostram per hoc biennium muneris cessationem mirari
 60 velitis. Etenim per id tempus orationum incitamentis
 abstinui, cum multo vehementiora rerum momenta essent,
 quibus libera iuventus ad sapientiae studia
 impelleretur. Quando doctissimi viri per hoc biennium
 universum huc in docendi certamen descenderint,
 65 eo proposito amplissimo atque ornatissimo praemio,
 ut iuventutis publicitus erudiendae digni iudicarentur;
 et per hoc ipsum tempus amplissimi magistratus
 cum gravissimo ac sapientissimo hoc Vincenzo Vidania, studiorum
 praefecto,
 70 quibus eius modi certaminum maxima ex parte iudicium
 permissum est, summa religione, incredibili sapientia
 et constantia singulari de vestris doctoribus
 deligendis iudicarunt. Quid enim, quaeso, est summos
 magistratus de vestra eruditione, o pulcherrimae
 75 spei adolescentes, tandiu esse et tantopere curiosos,
 nisi re ipsa profiteri vos praecipuam curam esse rei publicae
 ut postea eiusdem tutelam cum principe sapienter geratis?
 Itaque, si maximum est ad civiles artes incitamentum accedere
 ad rem publicam posse, quid existimandum ubi res publica
 80 ultro se vobis ostendet? vos sibi erudiat? a vobis praestinet
 olim in suis partibus gubernari? Quapropter, cum
 tot ac tam momentosi rerum impulsus hac studiorum
 universitate, scientissimis doctoribus iam instructa atque
 ornata, quierint, mihi ad meum me munus pensumque
 85 revocanti nullum hodie ad vos cohortandos vehementius
 et ad referendam rei publicae gratiam accomodatius

---

59. muneris] officii D (linea del. D1); corr. in marg. D1 68. hoc Vincenzo Vidania] add. in
 marg. D1 82. momentosi] momento si D: corr. D1

[fol_24r]

gamentum succurrit, nisi si quis, utramque ex his a rebus
 iudicis inaccessis, arbitrat, esse, ut res, cum honoris con-
 junctis, percipere velit, et communi civitatis bono exordiantur.
 sed a sequam huius fieri honestatem, arbitrat, et
 monerem, neque pariter dicit, in quo necessitudine ge-
 nere ut, populares, conjuncti sibi, et quo amore, gradus
 uomeris, in usum prosequantur, pauci adhibentur
 frans, et, audire, et amore, cum fratre, et
 civilem adgnationem exoluit, quid? mirari, et
 venira admiratione me impudens, angustis, qui ad
 me servit, a se servit, quod uterque servit, nemo.
 sed neq, impudens ego sum, neq, ut injuriam, et
 nam inum, quem a se, fratre, et amore, servit, in gen-
 tor conanguineorum, quos cum in numero, habeat
 et obaudire, lenius natura, in comparatione, et
 in aere utolentia, sic, quare spera, ex leni, aera, po-
 munt, ad quam ipsam pelagus, in aere, sicut, et
 mina, in quibus, rognit, quae, parenti, alio, leni
 aqua, fluunt, huc, adeo, summi, parentum, amor, in
 univertis, famelis, quo, in plures, di, ducunt, felos, et
 magis, in singularem, quos, nominat, sed, et, hoc, in
 felis, focunditate, ad unam, omnia, tot, sobolis, pec-
 dat, in eo uno, super, hinc, amor, omnium, qui, obferat,
 univertis, conflagrat, hinc, conser, exemplum, adu-
 rite, rogo, amorem, ad civis, pereque, in longinquas, na-
 tiones, profectos, qui, quanguam, fere, et, amicitias,
 hinc, et, fidem, pariter, sibi, parant, et, quae,
 ibi, forte, fortuna, suam, videant, populares, adu-
 lenti, nationis, volentem, nomen, et, quanguam, et, ignoro

argumentum succurrit, nisi Si quis verstrum ex literarum
studiis maximas utilitates easque semper cum honestate coniunctas
percipere velit, is communi civium bono erudiatur.

90 Sed antequam huius finis honestatem utilitatemque demonstrem,
necessarium duco ut quo necessitudinis genere
vos, populares, coniuncti sitis et quo amoris gradu
vosmet ipsos invicem prosequamini paucis absolvam.

5. Fratres estis, auditores, et amore vere fraterno istam
95 civilem adgnationem excolitis. Quid? mirati estis! Certe
ista admiratione me impudentiae coarguatis, qui id
vos sentire asseverem, quod vestrum sentiat nemo.
Sed neque impudens ego sum, neque vos iniuria mirati
estis. Nam istum, quem aio, fraterni amoris sensum ingens
100 tot consanguineorum, quot civium, numerus hebetat
et obtundit. Etenim natura ita comparatum est,
ut in arcto violentia sit, quare freta ex levi aura fremunt,
ad quam ipsam pelagus immotum silet; et flumina
in gurgite rapiunt, quae patenti alveo leni
105 aqua fluunt. Idque adeo summus parentum amor in
numerosis familiis, quo in plures diducitur filios, eo
magis in singulum quenque minuitur. Sed si forte infelici
foecunditate ad unum omnis spes sobolis recidat,
in eo uno superstite amor omnium qui obierunt
110 reviviscens conflagrat. An constet exemplum advertite,
rogo, animum ad cives peregre in longinquas
nationes profectos, qui quanquam ibidem et sanctissimos
hospites et fidissimos patronos sibi pararint, si quem
ibi forte fortuna suum videant popularem, ad solum
115 nationis prolatum nomen, ei quamvis ignoto alias

---

114 Terentius *Eunuchus* 134

---

96. coarguatis] arguatis D (linea del. D1): corr. in marg. D1 112. ibidem] foris D (linea del. D1):
corr. in marg. D1 115. ignoto] alias ign D (linea del. D1): corr. D1

[fol_24v]

ut ne dicam inimicis, inferisq; domi, foris in gratiam
 recipere vocati, eas arcti amoris vinculo aduen-
 gimus. ut ei necessitudin omnia negotia, pariterq;
 possideamus. Si enim, quid sit rationem, quaeramus, ut
 fallor, aut praeveniam necessitudinem, amicitia potius,
 quam domi in multitudinem civium non existat, in
 eorum solitudine agnoscit. Cognoscitur, cum, ut quo ne-
 cessitudinis genere, et quo amoris gradu conjuncti sit, dic-
 ter, ut quibusq; tam pia, et liberalia ingenia, in hono-
 rari, et sollicitas immorari, ut contenti civium bono, eam
 diutius, quibus potius al' de civitate cognoscit, quam offi-
 cia. de qua sit, ut utraqueq; ac necessitudinis etiam te-
 nentur invenire. Nam credo equidem, ut factu, quod co-
 gnationis, ut utraqueq; ac necessitudinis, ut utraqueq;
 quibusq; charitas omnes omnium necessitudinis, quibus
 charitatis, ut utraqueq; ac necessitudinis, quibusq;
 tenentur arg. ex lo. sine factu et pietate in deum, qui nos
 conservat, et obsequium in utroqueq; qui nos regat,
 et conditionem reverentiam qui nobis urbem condide-
 runt, civitatem, fundavit, et gratiam majorem in-
 noviam qui fundavit, aucevit, et utraqueq; con-
 nit, et concludit. Atque, quibus malore nos, ut utraqueq;
 patriae hujus omnibus nominibus deum, ut utraqueq;
 nra enim nobis dedit ea gente intrari, quae non solum
 dei, ut utraqueq; ac necessitudinis, ut utraqueq;
 religionis, in reliquis omni ordo, ut utraqueq;
 nos, in hac civitate, ut utraqueq; ac necessitudinis, ut utraqueq;
 colorum, ut utraqueq; ac necessitudinis, ut utraqueq;
 sub Principe natus, ego, caput superiorem, tam longe
 lateq;.

(ut ne dicam inimicos infensosque domi peregrini in gratiam saepissime revocari) tam arcti amoris vinculo adiungitur, ut ei necessitudini omnia hospitia patrociniaque posthabeat. Si eius, quid sit, rationem quaeratis, aut ego
 120 fallor aut fraternam necessitudinem amicitii potior, quam domi in multitudine civium non sentiebat, in eorundem solitudine agnovit.

6. Cognovistis, cives, et quo necessitudinis genere et quo amoris gradu coniuncti sitis; pudet me
 125 apud vos, tam pia et liberalia ingenia, in honestate explicanda immorari ut communi civium bono erudiimini. Igitur porro aliis de causis cognoscite quanti officii res plena sit utilitatibus ac necessitatibus civium liberaliter inservire. Nam credo equidem vos facile eius cognationis
 130 stirpem intelligere patriam, cuius necessitudo, studium, charitas, omnes omnium necessitudines, studia charitatesque complectitur. Ea namque quodam modo peplum tenet, atque, ex eo sinu facto, et pietatem in Deum, qui nos conservat, et obsequium in principem, qui nos regat,
 135 et conditorum reverentiam, qui nobis urbem condiderunt civitatemque fundarunt, et gratam maiorum memoriam, qui fundatam auxerunt, illustrarunt, continet et concludit. At iure quanto meliore nos nostrae patriae his omnibus nominibus devincti sumus? Patria
 140 enim nobis dedit ea gente innasci, quae non solum Dei Opt. Max. verum numen colit, sed principatum religionis in reliquis omnes orbis terrarum gentes nationesque in hac terra Italia fundatum et longissimo saeculorum cursu firmatum gloriatur. Patriae beneficium est
 145 sub principe natos esse, cuius imperium tam longe

129-132 Cicero *De officiis* I 57

---

116. peregrin] foris D (linea del. D1): corr. in marg. D1 141. colit] adorat D (linea del. D1): corr. in marg. D1 144. firmatum] add. in marg. D1

[fol_25r]

lareq. pater ut naves terrarum orbis gigni parcaur,
 qui velut eum amplitudinis, hincq. de ular, et cu
 principe eja, imperio natione, equo, bonoq. fidei, et
 beni. Cariae accipio referendum, quod supra in mand
 hitoriam hereticorum temporum conditio, facieq.
 qui hanc urbem condiderunt: eo loci genio, ut indige
 nae doctissimi ingenio, omni fortissimi, nascantur
 in solo tam uberi, et sub sole tam benigne ut orbis
 terrarum ocellis habeant, legibus tam bonis, et rari
 faugis auspiciis civitatis, conspiciuntur, ut in
 virtute, et paveni felicitate, imperi magis, magisque
 aucta sit, eaq. demum sub Hispanis Regibus, et
 frequentia, celebratq. provinciam, in qua, magis
 amplissimaq. orbis terrarum, ubes numerentur, et
 illud Cariae meritum est, ut postquam ab his nostris
 majores oppone, qui belli, pacisq. probris, negotiorum
 numis, nomine, per gloriam, iniqua, interitanti col
 ligitur: Quae Cariae merita, et tot, rarasq. sunt, et ad
 amplas, ut in regnum, augeat, paveni, undiq. peregris, et
 vobis accingit, per ingentes sumptus, nos emendat
 curaverit, adhuc, quod à nobis decesserit, Cariae doctore
 honorum, et q. quae, eas, paveni, et q. Cariae
 et copia, ut in vna conditione, sumptus, impendat,
 paveni, paveni: Quis si, aequo, qui quibusq. propri
 ingenii, felicitate, et q. ingenuis, ferunt, mult
 loq. doctores, bonis, eugent, adhuc, Cariae doctore, et
 be: quae, cum, eod. bono, inole, a felici ingenio, pro
 xerit. Quid, igitur, eximium, et q. Cariae, ut paveni
 Cariae, debet, cum, in hac, conditione, annuere, et q.

lateque patet, ut novos terrarum orbis gigni oporteat,
 si quis velit eum amplitudine ditionis ditione aemulari, et cum
 principe eius imperii natione aequo bonoque foedere haberi.
 Patriae accepto referendum quod supra humanam
 150 historiam heroicorum temporum conditores iactemus,
 qui hanc urbem condiderunt eo loci genio, ut indigenae
 docilissimi, ingeniosissimi fortissimique nascantur;
 in solo tam uberi et sub Iove tam benigno, ut orbis
 terrarum ocellus habeatur; legibus tam bonis et tam
 155 faustis auspiciis civitatem constituerunt, ut aeterna
 virtute et perenni felicitate semper magis magisque
 aucta sit; eoque demum sub Hispanis regibus opum
 frequentiae celebritatisque provecta, ut inter maximas
 amplissimasque orbis terrarum urbes numeretur. Et
 160 illud patriae meritum est, ut possimus aliis nostros
 maiores opponere, qui belli pacisque artibus Neapolitanum
 nomen per gloriam nunquam interituram collustrarunt.
 Quae patriae merita tot tantaque sunt et tam
 ampla, ut si vestrum cuiusque parentes, undique
 165 peregre doctoribus accersitis, per ingentes sumptus vos erudiendos
 curarent, adhuc, quod a vobis disceretur, patriae discere
 honestum esset, quae eas parentibus vestris opes paravit
 et copias, ut vestrae eruditionis sumptus impendiaque
 perferre possent. Quin si vestrum quisquam proprii
 170 ingenii fiducia, ut Epicurus fertur, nulloque
 doctore doctus evaserit, adhuc patriae doctrinam debet,
 quae eum tam bona indole ac felici ingenio produxerit.
 Quid igitur existimandum est quemque vestrum
 patriae debere, cum in hac studiorum universitate

169-170 Cicero *De natura deorum* I 72

---

169. perferre] proferre D: corr. D1 171. doctore] doctores D: corr. D1

[fol_25v]

in omni abominarum genere doctissimorum ego sum
 verum paravi: qui vel o uero sumque nulli diffi-
 cultatibus, nullo adhibito contentatore, se uobis alio
 prebent, suamque uobis operam publicam post se uis-
 ut ad quas artes, scientias, addicendas uel usum
 ingenium ducit, uel parentem consilium agit, eas
 uniuersas erudiri possit. Hec ingratum animi libertas
 clamant, qui cum a patre sint libertari bene-
 ficiam accepissent, quare uisum autem sum experi-
 rarem operis manum ferrem, quibus libertas, necessitas
 uero non preuenerit: uo, uero qui non tantum libert-
 sed etiam amplexissimam, sed et religio-
 nam, uel, sed ingeniorum beatitudinem, sed ipsam
 operam eruditionem a patre accepit, circa feda
 uoluntate, ingratum animi uoluntate cum patre, filius
 uerique, fratres, priuati commodi causas contem-
 agnauerunt: sed ego decore inueni, qui libertas, qui
 uel, ^{stus} mancipia ferunt, cum ingenuas, iuen-
 tui de liberali conuero, et legum necessitate uel of-
 ficionem pudore confundo. Exemplo sint uobis digno
 nobilissimi trinum honorarum, qui postquam per con-
 sulari, Augustini, sacerdotia, Praetura, alioque, ma-
 gistratus amplissimos sese dicuntur, humanarum
 rerum, uel, prudentes, probosque, annis et honoribus
 graues ad se uel prudentiam profectam uel quod ad
 honorem uel, potius animi appellabant, eam
 non domi, nec in aliquo recessu profectabant, sed
 magisterio foro ambulantes, consularibus respo-
 debant, ut ad eam magisterio uel, nonam Cui ne mi-
 simum

175 in omni doctrinarum genere doctissimorum copiam
 virorum paravit, qui, nullo vestro sumptu, nullis difficultatibus,
 nullo adhibito commendatore, se vobis ultro
 praebent suamque vobis operam publicitus pollicentur
 ut, ad quas artes scientiasque addiscendas vel vestrum
 180 ingenium ducit vel parentum consilium agit, eas
 universas erudiri possitis?

7. Leges ingrati animi liberos
 damnant, qui cum a patrono summum libertatis beneficium
 accepissent, quarum artium sunt experti,
 185 earum operis manumissorem eiusque liberos necessariosque
 non iuvant; vos vero, qui non tantum libertatem,
 sed civitatem amplissimam, sed sortem ipsam
 nascendi, sed ingeniorum beatitudinem, sed istam ipsam eruditionem
 a patria accepistis, citra foedam
 190 taetramque ingrati animi notam cum patriae filiis
 vestrisque fratribus privati commodi causa commercium
 agitaveritis? Sed ego decori immemor, qui liberos,
 vilissima olim mancipia, cum ingenua iuventute
 ac liberali committo, et legum necessitatem cum officiorum
 195 pudore confundo. Exemplo sint vobis digno
 nobilissimi civium Romanorum, qui postquam per consulatus,
 auguratus, sacerdotia, praeturas aliosque magistratus
 amplissimos sese divinarum humanarumque
 rerum satis prudentes probarunt, annis et honoribus
 200 graves ad iuris prudentiam profitendam tanquam ad
 honestum vitae portum animum appellabant, eam
 non domi nec in aliquo recessu profitebantur, sed
 transverso foro, ambulantes consultantibus respondebant,
 ut ad eam transversorum notam cives ne

---

203 Bacon *De augmentis scientiarum* VIII 2

---

193. olim] add. sup. lin D1

[fol_26r]

minimum quidem illud seruerent incoercibilem, utique
 adirent, nec paucillulam ei, motam facerent, quod
 rursus se in uia progredientes, assequerentur, uari sa-
 pientissimi uiri, ex non parum pararam, obusam bo-
 no scitum illam, oportere, prudentiam, quam legibili-
 cae penitenti, didicerunt. Quod uero ad hoc exemplum, fa-
 cere bonum, sit, summa, haec, cum, sapientia, magi-
 stratum iudicia, specari, doctorum, hominum, pe-
 ritulij, singulari, studiorum. Praefecti, diligentia, et
 publici, salarii, eruditor, uobiscum, animis, reperta, genera hanc
non sit
 ac me, seruire, ad, uberrimos, et, ius, honorarij, fructus,
 explicandos, oratione, transgredias, nam, rursus, et, deo, propriet
 uirum, iam, sapientia, congruatur, oratione, habere, quod, quod
namquam, discere, par, uerba, a, decore.
 iam, profecto, quem, faciens, uerborum, propositi, studium,
 utilissimum, comprobasset, hoc, ipso, quod, honorarij, mel-
 demoustrarem, sed, quanda, uos, habet, primum, non,
 sapientiam, sed, sapientiae, pedes, quae, humanae, aetate, et,
 scientiae, huius, conuersatione, e, terminis, salutarum, heu, quae,
 da, mihi, est, ac, decidenda, seruari, quae, illa, quae,
 in, eos, homines, uerbarum, qui, omnium, primi, hanc, hu-
 manae, societati, perniciossimam, inuenerunt, horum,
 uerborum, utilij, honorarij, et, dignationem, et, quod, na-
 tura, unum, idem, est, falsis, opinionibus, dignationem,
 qui, error, cum, in, hominis, animi, profundissima,
 radice, egerit, mira, sane, uobis, mea, uiderent, oratio,
 si, probare, conuiderem, formam, uerborum, motus, per,
 uia, conducibiles, fuisse, et, liberalium, parum, uita,
 in, beneficiis, collocata, ingenti, et, uero, esse, appropiat. Ima, mides
fug

205 minimum quidem illud sentirent incommodum, ut ipsos
 adirent, nec pauxillulam iis moram facerent, quantum
 se in via progredientes assequerentur, rati sapientissimi
 viri expromptam, paratam, obviam bono
 210 civium illam esse oportere prudentiam, quam rei publicae
 periculis didicerunt.

8. Quid, ad hoc exemplum,
 summa rei publicae cura, sapienti magistratum
 iudicio, spectatis doctissimorum hominum periculis,
 singulari studiorum praefecti diligentia et
 215 publicis salariis eruditos facere honestum sit, vobiscum animis repute,
 ac me sinite ad uberrimos eius honestatis fructus
 explicandos oratione progrediar. Nam sane, si ad vos,
 viros iam sapientia consummatos, orationem haberem, apud quos
 nunquam discrepat utile a decoro,
 220 iam profecto quem finem vestrorum proposui studiorum,
 utilissimum comprobassem hoc ipso, quod honestissimum
 demonstrarim. Sed quando vos hodie primum non
 sapientiam, sed sapientiae pedisequas, humanas artes et
 scientias, huc convenistis e limine salutaturi, herciscunda
 225 mihi est ac dividenda Socratis querela illa, qua
 in eos homines utebatur, qui omnium primi hanc humanae
 societati perniciosissimam invexerunt horum
 verborum «utilis honestique» distinctionem, et quod natura
 unum idemque est falsis opinionibus distraxerunt.
 230 Qui error cum in hominum animis profundissimas
 radices egerit, mira sane vobis mea videretur oratio,
 si probare contenderem fortium virorum mortes ipsis
 vita conducibiliore fuisse, et liberalium patrimonia
 in beneficiis collocata ingenti lucro esse apposita donatoribus.

224-229 Cicero *De legibus* I 33

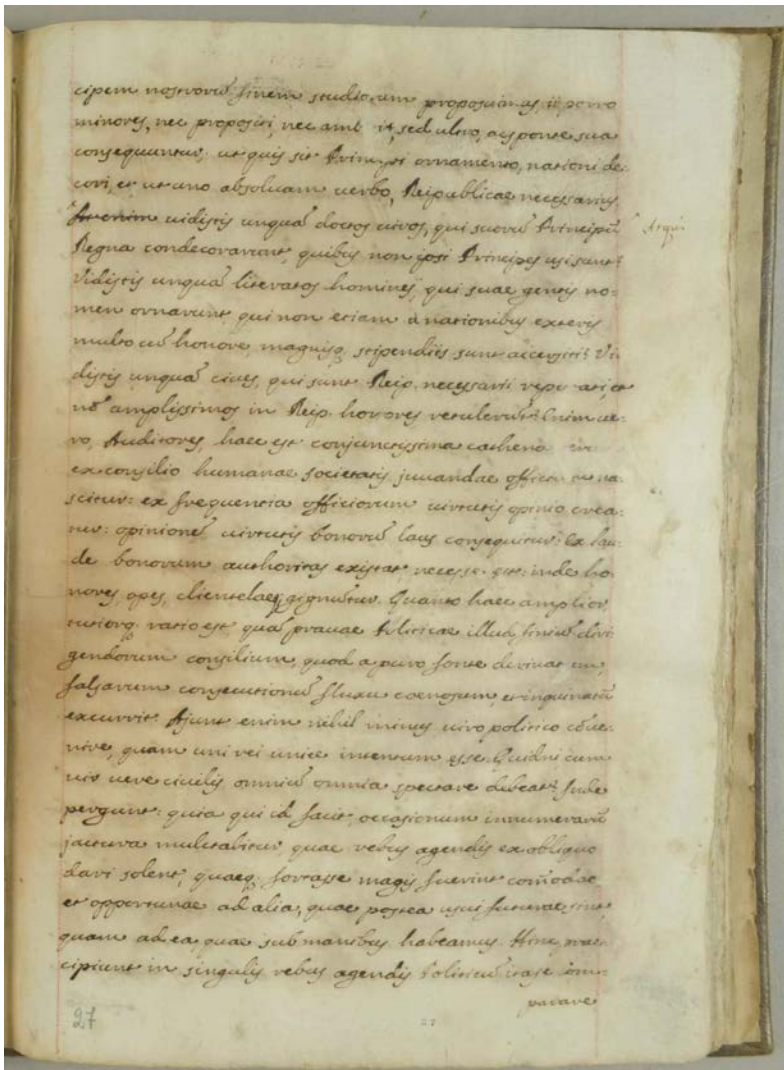
209. esse] add. sup. lin. D1 211. Quid] quid vos D: corr. D1 212. rei publicae] reip. D: emend.
 Visc. sapienti] sapientum D: corr. D1 217. progrediar] transgrediar D (linea del. D1): corr. in
 marg. D1 222. demonstrarim] demonstrarem D: corr. D1

[fol_26v]

Itaq. secretis ad sententias in orationibus ducendo, et in his quae
 corpore vel oratione in gratia, et pecunia, suppellex, praedia,
 vel ex parte, ut in verbis, uultibus, caedibus, non loquere li-
 beri animo dixerim, sed in verbis quae rotae a latissimo
 sunt, et intellectus conijuncti, quo genere ingenia a re-
 sententias continentur, affirmare augeim, uelut horre-
 rem ulla esse, a qua uirtutes secreta, ac diijunctas sit,
 sed nullam earum posse maxime parere uirtutes,
 nisi quae sit directa ad horreum, et ordinata. Ita
 offi. a quae a mentis opibus, animis, procedunt, non solum
 ejusmodi, uelut a se, sed et, quae qui ingunt, non
 solum qui uirtutes, non ingunt, sed et, qui a re, uelut a
 re, sunt, cuius eas sententias, non habeat, qui donans, hoc
 ipso, quod donans, conuenit, et arguit, ac de re eandem
 auarum inopes, liberalis dixerit, et pio, et uero, cuius
 uim parocinas morborum curatio, agendum,
 fugiendum, consilia uis in quibus uirtutes uelut
 et qui accepit hoc re, an qui dedit, quod si in re, uel
 habet, necessario illud conficiat, quo quis ejusmodi of-
 ficiorem finem sibi ampliore, proponat, ubi eo-
 rum facere compendium, necesse sit. Qui autem amplior
 finis, quam uelle, iuuare, quam plurimum, quo uno ho-
 mine, alius alio proprio ad deum, et in re, accedit,
 cuius ea est natura, iuuare omnes, qui uero quam plurimum
 adiumento esse uelit, et parare sibi debet, facultatem
 ut possit, et autem quam plurimum doctrina, potest, qui
 quam plurimum audierit, quam plurimum legent, quam plu-
 rimum edisserat, quam plurimum meditanti, sit, quam
 plurimum scripserit, hoc, eo pacto horreum, quam plurimum
 capere

235 Itaque Socraticam sententiam in praesentia divido, et in iis, quae
 corpore vel totae constant, ut pecunia, suppellex, praedia,
 vel ex parte, ut verbera, vulnera, caedes, non liquere libenti
 animo dixerim. Sed in rebus, quae totae ab animo
 240 sunt et intellectu consistunt, quo genere ingenuae artes
 scientiaeque continentur, affirmare ausim nedum honestatem
 ullam esse, a qua utilitas secreta ac disiuncta sit,
 sed nullam earum posse maximas parere utilitates,
 nisi quae sit directa ad honestatem et ordinata. Nam
 officia, quae a mentis opibus animique proveniunt, non sunt
 245 eius modi, ut vita, fundus, aedes, quas qui insumit non
 utitur, qui utitur non insumit, sed res eius miri generis
 sunt, ut qui eas tenent, non habeant; qui donant, hoc
 ipso quod donant, conservent, et argute ac vere earum
 avaros inopes, liberales dixeris copiosos. Et vero caussarum
 250 patrocinia, morborum curationes, agendorum
 fugiendorumque consilia uter in suis rationibus referat
 is qui accepit has res an qui dederit? Quod si ita se res
 habet, necessario illud conficitur: quo quis eius modi officiorum
 finem sibi ampliorem proponit, uberius eorum
 255 facere compendium necesse sit. Quis autem amplior
 finis quam velle iuvare quam plurimos, quo uno homines
 alius alio propior ad Deum Opt. Max. accedit,
 cuius ea est natura, iuvare omnes? Qui vero quam plurimos
 adiumento esse velit, is parare sibi debet facultatem,
 260 ut possit; is autem quam plurimum doctrina potest, qui
 quam plurima audierit, quam plurima legerit, quam plurima
 edisseritarit, quam plurima meditatatus sit, quam
 plurima scripserit. Atque eo pacto honestatem, quam principem

[fol_27r]

265 nostrorum finem studiorum proposuimus, ii porro
 minores, nec propositi nec ambiti, sed ultro ac sponte sua
 consequuntur, ut quis sit principi ornamento, nationi decori
 et, ut uno absolvam verbo, rei publicae necessarius.
 Atqui vidistis unquam doctos viros, qui suorum principum
 regna condecorarunt, quibus non ipsi principes usi sunt?
 270 Vidistis unquam literatos homines, qui suae gentis nomen
 ornarunt, qui non etiam a nationibus exteris
 multo cum honore magnisque stipendiis sunt accersiti? Vidistis
 unquam cives, qui sunt rei publicae necessarii reputati, et
 non amplissimos in re publica honores retulerunt? Enim vero,
 275 auditores, haec est coniunctissima cathena rerum:
 ex consilio humanae societatis iuvandae officium nascitur;
 ex frequentia officiorum virtutis opinio creatur;
 opinionem virtutis bonorum laus consequitur; ex laude
 bonorum autoritas existat necesse est; inde honores,
 280 opes clientelaeque gignuntur.

9. Quanto haec amplior
 tutiorque ratio est quam pravae politicae illud finium dirigendorum
 consilium, quod a puro fonte derivatum,
 falsarum consecutionum fluxu coenosum et inquinatum
 285 excurrit! Aiunt enim nihil minus viro politico convenire
 quam uni rei unice intentum esse. Quidni, cum
 vir vere civilis omnium omnia spectare debeat? Inde
 pergunt: quia qui id facit occasionum innumerarum
 iactura mulctabitur, quae rebus agendis ex obliquo
 290 dari solent quaeque fortasse magis fuerint commodae
 et opportunae ad alia, quae postea usui futurae sint,
 quam ad ea quae sub manibus habeamus. Hinc praecipitur
 in singulis rebus agendis politicum ita se comparare

---

266. Atqui] At enim D (linea del. D1): corr. in marg. D1 280. clientelaeque] clientelaet D: corr.
 D1 291. futurae] futura D: corr. D1

[fol_27v]

paraves oportere, inq. sua dignitate ordinare, nisi in ali
 qua re, uti corpore sub o gradu fieri non possit, in se
 cundo nam licet congrevere, inno vel terro: quod si in
 nullas omnino parte hoerere daturus, summo ad
 alium quempiam praeser deformati finem operas impo
 sams flexamus, ut quaedam in natura, et amicitia
 agenda nihil sit fugiat. Ignis hoc finem ordine dis
 pergas dignitatis, ut primo gradu honores, hinc, sub
 summo gratia, terro amicitiae, notitia, infimo deniq
 bono de nobis exprimito, dignitate congrevat: inausp
 rime nobiscum accumbit, si nobis honores reprobatissimus.

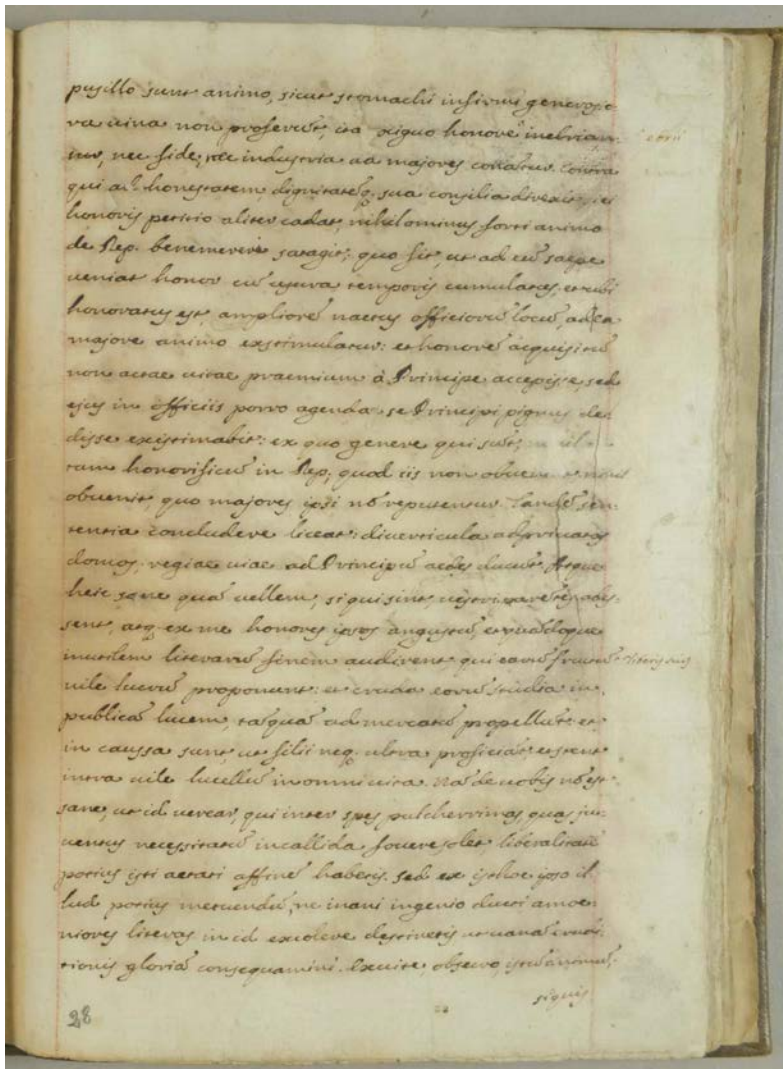
In bono possumus, saltem gratia accipimus quae
 cum alio, propter si neq. praesens fuerit, neq. ab aliis
 frui, spem inde deus elicere, amicitia nobis ali
 qua, notitia, paremus: si valde nihil sine solido, sine in
 certis speremus, quo nostras ambitio iuvant possit, saroga
 mus saltem, ut exprimito, ac dignitate nostras quod
 inde advecat: forentis, si ueniat, in ueritate
 semel iocari, igne illae ipsissimae mihi uidebit, scalae
 quas Sancti Hieronymus inquit inferi memorat, per quos
 ad admo terrae centro inferi descendere uidebantur,
 sed iugiter se ueras ascendebat. Lenim quoq. finis apud
 reges solimor subina, q. immo qui uero imul, q. subina
 obtinet gradus, na uideri, quare ex his duobus finibus
 honore, et dignitate, uer se certior, amolior, ut his qui
 honore, ab imul emul, finem uer, sub proponit, ple
 nius, ac uer, ut finem honore, repulsa, uer uer, ab
 jectis in reliquis, spe, et ter, excedat, et ad praesentem
 fortuna se recipi, ut et uer, et honore, ad ipse, quia

pugillo

295 oportere itaque sua destinata ordinare, ut si in aliqua
 re voti compos summo gradu fieri non possit, in secundo
 tamen liceat consistere, immo vel tertio; quod si in
 nulla omnino parte haerere datum sit, tum vero ad
 alium quempiam praeter destinatum finem operam impensam
 flectamus ut, quemadmodum in natura,
 300 ita in vita agenda nihil sit frustra. Igitur hoc fines ordine dispensant
 distribuuntque, ut summo gradu honores, huic substructo
 gratia, tertio amicitiae notitiaeque, infimo denique
 bona de nobis existimatio dignitasque consistat; ita ut optime
 nobiscum actum sit, si nobis honores repraesententur;
 305 tum, si id non possimus, saltem gratiam aucupemur, quae
 certe olim prosit; si neque praesentem fructum neque ullam
 fructus spem inde detur elicere, amicitiam nobis aliquam
 notitiamque paremus; si tandem nihil sive solidi sive incerti
 speretur, quo nostra ambitio iuvari possit, satagamus
 310 saltem ut existimationi ac dignitati nostrae quid
 inde ad crescat. At enim, si veniam meruerit in re seria
 semel iocari, istae illae ipsissimae mihi videntur scalae,
 quas Dantes Aligerius in suis inferis memorat, per quas,
 cum ab imo terrae centro inferius descendere videbatur,
 315 tum sursum re vera ascendebat Etenim, qui finis apud
 istos politicos summum, is imum, qui vero imum, is summum
 obtinet gradum. Nam videte, quaeso, ex his duobus finibus,
 honore et dignitate uter sit certior ampliorque, cum iis, qui
 honores ultimum civilis finem vitae sibi proponunt, plerumque
 320 accadat ut, si forte honoris repulsam retulerint, abiecta
 in reliquum spe, e re publica excedant et ad privatam
 fortunam sese recipiant et abdant; et honores adepti, quia

[fol_28r]

pusillo sunt animo, sicut stomachi infirmi generosiora
 vina non proferunt, ita, exiguo honore ebrii,
 nec fide nec industria ad maiores conantur. Contra,
 325 qui ad honestatem dignitatemque sua consilia direxit,
 si ei honoris petitio aliter cadat, nihilominus forti animo
 de re publica benemereri satagit, quo fit ut ad eum saepe
 veniat honor cum usura temporis cumulatus; et ubi
 honoratus est, amplioem nactus officiorum locum, ad ea
 330 maiore animo exstimulatur; et honorem acquisitum
 non actae vitae praemium a principe accepisse, sed
 eius in officiis porro agenda se principi pignus dedisse
 existimabit; ex quo genere qui sunt, nihil est
 335 tam honorificum in re publica, quod iis non obveniat; nihil
 obvenit, quo maiores ipsi non reputentur. Tandem sententia
 concludere liceat: diverticula ad privatas
 domos, regiae viae ad principum aedes ducunt.

10. Atque

heic sane quam vellem, si qui sint, vestri parentes adessent
 340 atque ex me honores ipsos angustum et quandoque
 inutilem literarum finem audirent, qui earum fructum liberis suis
 vile lucrum proponunt, et cruda eorum studia in
 publicam lucem, tanquam ad mercatum propellunt, et
 in caussa sunt ut filii neque ultra proficiant et stent
 345 intra vile lucellum in omni vita. Nam de vobis non est
 sane ut id verear, qui inter spes pulcherrimas, quas iuventus
 necessitatum incallida fovere solet, liberalitatem
 potius isti aetati affinem habetis. Sed ex isthoc ipso illud
 potius metuendum, ne inani ingenio ducti amoeniores
 350 literas in id excolere destinetis, ut vanam eruditionis
 gloriam consequamini. Exuite, obsecro, istum animum,

323. ebrii] inebriantur D (linea del. D1): corr. in marg. D1 327. benemereri] benemerere D: corr.
 D1 341. liberis suis] add. in marg. D1

[fol_28v]

si quis forme verus causa nominari. Neg. raris hanc co-
ditio ut ut ab epigramodi. idis acceruat, quoniam
quod diligentiissime ut monso, horrois, virigo, stimulus,
quod loquides oculis, sciencia, veip, necessariae, pruce-
re sunt, ut qui, velis eas absolute praeferri, ego
ipias lucra, quas dicitur humanioris, debet omnino pe-
ningit, perdyere. ita theologiae, jurisprudentiae, lei-
medicis, linguarum, temporis, eloquentiae, studiam
cellantur. Quod est praeferri, conyitit, ego epigramodi
seid, et infirmitate, excidere, ut ipis foris inuolvi, do-
mi graue, ubi ipis. nigi, ut eas ipias submo ut ipis
maximae, ut ipis conyitit, conglutinare, peripis,
talem hoc dico, ut faller, uti politico perorabo,
brunep, eas honorare, ariq, a quibus, quibus praeferri
supplicat, et praeferri, hinc publicare, malis anam
na luxuria, hinc, igitur ad conyitit, bonis, eligite,
arg, hinc sordis, uti, arg, hinc inuenire, super fluxa,
et indubie confido fore, ut ut ut, vel omnino, inuenire,
vel onore, honore, sumae, formae, inuenire, sumae,
opae, fidelissimae, clientelae, quoniam, non flexa, laque
opre, hinc, uti, et quae, uti, vel dolium, nullo modo, par-
nis, uti, gloria, conyitit.

si quis forte vestrum ita sit animatus. Neque tamen haec eo
 dico, ut vos ab eius modi studiis deterream; quin ad ea
 quam diligentissime vos hortor, moneo, instigo stimuloque,
 quandoquidem eo cultus scientiae rei publicae necessariae provectae
 355 sunt, ut qui velit eas absolutissime profiteri, istas
 ipsas literas, quas dicunt humaniores, debet omnino penitusque
 perdiscere; ita theologiae, iuris prudentiae, rei
 medicae, linguarum, temporum eloquentiaeque studia ancillantur.
 Quod enim prudentis consilium est eius modi
 360 studia infrugifera excolere, ut sitis foris inutiles, domi
 graves, vobis ipsis invisī, cum ea ipsa summo cum usu
 rei publicae et maximis vestris commodis conglutinare possitis.
 Tandem hoc dicto, ni fallor, vere politico perorabo:
 principes eas honorant artes ac studia, quibus iuvatur
 365 res publica, et graviora rerum publicarum mala, avaritia
 luxuriaque (coërcentur). Literas igitur ad commune bonum dirigite
 atque hinc sordes vitate atque hinc racemate superflua;
 et indubie confido fore ut vos vel invitos meritissimi
 honores, honestissimae fortunae, innocentissimae
 370 opes, fidissimae clientelae, gratia non fluxa, laus non
 assentatrix et, quae vim vel dolum nullo modo patitur,
 vera gloria consequatur.

365-366 Tacitus *De vita Iulii Agricolae* 15.4

352. ad ea] adea D: corr. D1 353. moneo] add. in marg. D1

[fol_29r]

ORATIO V.

Habina XV. Kal. Nouembrii Anno dñi. M. CCV.

Cujus Argumentum.

Republicas tum maxime belli gloria inclaras,
 et verum imperio potentes cum
 maxime literis floruerunt. Q. D.

Ergo dico, multumq; de re literaria, et niti
 variis inest doctissimos homines una dignitate alteri prae
 ferre disputandi, et exercitandi deponere, ac literariis
 ut pote qui suam rem agunt, multo pro suis studiis ex
 grauius excipere dicant, tamen scant, pro militari
 non paucas ingentis ponderis momentisq; argumenta,
 quae conuelli, aut labefacere uix possunt. Militia
 namq; exercens uim omnium praerogatiuissimam, formidabilem
 qua homines abeunt in Heros, uita autem literarum
 umbratily. Armis non autem literis fundantur etiam
 genus imperia: et bello potentes potuli aliis formidabi
 sunt: ac literariis armibus dediti aliorum iniuriis ex
 potiri. Quare merito Principes, Republicaq; uires bello
 claros summi, amplissimiq; honoribus seve semper of
 ficiunt: et ad quam dignitatem Senatus Senatores longis
 rogationum, scintillae maiorum aegre perueniret, unus
 homo nouus una belli re bene gessa tam cito euehitur.

ORATIO V

habita XV Kal. Novembris anno MDCCV
cuius argumentum

5 RES PUBLICAS TUM MAXIME BELLI GLORIA INCLYTAS
ET RERUM IMPERIO POTENTES, QUUM
MAXIME LITERIS FLORUERUNT.

10 **1.** Etsi diu multumque de re literaria et militari
inter doctissimos homines ultra dignitate alteri praestet
disputatum sit et etiamnum disputetur, ac literati viri,
utpote qui suam rem agunt, multa pro suis studiis et
15 graviter et copiose dicant, tamen stant pro militari
non pauca ingentis ponderis momentique argumenta,
quae convellere aut labefactare vix possunt. Militia
namque exercetur virtus omnium praestantissima, fortitudo,
qua homines abeunt in heroas; vita autem literatorum
umbratilis. Armis non autem literis fundantur et augentur
20 imperia; et bello potentes populi aliis formidini
sunt; at literariis artibus dediti aliorum iniuriis expositi.
Quare merito principes res publicaeque viros bello
claros summis amplissimisque honoribus fere semper afficiunt;
et ad quam dignitatem domus senatoria longo
25 togatorum stemmate maiorum aegre perveniret, unus
homo novus una belli re bene gesta tam cito evehitur,

[fol_29v]

ut eudam uideret. & quae ea adhaec mirari fecerant ve
 pondantur. & fortitudo hinc uirtutis habetur, & prudentia
 ut ferre ducimus, quae mollia fortuna nouit remota, &
 cogit in indignam uentis, ut quid praesentibus esse. De
 dicit, superbia conueniunt consilio, quam parati uirtus, ac
 ueteri dicitur, quam inuenit. h. p. p. c. i. u. e. g. o. r. l. o. g. u. e. h. o.
 uores maximas in Republica, et summam potentiam a
 deceptor esse commemorant. tamen ut leuia, ut dubia,
 ut aequa opponunt, ut de uirtutis praesentibus nobis erit
 liquet. Itaque ego quo aduocatus, genitor, & doli, & gentis com
 mune negotio, gentis in remum non necessitate, au
 ditiu, et sed honorare, et gloria. ad praesentibus, quae
 dicit, aliquid formis, certius praesentibus, & praesentibus, & praesentibus
 dicit afferrem, id uobis argumentum propono, & praesentibus
 tum maxime, belli gloria, melior, et uirtutis imperio, potent
 et, cum maxime, & uirtutis, & uirtutis imperio, potent
 usque fronte, & uirtutis, & uirtutis imperio, potent
 quod praesentibus, & uirtutis, & uirtutis imperio, potent
 sed, pro hoc illis, iustitiam, & uirtutis, & uirtutis imperio, potent
 quam uirtutis, pro uirtutis, & uirtutis imperio, potent
 sed, autem, & uirtutis, & uirtutis imperio, potent
 bo in, & uirtutis, & uirtutis imperio, potent
 num in, & uirtutis, & uirtutis imperio, potent
 soue, & uirtutis, & uirtutis imperio, potent
 uirtutis, & uirtutis imperio, potent
 eam, & uirtutis, & uirtutis imperio, potent
 quod ipsum in, & uirtutis, & uirtutis imperio, potent
 ponunt praesentibus, & uirtutis, & uirtutis imperio, potent
 dixit, & uirtutis, & uirtutis imperio, potent

ut evolasse videatur. Et quanquam ad haec literarum patroni respondeant:
 si fortitudo heroica virtus habetur, prudentia
 30 sit ferme divina, quae mollia fortunae novit tempora et
 casus in industriam vertit, et quid praestantius esse contendunt
 imperia conservari consilio quam parari virtute ac
 vereri principes quam metuere, et saepe item togatos honores
 maximos in re publica et summam potentiam adeptos
 35 esse commemorant, tamen vel levia vel dubia
 vel aequa opponunt, ut de utrius praestantia nondum etiam
 liqueat. Itaque ego, quo ad vos, generosi adolescentes, quos commune
 nostrae gentis ingenium, non necessitate aut
 utilitate sed honestate et gloria, ad praeclarissima quaeque
 40 ducit, aliquid firmitus, certius praestantiusque pro vestris studii,
 afferrem, id vobis argumentum propono: Res publicas
 tum maxime belli gloria inclytas et rerum imperio potentes,
 quum maxime literis floruerunt.

2. Vestros video in cuiusque
 45 fronte arrectos prae admiratione animos, auditores,
 quod proposuerim ab armis literas nedum non corrumpi,
 sed per has illa iuvari? Causa est quidem inopinata, sed
 quam vera, pro vestra humanitate, per silentium attendite.
 Sed antequam solvamus e litore, densus argumentorum turbo
 50 in portu ipso coortus nisi solis radiis discussus sit, in altum
 intendere vela non possumus. Ita namque natura misere
 comparatum, ut temerario mentis praecipitio praeripiamus
 errores, et ad quod verum recta pergere nati
 sumus, non nisi per viarum amfractus circumducamur;
 55 quod ipsum in praesentia experimur, cum quae vera proponimus
 praeter fidem putentur.
 Nam qui fieri potest, dixerit aliquis, ut ingens belli adorea, et summa
 sapientiae

[fol_30r]

laus in una eadeq. republica. alicui abesse non potest. non pariter
 modo sed omniterus, et juvenis, quando meliora, ceperunt.
 robora deligit, liberatq. disciplinas, conficiunt bellum
 effugit, sapientia, cicurat, animos, vix arum gauderunt
 mili. et, oti amant, philozophi, animant prodigi bello
 agri, sapientiae, studiosi, proae, longa, sciendi copia, usque
 brevitas, quae vultus, ac desiq. annis belli humano
 generi, parant exitum, sapientiae, officis, ludiana
 societate, conveniant, qui haec, vobis, obsecra, si scilicet
 nos, parare, arbitrantur, ut qui liberant, studio, munit
 bus, si ipsi, militiam, proficiant, necesse sit, qualis
 quid, sapientem, dependere, in aciem, praecidit, in me
 rari, quod, animi, ut in, exenoly, ut, esse, et, in, et, po
 stum, nam, alio, certe, animo, pro, republica, sapient, pa
 gnant, quam, qui, pro, vili, si,pe, animas, locant, bo
 enim, studia, liberant, hebrae, vives, et, dicit, mi
 linae, labor, ferre, in, agmine, savinos, in, acie, ad, asp
 uos, soles, rotas, dies, vel, in, statione, vel, in, parte, et, pro
 vi, hinc, mare, si, circa, necesse, sit, vites, paludum, uliginis,
 et, sub, foue, frigido, seras, vera, haec, quidem, sed, iam
 ignoramus, quanta, sit, animi, vis, quam, admirabilis
 format, ad, omnia, ignavi, impig, dominari, imperia
 in, fovissimos, milites, abere, et, praevidentissimos, duces,
 quid, sapient, proae, vobis, amore, facient, parare, licet
 Nam, qui, sapientiam, oisiam, parant, non, plane, vobis
 ea, enim, est, hominis, emendatio, Nam, vobis, et, animi,
 homo, meus, autem, et, vobis, obrupra, animi, cupiditas,
 vobis, deparant, sapientia, vobis, medius, malo, et, vobis,
 vobis, animi, vobis, formas, vobis, vobis, ignis
 animos,

60 laus in una eademque re publica altera alteram non patiatur
 modo, sed comitetur et iuuet, quando militia corporum
 robora deligit, literarum disciplinae conficiunt; bellum
 efferat, sapientia cicurat animos; rixarum gaudentes
 milites, ocii amantes philosophi, animarum prodigi bello
 65 apti, sapientiae studiosi prae longa sciendi copia vitae
 brevitatem queruntur; ac denique armis belli humano
 generi paratur exitium, sapientiae officiis humana
 societas conservatur? Qui haec nobis obiectant, ii scilicet
 nos putare arbitrantur ut, qui literarum studiis incumbunt,
 70 ii ipsi militiam profiteantur necesse sit. Quanquam
 quid sapientem descendere in aciem praecinctum vetat?
 quod utinam, ut in exemplis, ita esset et moribus positum;
 nam alio certe armo pro re publica sapiens pugnaret
 quam qui pro vili stipe animas locant. At
 75 enim studia literarum hebetant vires, et durus militiae
 labor, ferre in agmine sarcinas, in acie ad aestivos
 soles totos dies vel in statione vel in opere aestuare, hyemare, si ita necesse
 sit, inter paludum uligines
 et sub Iove frigido stratos. Vera haec quidam, sed an
 ignoramus quanta sit animi vis quamque admirabilis?
 80 Amatores ad omnia ignavi ineptique dominarum imperio
 in fortissimos milites abiere ac prudentissimos duces.
 Quid sapientes prae virtutis amore facturos putare licet?
 Nam qui sapientiam ociosam putant, non plane norunt.
 Ea enim est hominis emendatio. Nam mens et animus
 85 homo: mens autem erroribus obrupta, animus cupiditatibus
 depravatus. Sapientia utrique medetur malo, et mentem
 veritate, animum virtute format. Virtus instar ignis

64-65 Cicero *Tusculane disputationes* III 69; Seneca *De brevitae vitae* I 2 73-75 Cicero *Tusculane disputationes* III 69 77 Tacitus *Annales* I 17 77 Cicero *De natura deorum* I 110 87 Cicero *De natura deorum* I 110

---

79. profiteantur] profitentur D: corr. D1

[fol_30v]

aenogax, rones, rones, in urae officiis, ut rano, officiorum
 praecipuum pariter, cor nobis imperare, et bonam rei
 publicae dare operam, cum igitur dicitur sapientes? utrius
 ubi oportet, bene, negat: atq; ob id ipsum avaritiam, frugalitatem,
 ut bene imperant: nec aliam per eos urae dicit, em-
 dnam utilitatem, quam pro Republica, sed non in lo, rae
 noxia causa, ut qui sapientes, iidem milites, sed in qua
 Republica, sapientiae summa gloria, cōditur ea, et quod
 belli, et frugis. Neq; enim huc barbarica bella laudat,
 quae magis ipsi barbari animorum contagione, effervant,
 quam ab eis effervant. Pesti vero nihil inesse, pueris,
 uti. Fronta, bella, gerat, an Xenophon. Humo usque
 quae, infero, amia, praeter, hōmō, comitatus clades, aget
 nos, requirit. Philosopher, dum, vestitus, argo, imper, pa-
 ra, auctoritas, undiq; lenitas, demerita, miseratio, superbia,
 genit, bella, humano, genit, caetera, ubi, sanguis, au-
 riq; auri, pugnent, ut, dileant, excindant, depopulentur,
 haec, vero, ubi, comendat, quo, res, componant, humano
 genit, si, necessitas, nisi, bona, pace, injuria, ab, juri, ho-
 stium, reuocari, sin, per, pacem, non, liceat, ut, ad
 manari, iudicari, inferendos, uliq; acceptos, res, sicut,
 et, fas, nationum, supremas, juri, gentium, legem, con-
 servationē, humanae, societatis, quam, sapientes, colunt,
 omnium, officiorū, moderantem, armato, milite, asse-
 rere, ac, iudicare, ex, his, quae, hactenus, dicitur, Philo-
 sophi, habent, armorum, et, licentiam, ingenio, redunt,
 non, ab, se, invicem, abhorere, ut, una, res, aliter, si,
 dicitur, et, fugat, sed, cum, opore, congruere, ut, iustas, ar-
 mae, laetudinem, conciliet, paret, ut, vultus, dignitatem.

Philosopher
 cum, juri, ho-
 stium, reuocari,
 sin, per, pacem,
 non, liceat, ut, ad
 manari, iudicari,
 inferendos, uliq;
 acceptos, res, sicut,
 et, fas, nationum,
 supremas, juri,
 gentium, legem,
 conseruationē,
 humanae, societatis,
 quam, sapientes,
 colunt, omnium,
 officiorū, moderantem,
 armato, milite,
 asserere, ac, iudicare,
 ex, his, quae, hactenus,
 dicitur, Philosopher,
 habent, armorum,
 et, licentiam, ingenio,
 redunt, non, ab, se,
 invicem, abhorere, ut,
 una, res, aliter, si,
 dicitur, et, fugat, sed,
 cum, opore, congruere,
 ut, iustas, armae,
 laetudinem, conciliet,
 paret, ut, vultus,
 dignitatem.

Severim.

actiosa semper, totaque in vitae officiis versatur; officiorum
 praecipuum patriae commodis inservire et bonam rei
 90 publicae dare operam; cur igitur ociosi sapientes? ut sint,
 ubi oportet, bene negociosi; atque ob id ipsum vitae frugales,
 ut bene insumant; nec ullum per eos vitae dispendium
 utilius quam pro re publica.

3. Sed non in eo stat

95 nostra caussa, ut qui sapientes, iidem milites, sed in qua
 re publica sapientiae summa gloria, ibidem ex aequo
 belli et imperii. Neque enim hic barbarica bella laudamus,
 quae magis ipsi barbari animorum contagione efferant
 quam ab iis efferentur. Nisi vero nihil interesse putatis
 100 utrum Attila bella gerat an Xenophon . Hunno usquequaque
 infert arma, praedit horror, comitatur clades, vastitas
 sequitur; philosophus, dum resistitur, urget, instat; parta
 victoria, undique lenitas, clementia, miseratio. Superioris
 generis bella humano generi exitiosa, ubi sanguinis aurique
 105 avidi pugnant ut deleant, excindant, depopulentur;
 haec vero, ubi contendunt quo res componant, humano
 generi necessaria. Quid enim sibi volunt graves ex eo iure conceptae formulae
 nisi bona pace iniurias ad iuris hostimentum
 revocari; sin per pacem non liceat, ut armata
 110 vi vindicare inferendas, ulcisci acceptas ius sit,
 et fas nationum supremamque iuris gentium legem, conservationem
 humanae societatis, quam sapientes volunt
 omnium officiorum moderatricem, armatos milites asserere
 ac vindicare?

115 4. Ex his, quae hactenus diximus
 auditores, habetis armorum et literarum ingenia nedum
 non ab se invicem abhorrere, ut una res alterius sit
 dissultus et fuga, sed tam apte congruere, ut literae armis
 claritudinem concilient parentque ordinis dignitatem.

107. Quid enim sibi volunt graves ex eo iure conceptae formulae] add. in marg. D1

[fol_31r]

In enim res nondum expedita; nam in vobis, acie
 sarracenis pharetra plura sup. sunt exemplorum, et
 que in nos conparant. Et principio spavam opponunt, que
 non in uris, sed personis incedant. Cui; eiq; impo-
 sitis non flumine, non monte, non litore, non muni-
 meris terminabant sed hebra: in acie, probo sibi
 parabant, vel deliberasse, defugam, ne spolia, quidem
 de hostibus dicantur. His, ut ipse celata de, civibus quod
 vivere in ditione fortunata, vici in hominum esse po-
 reque, exigunt, res. Et quibusnam bonis, licet, ita
 belli, tunc adjuva: quas, ut plures, ignorarent, nec ulli
 nino esset, carum, usq; hinc, lege, cum, et, in
 leges, scriberentur. Nobis, hinc, aliquando, in, et, in
 facer, non, tamen, fordium, exigimo, nam, cogere,
 quibus, in, in, a, ad, eam, belli, glori-
 mibant, facerent, in, vix, vix, pueros, in, in
 mudo, collocabant, in, ut, vix, pueros, in, in
 in, in, glacie, in, ad, facerent, in, in, in
 riam, in, in, de, in, pueros, ut, feli, de, in, in
 veni, callum, obducent, ad, Herculis, in, in, in
 ferre, ut, in, sub, plagis, ex, in, in, in, in
 gibus, permittent, ad, in, in, in, in, in
 dexerant, et, ex, lege, occumbere, in, acie, quam
 se, dedere, jubebant, in, in, in, in, in, in
 ut, per, in, in, in, in, in, in, in, in, in, in
 una, in, in, in, in, in, in, in, in, in, in
 una, in, in, in, in, in, in, in, in, in, in
 his, ipsi, in, in, in, in, in, in, in, in, in, in
 fundarant, per, que, in, in, in, in, in, in, in, in, in, in
 gloriam, pueris, oportere, et, in, in, in, in, in, in, in, in, in, in

120 At enim res nondum expedita; nam in referta adversariorum
 pharetra plura supersunt exemplorum tela,
 quae in nos coniciant. Et principio Spartam opponunt, quam
 non muris, sed pectoribus moenibant cives, eiusque imperii fines
 non flumine, non monte, non litore, non munimentis
 125 terminabant, sed hasta; in acie probro sibi dari
 putabant vel deliberasse de fuga; itaque ne spolia quidem
 de hostibus dicabant diis, utpote relata de timidis, quod
 vincere in ditione fortunae, vinci in hominum esse potestate
 existimarent. At quibusnam bonis literis tanta
 130 belli laus adiuta? quas ut plane ignorarent, nec ullus omnino
 esset earum usus, Lycurgi lege cautum ut ne
 leges scriberentur. Nodum hunc aliquanto intricatum
 fateor; non tamen Gordium existimo; nam cogitate
 quibus institutis artibusque ad eam belli gloriam perveniebant.
 135 Lacaenae matres vix natos pueros in clypeis
 nudos collocabant; mox, ut reptare poterant, item nudos
 in Eurota, glacie rigenti, ad futurae militiae patientiam
 indurabant; dein patres, ut filii dolori assuescerent
 callumque obducerent, ad Herculis statuam flagris
 140 ferire, ut saepe sub plagis extincti caderent; furta legibus
 permittebant ad militarium stratagemmatum
 dexteritatem; et ex lege occumbere in acie quam
 se dedere iuebantur. Huccine igitur rerum venimus,
 ut per experientiam et legum necessitatem fortes
 145 veram fortitudinis laudem promereant? Nonne ex
 his ipsis Laconum institutis videtis rem publicam literis non
 fundatam per quae foeda et aspera ad bellicam
 gloriam pervenire oportere? et ad imperatoria consilia

131-133 Plutarch *Lycurgus* 13, 1-4 138-142 Cicero *Tusculanae disputationes* II 36; Plutarch *Lycurgus* 18, 2

[fol_31v]

non per honorem, sed per naturam scriptam auct. Sicut in
 Nam de epus imperii de reuocari, et amplioribus, nihil
 dico: quae del' patria graecia, paritalis, fuer' deus, quidē, parricid.
 sed post paucos annos ab Atheniensibus Peloponnesiacis bello
 unius, spartani proprii gloria, cui' Cleomeus, omnis concilio
 sed causā hinc, qui' alijq, hinc iocum auct' reficitur, et Cas.
 strogis, cuius obiecto populūm parricid' barbarum, om
 niumq, haereticorum armis imperium, qui' nec spartanūq
 formamq, motūq, cum Regulo Romano, tamen, et ambly
 ing, unius concitatio, ut dicit, Coby, reuocata imperium
 unius, in hunc, et incertum, quoniam, conuulsa, exercitū
 quos parricid' unius Hannibal, incidit, quos, signa,
 quos, uicta, quos, Regulo, cepit, quos, Hannibal, uictū
 auctorem, et exercitū, Romanū, parricid' unius, epus, auct'
 populo, Romano, ad, uictū, parricid' unius, parricid', de, parricid',
 Romanū, et hunc, et dicitur, unius, numerus, quidē, Romanū
 et hunc, Romanū, dicit, sed, auct' de, Romanū, triumphū
 non, uictū, quid, auct', quidē, confere, unius, bello, cany.
 sa, Hannibal, uictū, quoniam, parricid', parricid', parricid', et
 ceteris, del' et unius, bello, parricid', uictū, Romanū, a, parricid',
 ad, parricid', ad, et, sociorum, alij, canis, exercitū, con
 fere, parricid', in, Hispania, conuincit, et, Hannibal,
 unius, in, Campanos, uict', in, canis, unius,
 parricid', cum, hunc, parricid', quidē, ille, humanitas,
 hunc, quidē, crudelitas, exercitū, unius, et, parricid', conuincit,
 confere, et, canis, Romanū, hunc, cum, auct', parricid',
 reuocata, iusto, parricid', parricid', committatur, quoniam, ha
 zep, parricid', auct', ubi, seruel, ad, parricid', unius, hunc,
 parricid', unius, hunc, confere, et, ab, Romanū, uictū, bello

gloriam.

non per honesta sed per naturae turpia acuat duces?
 150 Nam de eius imperii diuturnitate et amplitudine nihil
 dico, quae dum parva Graeciae particula fuit, diu quidem stetit;
 sed post paucos annos ab Atheniensibus Peloponnesiaco bello
 victis, Spartani imperii gloria cum Cleomene omnis concidit.

5. Sed iam hinc quis elisus, hinc item vires reficiat, et Carthaginiensem
 155 obiectet populum prorsus barbarum omniumque
 humaniorum artium imperitum, qui nec Spartanis
 formatus moribus cum populo Romano tamen iis artibus
 iisque animis concertavit, ut diu orbis terrarum imperium
 utri inclinaret incertum. Quot enim consulares exercitus,
 160 quot praetorios unus Hannibal trucidavit? quot signa,
 quot vexilla, quot aquilas cepit? quantum annulorum
 aureorum ex equitibus Romanis caesis metitus est?
 ater populo Romano Thrasymenus, funestus Trebia, detestabiles
 Cannae. Et hunc eludamus ictum. Numerat quidem Poenus
 165 clades Romanis datas, sed actos de Romanis triumphos
 non numerat. Quid ita? Quid? conferte utrinque belli causas:
 Hannibal contra gentium ius fasque Saguntum petit, excindit,
 delet ut inde belli fomenta rapiat; Romani a fide
 ad bellum adacti ut sociorum ulciscantur excidium. Conferte
 170 Scipionis in Hispania continentiam cum Hannibalis
 impura inter Campanos vita; intectam illius virtutem
 prudentiamque cum huius perfidia; quanta ille humanitate,
 hic quanta crudelitate exercitus in officio ac fide contineat.
 Conferte cum Carthagine Romam: haec, cum acri obsidione
 175 teneretur, iusto praecio fundos commercabatur, quem hostes
 insederant; ulla, ubi semel ad moenia vidit hostes,
 funditus ruit; haec conferte, et ab Romanis veram belli

[fol_32r]

gloriam, eius gloriae umbrarum sociis scire. experientia
 sed. hinc quae ueritas forasse. no. tum. etiam. de. manes,
 qui ex. nostri. temporis. hellyp. ty. turicam. obsecratio
 à. sedulo. literarum. prohibentem, et. maximo. imperio. poteri
 rem. av. novis. gloria. non. ulgavem. At. nisi. Scrogus
 impie. Christiana. doctrina. ab. ipis. Republica. Turicam
 legibus. fundasset, neq. in. eam. frabum, qui. literari. fue
 rent, bona. meliora. ingruere. deflexisset, neq. à. nostri,
 et. novae. belli. machinas, et. novae. propugnandam,
 expugnandamq. artium. artes. prodire. essent. Quod. si
 dico. raram. horem, sed. ullam. prout. eam. Republicam
 hodie. in. orbe. servand. habere. nos. At. heu. idem. nihil
 euenire. intelligo. quod. ut. qui. per. uiam. sibi. muniam. uia
 et. dum. objecta. emolumentis, uia. opera, et. in. uis. par
 rem. facimus. licet. cum. ea, quae. proposito. argumeto
 ob. uis. uidebamus, difficerent. plurimum. eius. probacionem
 quod. bonario. iudicio. literarum. ad. em. belliam. im
 perye. conducant. Vnde. autem. si. paullo. ox. eius. rei
 cam. uerigave. uel. uis. ita, nisi. faller, praecipua. uide
 rus. quod. bella. sine. iuris. iudicia. uerid. definitionem
 forasse. mirari. ep. variis. ar. dicit. duplex. homini. Ci
 uitas, quarum. unam. Natura. dedit, aliam. uocandi. con
 ditio. illa. coelo. haec. terris. firmibus. terminant. ut. uis.
 suis. legibus. conpincta, illam. per. nationis, hanc. populi.
 tenent, regiae. iura. fundant. in. uis. commercia
 ubi. foederibus. hui. conuictibus. agrarum. si. q. p. uis. ex. ce
 uis. obligant. sic, ut. in. legem. fecerit, sic. uis. uis. uis.
 eam. actionum. formulis. experimus. si. q. uis. uis. uis.
 in. per. conuictas, ut. factus. franges, quod. uis. uis. uis.
 tum.

gloriam, eius gloriae umbram a Poenis stetisse comperietis.

180 6. Sed dictis quis vestrum fortasse nondum etiam det manus,
 qui ex nostri temporis rebus publicis Turcicam observavit
 a studiis literarum prohibitam et maximo imperio potentem
 armorumque gloria non vulgarem. At nisi Sergius
 impie Christiana doctrina abusus rem publicam Turcicam
 legibus fundasset, neque in eam Arabum, qui literati fuerunt,
 185 bona militiae instituta defluxissent, neque a nostris
 et novae belli machinae et novae propugnandarum
 expugnandarumque urbium artes proditae essent, quid? non
 dico tantam hostem, sed ullam prorsus eam rem publicam
 hodie in orbe terrarum haberemus?

190 7. Atque heic idem mihi
 evenire intelligo, quod iis, qui per avia sibi muniunt viam,
 et dum obiecta amoliuntur, una opera et itineris partem
 faciunt. Etenim cum ea, quae proposito argumento
 obstrui videbantur, disiiceremus, plurimum eius probavimus,
 195 quod bonarum studia literarum ad rem bellicam impense
 conducant. Nunc autem, si paullo ociosius eius rei
 causam vestigare velimus, illa, nisi fallor, praecipua videtur,
 quod bella sint iuris iudicia. Novam diffinitionem
 fortasse mirati estis; rationes attendite. Duplex homini
 200 civitas, quarum unam natura dedit, alteram nascendi
 conditio; illa coelo, haec certis finibus terminatur; utraque
 suis legibus constituta; illam fas nationum, hanc populi,
 senatus regisque iussa fundarunt; in utraque commercia,
 ibi foederibus, heic contractibus agitantur. Si quis privatus ex
 205 contractu obligatus sit vel in legem fecerit, ius cum eo nostrum
 certis actionum formulis experimur; si quis autem populus
 in fas committat vel foedus franget, quodnam conservandi

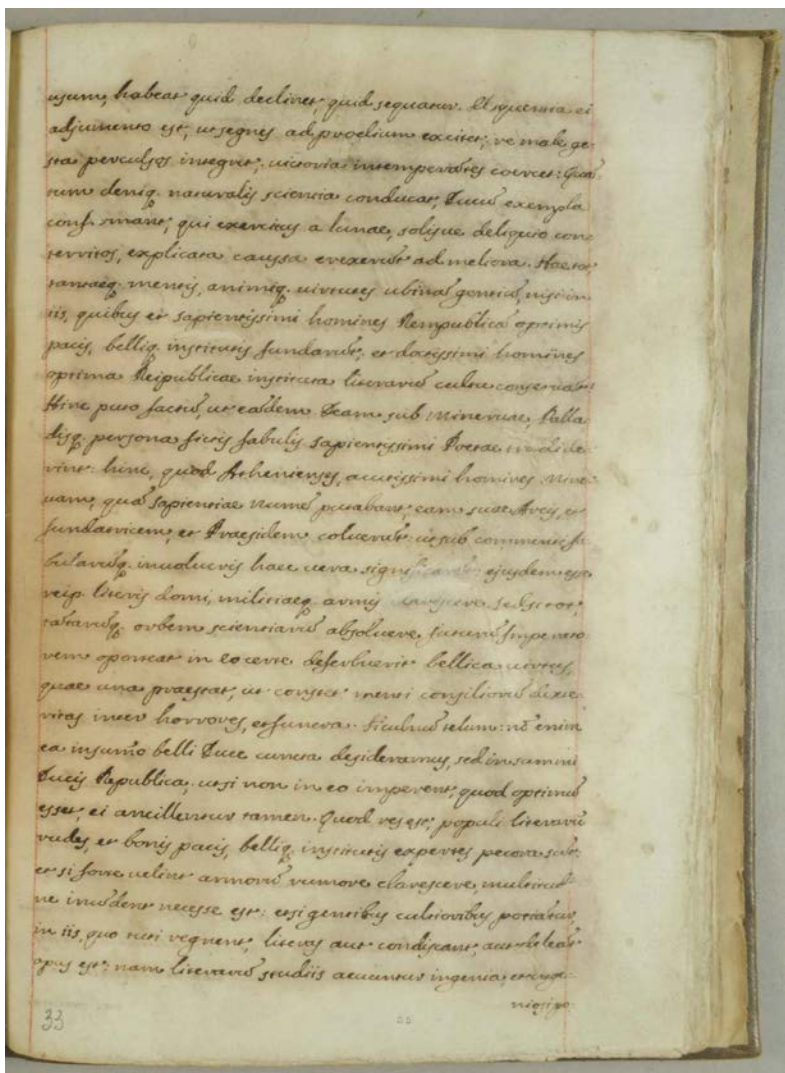
[fol_32v]

humani juris affulget verediam: bella, et armata, si igitur fa-
 rty, Caudy, secundum veras, in simulata philosophia proficien-
 nas, si Republicas legibus optime conseruatae, non sub, nisi
 quas sapientes fundarunt, si unus 12. Tabularum libellum
 uniuersis philosophorum bibliothecis Cicero grauius, et phi-
 losophus arripuit: cum carui praeser genium, per cuius
 quodam uni Ciceroni uniuersum genus humanum, quatuor
 sapientiam, uti bellicas, quae est humani juris prudentia,
 uti esse ad perfectam gloriam exprimebimus, et
 non uero, Auditor, summus belli Ducem, hac ueritatē
 conuina, magis quā conspicua, galea, eripiat, insigni
 neque, est: iustitia, ut honorat, subijit bello, caetera
 moleratione, ut uocet, et inuict, et ignoscere, conueni-
 tia, uterque populi non adimat, nisi licentia iniuria,
 clementia, ut seruire, quam, pendere, capros malis: in-
 us militum, facilem, inus pacis, inuictiam, fide apud
 honore graui. Huius summo belli superuicenti sapientia
 ad eximiam belli gloriae animi uirtutes conferit: ea
 modo mentis cognoscit. Dialectica, iudicii continentia
 ingruet, ne remota in coeque, ueris, invidias, geometria,
 capros ueritatem, inuictiam, ordinis, euadit, autem,
 modo in orbem, obtundere, modo extenuare, modo qua-
 drare, modo in canes, disponere, pro ve uaria, fortitudo,
 na, ex loco, quem honore, inuictiam, eorum uirtutes, perabilis:
 Minutianus ab inuictiam, et inuictiam, sparia, Orice, uni-
 us, speculabimus: fortitudo, arces, canes, locis, ab inuictiam,
 profert, pro pugnaculis, fassas, obtuler, ad conuenientiam,
 ex inuictiam, ad mentis, et inuictiam, per inuictiam, inuictiam,
 inuictiam, doctriam, conferat: Nam, quod ueritas, et inuictiam

210 humani iuris affulget remedium? bella et arma. Si igitur iuris
 civilis sacerdotes veram, non simulatam philosophiam profitentur;
 si res publicae legibus optime constitutae non sunt, nisi
 215 quas sapientes fundarunt; si unum 12 Tabularum libellum
 universis philosophorum bibliothecis Cicero, gravissimus philosophus,
 anteponeat; cum tantum praestet gentium ius civile,
 quantum uni civitati universum genus humanum, quantum
 220 sapientiam rei bellicae, quae est humani iuris prudentia,
 usui esse ad perfectam gloriam existimabimus?

8. Enimvero, auditores, summum belli ducem hac virtutum
 corona magis quam conspicua galea cristaque insigniri
 225 necesse est: iustitia, ut honestae subsint bello causae;
 moderatione, ut noscat et irasci et ignoscere; continentia,
 ut victis populis non adimat nisi licentiam iniuriae;
 clementia, ut servare quam perdere captos malit: inter
 milites facilem, inter pacatos innoxium, fide apud
 230 hostes gravi. Has summo belli imperatori sapientia
 ad eximiam belli gloriam animi virtutes confert, eas
 modo mentis cognoscite. Dialectica iudicii continentem
 instituet ne temere in caecas ruat insidias, geometria
 castrorum metationem instructionemque ordinum erudiet aciesque
 235 modo in orbem obtundere, modo extenuare, modo quadrare,
 modo in cuneos disponere pro re nata. Arithmetica
 ex loco, quem hostes insident, eorum rationem putabit;
 munimentorum altitudines et itinerum spatia optice eminus
 speculabitur; architectura arces extruet, loricas obstruet,
 proferet propugnacula, fossa obducat; ad tormentorum
 excogitationem, ad mores et ingenia pernoscenda mechanica
 et moralis doctrina conferunt. Rerum gestarum lectio eum affert

[fol_33r]

usum, habeat quid declinet, quid sequatur. Eloquentia ei
 adiumento est ut segnes ad proelium excitet, re male gesta
 percultos integret, victoria intemperantes coërceat. Quantum
 240 denique naturalis scientia conducat ducum exempla
 confirmant, qui exercitus a lunae solisque deliquio conterritos
 explicata caussa erexerunt ad meliora. Hae tot
 tantaeque mentis animique virtutes ubinam gentium, nisi in
 iis, quibus et sapientissimi homines rem publicam optimis
 245 pacis bellique institutis fundarunt, et doctissimi homines
 optima rei publicae instituta literarum cultu conservant?
 Hinc puto factum ut eandem deam sub Minervae Palladisque
 persona fictis fabulis sapientissimi poëtae tradiderint;
 hinc quod Athenienses, acutissimi homines, Minervam ,
 250 quam sapientiae numen putabant, eam suae arcis et
 fundatricem et praesidem coluerunt, ut sub commentis fabularumque
 involucris haec vera significarent: eiusdem esse
 rei publicae literis domi militiaeque armis clarescere.

9. – Sed, si tot
 255 tantarumque orbem scientiarum absolvere futurum imperatorem
 oporteat, in eo certe deferbuerit bellica virtus,
 quae una praestat ut constet menti consiliorum dexteritas
 inter horros et funera. – Ficulnum telum; non enim
 ea in summo belli duce cuncta desideramus, sed in summi
 260 ducis re publica, ut, si non in eo imperent, quod optimum
 esset, ei ancillentur tamen. Quod res est, populi literarum
 rudes et bonis pacis bellique institutis expertes pecora sunt;
 et si forte velint armorum rumore clarescere, multitudine
 inundent necesse est; et si gentibus cultioribus potiantur,
 265 in iis, quo tuti regnent, literas aut condiscant aut dealeant;
 opus est; nam literarum studiis acuuntur ingenia, et ingeniosi

[fol_33v]

noni populi, virgilum innox seu, qui non robore, percellit
 sed armulo aduerperio, et tempus supplicavit. At nos
 hic de bellica, atq; gloria, non de inultationis cladi,
 hic, ac uisionibus, de maximis imperiis sunt andes,
 non de cultorem veni publicarum ecclesiis, de flle. aldo,
 de Caesare, non de barbaris ferarum gentium discorsibus
 uerba facimus. Populi autem leuery culti qualquam
 ueris pacis ingenuis recte ordinari, quibus a bello abhor
 renes, modo sicut, sive natura, sive maximeloy ueris, ut
 hit ueris, quoniam si inuira, sicut, ditionis clausuras orbis res
 uae, amplissimus denis, et maximus, et beasiformis agrar
 ue, possum impertare. Sicut exemplo sicut, anequal
 ingery a Scythis maris peruispererit. Populi uero alie
 vari, quibus sapienter ueris optima, pacis, bellis, ingenuis
 ueliquerit, sed ingenuis, rigens, et tempore ingenuis
 conformitas, anequimus, quia horum ueris, et dicit
 ueris, ac breui, aut utquam, per summa belli gloria
 amplissima, parare, per ubi imperia, nam si opud ho
 stes, res militarij inuenis in militis, ad si no licerant
 incedit a quibus noua bellica, ora, et, si superuicis
 profere, uelot, populi, leuery, uel medicorites docet, bellis,
 gnari, qualquam opibus impary, et ditione, longe, inuery,
 ut ueris, namem, et a ue, obprobant, ut Hungarias, Regi
 Turcica, Monaschica, fauere impedimento, sicut, ueris,
 ignory, belli, atq; impendens, procul dubio, conditum.
 amias imperia, quae, ignora ingruendi acis, atq;
 uel nouis machinis, ab hostibus remota, ueris, ueris, a licerant
 ueris, am, inuery, ac, ceue, alia, aue, eludendi, hopy
 habuerit, acideuere, sed, ueris, pacis, ueris, belli, ingenuis
 uel gonia

populi pugilum instar sunt, qui non robore percellunt,
sed articulo adversarios per tempus supplantant.

10. At nos

270 heic de bellicae artis gloria, non de inundationum cladibus,
ac vastationibus, de maximis imperiis fundandis,
non de cultarum rerum publicarum excidio, de Alexandro ,
de Caesare , non de barbaris ferarum gentium ductoribus
verba facimus. Populi autem literis culti, quanquam
275 unis pacis institutis recte ordinati, quanquam a bello abhorrentes,
modo sint sive natura sive munimentis tuti, nihil
vetat quin, si intra suae ditionis claustra orbis terrae
amplissimus detur, et maximum et beatissimum agitare
possint imperium. Sint exemplo Sinenses, antequam
280 ingens a Scythis murus perrumperetur. Populi vero illiterati,
quibus sapientes viri optima pacis bellique instituta
reliquerunt, dum instituta vigent et tempora institutis
conformia consequuntur, quia horum neutrum est diuturnum,
aut brevi aut nunquam per summam belli gloriam
285 amplissima parare possunt imperia; nam, si apud hostes
res militaris mutetur in melius, cum sint literarum
incallidi a quibus nova bellica orta est, si imperium
profferre velint, populi literas vel mediocriter docti bellique
gnari, quanquam opibus impares et ditione longe minores,
290 iis virtute tamen et arte obstabunt, ut Hungariae reges
Turcicae monarchiae fuerunt impedimento; sin novis
ignotisque belli artibus impetantur, procul dubio corruent,
ut omnia imperia, quae ignota instruendi acies arte
vel novis machinis ab hostibus tentata sunt, neque a literaria
295 re copiam imitandi aut certe alia arte eludendi
hostes habuerunt, occiderunt.

11. Sed neque pacis neque belli instituta

[fol_34r]

vel optima sine diligentissimo licentiarum cultu, et studio
 belli gloriam, et monarchias parare possunt; quia in col-
 lita aere praecipuum est, ut se pugnantia tempora, quae
 de re, ut de ceteris prudentiae nullum potest esse inprim-
 um nam si leges sint, eas servare, ceteris, cum eas ser-
 vatis, et occasiones imperitiae, jam tibi multas aequal-
 di tempora praeservent, et deus tempora legibus cauti-
 expectat, ab hostibus opprimere. Hinc monarchias non
 quam domi regimus paros, sed bello, acq. sublati
 optima, autem verum uni Philopoli videtur; paros
 uni Philopoli verum genera verum. Et vero duo om-
 nium praecipuissimi suspensionem Alexander, et
 et Julius Caesar. Alexander eujus magnus, quia ed. mo-
 gnitudine Achilly exemplo per Homeri lectionem
 extimulari se conformavit. Caesar de imperatoris
 virtutibus, laudibus, cum Alexander ceteris, quia
 lectione, verum ab Alexandro gratiam ad ed. ma-
 ximum Lucum genus est inflammavit, frag. et Hic an-
 drum, et Caesarem. Homero, sicut rei licentiarum, car-
 cere, explorato juve potissimum, nam, perperis o. lina
 in historiis observantur, ubi licentiarum, ubi paros,
 et belli. Floruit omni scientiarum, et artium generis
 graecus, floruit armis, claruit sapientiae, studis
 Roma, claruit inchoata philopoli, studis, obis
 Christianorum seculi, ad graecus se recipere, et unum
 gloria celebrantur. Christiani verum licentiarum, ingran-
 sculum, augent, et omnis orbis servavit genus car-
 sum bello clarissimi quare a quibus nationibus, et
 via, sicut, invero ubi orbis servavit monarchias, et primam.

211

ca

vel optima sine diligentissimo literarum cultu et summam
 belli gloriam et monarchias parare possunt, quia in bellica
 300 arte praecipuum est nosse pugnandi tempora; qua
 de re, ut de ceteris prudentiae, nullum potest esse institutum;
 nam si leges sint easque servare velis, cum eae
 certae sint et occasiones infinitae, iam tibi multa vincendi
 tempora praeterierint, et dum tempora legibus cauta
 305 expectas, ab hostibus opprimeris. Hinc monarchias nunquam
 domi legimus partas, sed bello acieque fundatas.
 Optima autem rerum uni philosophi vident, quia
 uni philosophi rerum genera norunt. Et vero duo omnium
 praestantissimi imperatorum, Alexander Magnus
 310 et Iulius Caesar. Alexander evasit Magnus, quia ad magnitudinem,
 Achilles exemplo per Homeri lectionem
 exstimulatus, se conformavit; Caesar de imperatoriis,
 virtutibus laudibusque cum Alexandro certat, quia
 lectione rerum ab Alexandro gestarum ad id maximorum
 315 ducum genus est inflammatus. Itaque et Alexandrum
 et Caesarem Homero, sive rei literariae, condicere
 explorato iure possimus; nam perpetuo ordine
 in historiis observamus, ubi literarum laus, ibi parem
 et belli. Floruit omni scientiarum et artium genere
 320 Graecia, floruit armis; claruit sapientiae studiis
 Roma, claruit militia; philosophiae studia obscuris
 Christianorum seculis ad Arabes se receperunt, et armorum
 gloria celebrantur; Christiani rem literariam instaurant,
 excolunt, augent, et omnium orbis terrarum gentium existunt
 325 bello clarissimi. Quare a quibus nationibus sapientia
 stetit, merito ibi orbis terrarum monarchiae constitutae.

309-311 Bacon *Opera Omnia* I 23 311-313 Plutarchus *Alexander* 8, 2 313-316 Plutarchus *Alexander* 1, 5-6 325-326 Cicero *De divinatione* I 2.91

[fol_34v]

Cuius quatuor verus generis si videres numerare, videres quatuor
 a nullo conser. In fessyris Chalcei, sive eius generis sapientis
 regnare, lemax. Nuncy potantem fundavit: apud Perse magi
 si, sive eorum sapienter agrant: regnum et Lyry aliam, stabili
 uis: inus Gracos summi, maximis. Philosophi clar vultu:
 et superius orbis utant ad ipsos, uerget: licet autem sordida
 apud homines exultissima, et maxime celebrata, videri potest
 fugiunt

Imperium Oceano, famamque seruumo: et vix
 Cuius bonum ignis licet autem cultus raris annis, super:
 vix, confertur ad gloriam, et amplitudinem, quatuordecim
 vix, aspernentur: si amplissimo argumento ad eam sordida
 Adole, ceteris, dicantur, hoc animum appellari. Hoc enim
 sordidum vniuersitas templum: et, ubi mens belli colunt:
 hic iudis belli prudentia adolepit: a nobis generos: av:
 morum seruis, a nobis preclava, verum gerendum:
 consilia, a nobis egregia: diuina aures, a nobis deniq. belli
 gloria, superius, amplitudo proueniet.

ORATIO VI.

Habita XV. Kal. Nouembrii Anno MDLCCVII.

Cuius Argumentum

Corruptae hominum Naturae, cognitio ad uniuersal'
 ingeniarum artium, scientiarum, orbem, et sordidum
 inuisa: ac vniu. factam, ac perpetua in his adeli:
 scendy ordinem exponit.

Dura mihi medijsq. Adole, ceteris in bonis licet
 vix, inuenerunt cordis uideri, quattuordecim parant,
 qui neg.

Eas quatuor rerum gestarum scriptores numerant; videte, quaeso,
 an ratio constet. In Assyriis Chaldaei, sive eius gentis sapientes,
 regnant, et mox Ninus primam fundavit; apud Persas Magi,
 330 sive eorum sapientes, agitant regnum, et Cyrus aliam stabilivit;
 inter Graecos summi maximique philosophi claruerunt,
 et imperium orbis terrarum ad ipsos vergit; literarum studia
 apud Romanos excultissima et maxime celebrata, et existit Augustus,
 imperium Oceano, famam qui terminet astris.

12. Cum bonarum igitur literarum cultus tanta armis imperiisque
 conferat ad gloriam et amplitudinem, quanta diximus,
 adiumenta, si amplissimo argumento ad earum studia,
 330 adolescentes, ducamini, huc animum appellatis. Haec enim
 studiorum universitas templum est, ubi mens belli colitur;
 his studiis belli prudentia adolescit; a vobis generosi armorum
 sensus, a vobis praeclara rerum gerendarum
 consilia, a vobis egregiae ducum artes, a vobis denique belli
 335 gloria imperiique amplitudo proveniet.

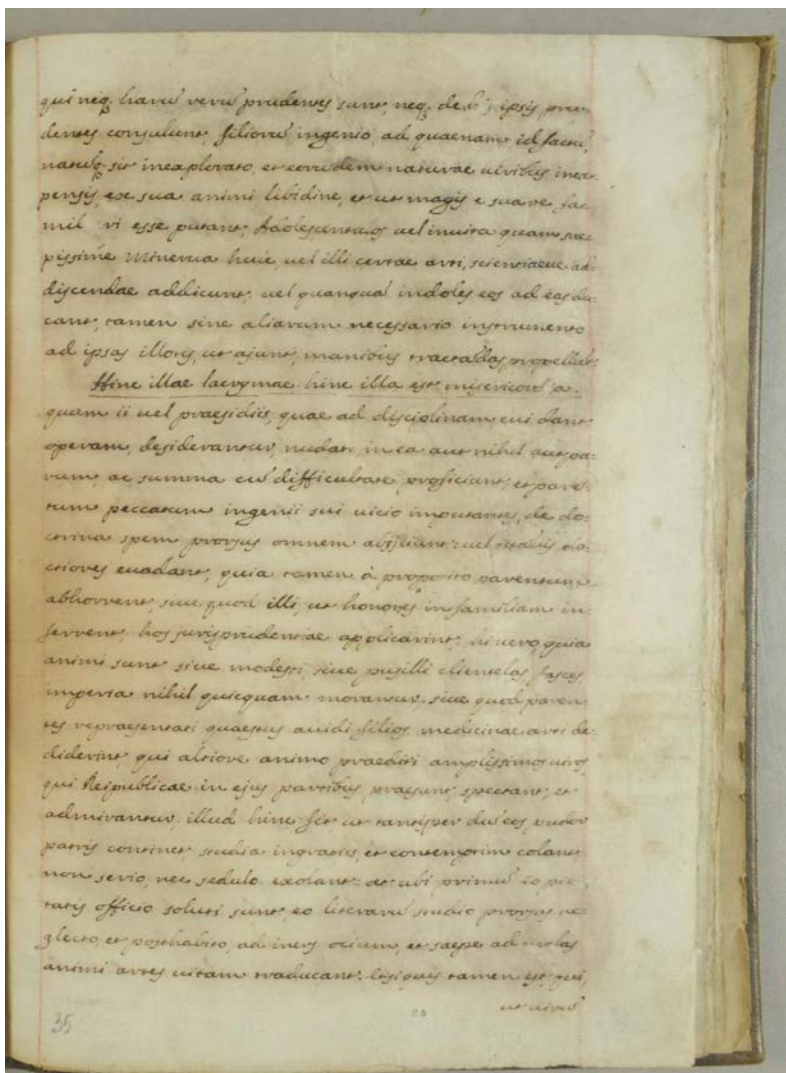
ORATIO VI

habita XV Kal. Novembris anno MDCCVII
 cuius argumentum

CORRUPTAE OMERINUM NATURAE COGNITIO AD
 UNIVERSUM
 INGENUARUM ARTIUM SCIENTIARUMQUE ORBEM
 ABSOLVENDUM
 INVITAT, AC RECTUM, FACILEM AC PERPETUUM IN IIS
 ADDISCENDIS
 ORDINEM EXPONIT.

1. Dura mihi, medius fidius, adolescentum in bonis literis
 instituendorum conditio videtur, quum eorum parentes,

[fol_35r]

qui neque harum rerum prudentes sunt, neque de his ipsis prudentes
 consulunt, filiorum ingenio ad quaenam id factum
 15 natumque sit inexplorato et eorundem naturae viribus inexpensis,
 ex sua animi libidine et ut magis e sua re familiari
 esse putant, adolescentulos vel invita quam saepissime
 Minerva huic vel illi certae arti scientiaeve addiscendae
 addicunt; vel quanquam indoles eos ad eas ducant,
 20 tamen sine aliarum necessario instrumento
 ad ipsas illotis, ut aiunt, manibus tractandas propellunt.
 Hinc illae lacrymae, hinc illa est misericordia,
 quum ii, vel praesidiis, quae ad disciplinam cui dant
 operam desiderantur, nudati, in ea aut nihil aut parum
 25 ac summa cum difficultate proficiunt, et, parentum
 peccatum ingenii sui vicio imputantes, de doctrina
 spem prorsus omnem abiiciunt, vel quamvis doctiores
 evadant, quia tamen a proposito parentum
 abhorrent, sive quod illi, ut honores in familiam inferrent,
 30 hos iuris prudentiae applicarint, hi vero, quia
 animi sunt sive modesti sive pusilli, clientelas, fascas,
 imperia nihil quicquam morantur, sive quod parentes
 repraesentati quaestus avidi filios medicinae arti dederint,
 qui altiore animo praediti amplissimos viros,
 35 qui rei publicae in eius partibus praesunt, spectant et
 admirantur; illud hinc fit, ut, tantisper dum eos pudor
 patris continet, studia ingratiis et contemptum colant,
 non serio nec sedulo excolant, at ubi primum eo pietatis
 officio soluti sunt, eo literarum studio prorsus neglecto
 40 et posthabito, ad iners ocium et saepe ad malas
 animi artes vitam traducant. Et si quis tamen est, qui,

[fol_35v]

ut cum sit em accit, quam vitam semel ingressus est, in se
 neve velis, sane quod ex parentum separatione, nec in
 se, nec ordine, vel ex suo tracto hoc neglectum, et neglectis
 deditur, id aliena curare, curisq. familiaribus, et quare
 deo, etiam publicis dispensis a suisq. fructibus per se
 vix ipsam edigere, debet, qua in ve tot, et magis se disti
 facultas obtinet, ut compluribus saepe amarem dicitur
 rax ar sanior, doctrinae, desiderium vel linguarum, cuiq.
 ego saepissime, et vel incomoda, immo vero infelici
 rax, mecum ipse considerarem, ipsam imaginabam
 natural, per quam va, comparant esset, ut hominis ex
 acute, curae, agenda, genus elige vent, qua omnium
 vens ignari nulla, esse electio, et deum causisq. ipse
 vel agerem, id ad caput, forem q. malorem om
 mium, filiae peccatum, et originis, auctis, venocabam.
 sed cum ipsam vens perire, per se, ipse, nihil in
 juris, utiq. cum, cum si nasoram, ipse, corrupta
 conuictum, nateva, eam, sane, quae, studia, exciden
 tar, a nobis, sine, natus, offlagim, sed, et, qua, via, id
 fatendum, et, aperit, sine, indicat, in, illis, quae,
 duo, sunt, summa, capita, dicendum, et, an, acco, dico, et
 quae, utiq. in, ipse, descendat, et, hominem, conuen
 plent, et, enim, vero, se, nihil, aliud, esse, sensus, quae, mel
 rem, animal, et, formant, corpus, nate, ac, cereas, de, se, me
 et, aut, boua, aut, aut, boua, conuictis, esse, judicabit, huc
 -one, hominem, utiq. utiq. conuictis, et, primo, lingua,
 in, partem, rem, in, mel, opioribus, in, dicitur, animal
 de, et, auctis, in, quoniam, conuictis, et, huc, dicitur, et, se
 potius, animaduerat, quibus, summa, natus, boua, et,

non. o. lum
 ad. m. se. id
 et. om. m. m.
 et. r. d. m.
 a. p. e. r. i. m.
 m. b. y. c. e. m.
 s. a. r. d. e. m.
 e. m. y.

ut virum fortem decet, quam viam semel ingressus est insistere
 velit, is sane quod ex parentum festinatione nec rite
 nec ordine vel ex suo irato Deo neglectim et oscitanter
 45 didicerat, id aliena aetate curisque familiaribus et quandoque
 etiam publicis distentus, a surdis authoribus per semet
 ipsum ediscere debet; qua in re tot tantaeque se difficultates
 obiiciunt, ut compluribus saepe amarum duntaxat
 sanioris doctrinae desiderium re linquatur.

50 **2. Cumque**

ego saepissime eius rei incommoda, immo vero infelicitates,
 mecum ipse considerarem, ipsam incusabam
 naturam, per quam ita comparatum esset, ut homines ea
 aetate vitae agenda genus eligerent, qua omnium
 55 rerum ignaris nulla esset electio, et dum caussas eius
 rei vestigarem, id ad caput fontemque malorum omnium,
 Adae peccatum et originis vicium, revocabam.
 Sed eam ipsam rem penitius perscrutant, ipse mihi iniurius
 visus sum, cum, si nostram ipsorum corruptam
 60 contemplerem naturam, eam sane non solum quae studia excolenda
 a nobis sint
 admonere sed et eorum viam ac rationem apertissime nobis commonstrare
 sentiemus: admonere sed et eorum viam ac rationem apertissime nobis
 commonstrare sentiemus:
 65 quae duo sunt summa capita dicendarum.

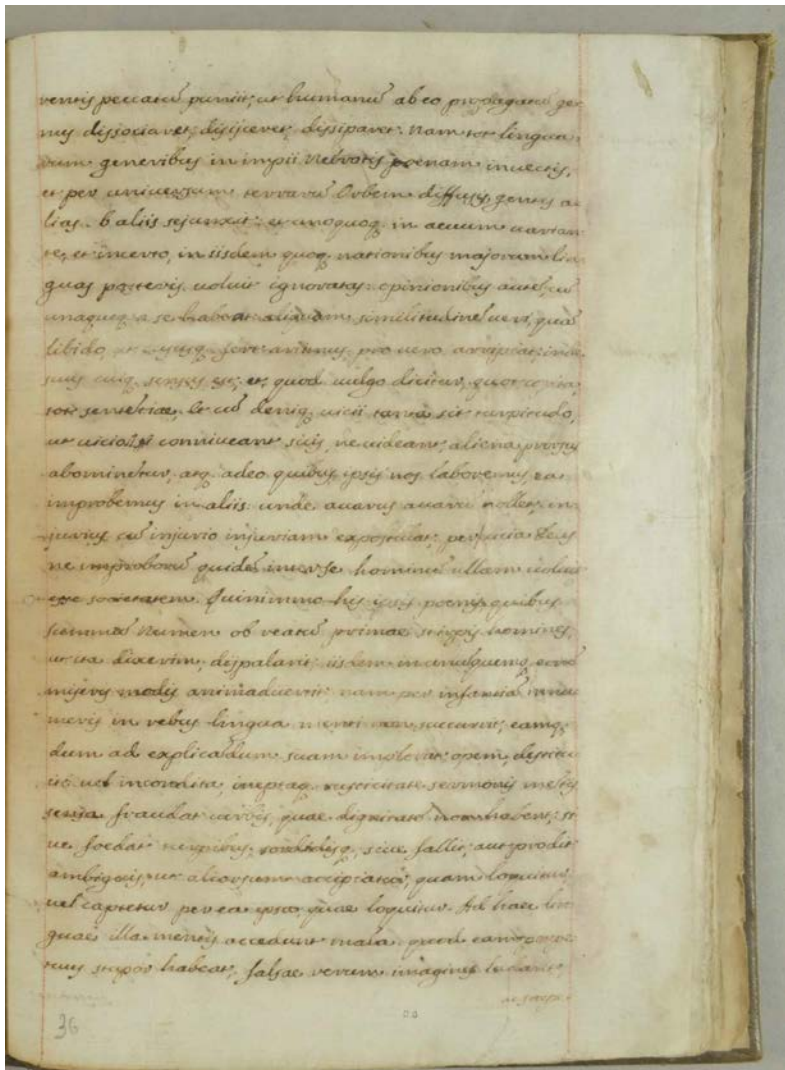
3. Et an vera dicam

quisque vestrum in se ipsum descendat et hominem contempletur.
 Is enim vero se nihil aliud esse sentiat quam mentem,
 animum et sermonem; corpus namque ac cetera discernet,
 70 et aut bruta aut cum brutis communia esse iudicabit. Hinc
 notet hominem usquequaque corruptum, et primo linguae
 infantiam, tum mentem opinionibus involutam, animum
 denique viciis inquinatum comperiat, et has divinas esse
 poenas animadvertat, quibus summum Numen primi parentis

58 Terentius *Andria* 348

60. non solum] add. in marg. D1 64. admonere-sentiemus] add. in marg. D1; nedum efflagitare sed et qua via
 id] linea del. D1; faciendum sit apertissime indicare intelligamus] linea del. D1 67. in se] inse D: corr. D1

[fol_36r]

75 peccatum puniit ut humanum ab eo propagatum genus
dissociaret, disiiceret, dissiparet. Nam tot linguarum
generibus in impiū Nemrotis poenam invecis
et per universum terrarum orbem diffusis gentes alias
ab aliis seiunxit, et unoquoque in aevum
80 variante et incerto, in iisdem quoque nationibus maiorum linguas
posteris voluit ignoratas; opinionibus autem, cum
unaquaque a se habeat aliquam similitudinem veri, quam
libido, ut cuiusque fert animus, pro vero arripiat; inde
suus cuique sensus est, et, quod vulgo dicitur, quot capita
85 tot sententiae; et cum denique viciū tanta sit turpitudō,
ut vicio si conniveant suis ne videant, aliena prorsus
abominentur, atque adeo quibus ipsis nos laboremus, ea
improbemus in aliis, unde avarus avarum nollet, iniurias
cum iniurio iniuriam expostulat; per vicia Deus
90 ne improborum quidem inter se hominum ullam voluit
esse societatem.

4. Quin iramo his ipsis poenis, quibus

summum Numen ob reatum primae stirpis homines,
ut ita dixerim, dispalarit, iisdem in unumquemque eorum
95 miseris modis animadvertit; nam per infantiam innumeris
in rebus lingua menti non succurrit eamque,
dum ad explicandum suam implorat opem, destituit;
vel incondita ineptaque rusticitate sermonis mentis
sensa fraudat verbis, quae dignitatem non habent, sive
100 foedat turpibus sordidisque sive fallit aut prodit
ambiguis, ut aliorum accipiatur quam loquitur,
vel captetur per ea ipsa, quae loquitur. Ad haec linguae
illa mentis accedunt mala, quod eam perpetuus
stupor habeat, falsae rerum imagines ludant

84-85 Terentius *Phormio* 454 88-89 Terentius *Andria* I 59

---

86. vicio si] viciosi D: corr. D1 89. per vicia] pervicia D: corr. D1

[fol_36v]

ut saepe e iam illudari; sophismata capere; remissionem
 iudicia dem. praecipuum; et verum deniq. confuso digni-
 tas; ac deperdit. **Ar. hercule**, quod his gravioribus illa
 animi quem omni fieri, ac tempore graviores cogitare
 perventurionibus sumptuosis, et aegris, ac in capidi nobis
 ardeat; hinc in timoribus, invarias in voluptionibus,
 in doloribus ad languorem dem. omnia omnium
 habet; nec ullo unquam delitescere in arboris quod pro-
 bant; nec improber, quod probant; senex sui pro-
 prii ut seipsum semper fugiat; ac persequatur. **Arg.**
 has omnes males peris, malisq. evisionis carnis fac-
 tibus prius amos exeret, in quem humanitate, per
 uicium originis conitavit; hominum coeque in speciem
 societate; videtur. ut aut ipsa in corpore frequen-
 tia saluta. et plinido artimoribus, nisi potius evagantibus
 ut vicinas; ut ubi animi in quo cuius, attributo quod
 supra memoravimus; potius hinc. **Corrupta** namque
 humanae supplicia ennumeramus lingua infan-
 tiam; mentis opinionem; animi vitia. **Emellata** igitur
 dotes sunt; eloquentia; scientia; virtutes; quae scribentia
 veluti pueri; quae non avit; scientiarumq. civilium
 agitur. **His** enim verbis praclarissimis verbis
 sapientia continentur; certo scire, velle agere, digni
 loqui; inane hominem; ut quod falsum esse, pudeat;
 ut quam prave egisse, videat; ut quod non pro di-
 gnitate loquens esse, praevideat; qui sane verus ho-
 mo est; quem graphice Terentianus exprimit hinc
 Homo sum; humani a me nihil alieni puto.
 et reverentius qui seipsum seipsum universis personis
 imitatur.

105 ac saepe etiam illudant, temeraria sophismata captent
 iudicia dent praecipitem sophismata captent, et rerum denique confusio
 distrahat
 ac disperdat. At, hercule, quanto his graviora sunt illa
 animi, quem omni fretu ac euripo graviores agitant
 110 perturbationum tempestates et aestus, ut in cupiditatibus
 ardeat, horreat in timoribus; insaniat in voluptatibus,
 in doloribus ad languorem detur; omnia omnium
 habeat, nec ullo unquam delectetur ingenio; quod (im)improbavit,
 mox probet; mox improbet, quod probavit; semper sui poeniteat;
 115 se ipsum semper fugiat ac persequatur! Atque
 has omnes malas pestes malosque cruciatus carnifex
 suus ipsius amor exercet; in quem humanitate per
 vicium originis commutata, hominum coetus in speciem
 societates videntur, re autem ipsa in corporum frequentia
 120 summa est solitudo animorum; nisi potius ergastulorum
 vicinia sit, ubi animi, in suo cuique attributo, quas
 supra memoravimus, poenas luunt.

5. Corruptae naturae

humanae supplicia enumeravimus linguae infantiam,
 125 mentis opiniones, animi vicia. Emendatae igitur
 dotes sunt eloquente, scientia, virtus; quae sunt tria
 veluti puncta quae totum artium scientiarumque circumagitur
 orbis. His enim tribus praeclarissimis rebus
 sapientia continetur: certo scire, recte agere, digne
 130 loqui, ita ut hominem nunquam falsum esse pudeat,
 nunquam prave egisse todeat, nunquam non pro dignitate
 loquutum esse poeniteat; qui sane verus homo
 est, quem graphice Terentianus exprimit Chremes:
 Homo sum, humani a me nihil alienum puto,
 135 et Menedemum, qui stulti se ipsum cruciantis personam

105 Terentius *Andria* 214 113-114 Horatius *Epistulae* I 1,98 120-123 Cicero *Somnium Scipionis* 14
 134 Terentius *Heautontimorumenos* 77

105. temeraria] sophismata captent D: corr. D1 106. sophismata captent] add. in marg. D1 114.
 mox probet] add. in marg. D1 118. commutata] commutatas D: corr. D1

[fol_37r]

iustitias; non lucri ipse illa, ne ex necessitate, ne aliquo
 ad us gratia operatur, sed ex sola civitate, ex aequitate
 aut se ipsius existeret, et afflicto; sedulo perconeraretur.
 Ne lacryma, arg. ipse, qui quidam, fac me, operatur.

e. verice, ne verice:
 et sermo, illa, promittit.

Crede, inquam, mihi:

aut consolando, aut consilio, aut ut iuvero.

Intra ipsissima, sapientiae, officia; eloquentia, sublimi
 ferocia, cicurive, prudentia, eos ab errore, deest, cave,
 uenire, de us, bonum, verice, arg. eo, paero, pro, te, quis,
 sedulo, humana, adjuvare, socieat, quae, qui, fuerat,
 ij, sane, multus, supra, hominis, parat, fas, sin, de, cere,
 infra, Numina, ueri, sunt, que, non, fuerat, nec, flexa,
 sed, solida, et, uera, gloria, consequitur, nempe, fama,
 et, uirtus, quo, fieri, a, quos, possit, amolitur, longe,
 laus, per, agara, Nec, saner, alio, in, fabulis, boerae,
 sapientissimi, Cypheum, lyra, malix, se, ferat, Amphio-
 nem, canna, mox, se, saza, ipse, se, se, sponit, sua, ad,
 symphonia, congerentibus, Thebay, mox, se, mox, et, a,
 obca, merita, illius, lyram, Hesperius, huius, in, uolub,
 inuenerat, apud, apponit, ope, finxerat, saza, illa, illa,
 uobora, illae, ferat, homines, saulo, sunt, Cypheus,
 Amphion, sapienter, quo, diuina, ad, scientiam, huma-
 narij, prudentia, cum, eloquentia, congerentibus; et,
 ius, flexanima, ut, hominis, a, solitudine, ad, coeum, se,
 et, a, suo, ipsorum, amore, ad, humanitas, colendam,
 ab, inuicia, ad, indigiam; ab, effera, libertate, ad,
 legum, obsequia, uaducit, et, uirtutis, ferocis, cat, mox, illi.

sustinet, non lucri spe ulla, non ex necessitudine aliqua,
 non ut gratiam referat, sed ex sola vicinitate, et caussam
 cur is se ipsum cruciet et afflicet sedulo perconctatur:
 Ne lacryma atque isthuc, quicquid est, fac me ut sciam;
 140 ne retice, ne verere;
 et serio illa promittit:
 Crede, inquam, mihi,
 aut consolando aut consilio aut re iuvero.

6. Tria ipsissima sapientiae officia: eloquente stultorum
 145 ferociam cicurare, prudentia eos ab errore deducere,
 virtute de iis bene mereri, atque eo pacto pro se quemque
 sedulo humanam adiuuare societatem. Quae qui faciant,
 ii sane multum supra homines, parum, fas sit dicere,
 infra numina viri sunt, quos non fucata nec fluxa,
 150 sed solida et vera gloria consequitur, nempe fama
 meritorum, quo fieri a quoque possit, ampliorum, longe
 lateque pervagata. Nec sane alio fictis fabulis poëtae
 sapientissimi Orpheum lyra mulxisse feras, Amphionem
 cantu movisse saxa, iisque sese sponte sua ad
 155 symphoniam congerentibus, Thebas moenisse muris, et
 ob ea merita illius lyram, delphinum huius in coelum
 inuictum astrisque appictum esse finxerunt. Saxa illa, illa
 robora, illae ferae homines stulti sunt; Orpheus,
 Amphion sapientes, qui divinarum scientiam humanarumque
 160 prudentiam cum eloquentia coniunxerunt, eiusque
 flexanima vi homines a solitudine ad coetus,
 hoc est a suo ipsorum amore ad humanitatem colendam,
 ab inertia ad industriam, ab effrena libertate ad
 legum obsequia traducunt, et viribus feroces cum imbecillis

139-140 Terentius *Heautontimorumenos* 84-85 142-143 Terentius *Heautontimorumenos* 85-86 152-
 155 Horatius *Ad Pisones* 394-396 158-160 Cicero *De oratore* 79 159-164 Cicero *De natura deorum*
 II 148

---

145. cicurare] cicurire D: emend. Visc.

[fol_37v]

rationis, ut a bellis, consociamus. si perperno ex hominibus, quibus
 sunt uerissimi, angustissimi, et prolixissimi sunt, quibus
 quia complures sibi non proponunt, et falsis, uiciosis, abjectis
 mouentur, aut falsis, uiciosis, abjectis, inuicibus, aut falsis
 so, aut uiciosis, aut abjectis. hanc, iudicia, proficiatibus, ueris
 serijs, hanc, facile, potestis, eorum, genera, excipere, sed
 horum, causa, silencio, praeteruenire. Illud, diu, cae-
 in, s. hanc, dixerunt, qui, in, hanc, scilicet, ad, sapientiam
 non, speras, hoc, est, et, non, excelsis, uel, ual, emendat
 na, uel, et, melior, uero, animus, uicium, lingua, et, o-
 punitia, conformis, quo, et, sibi, conper, homo, ab, huma-
 nam, quibus, ab, lo, est, iures, societate, et, saepe, alij, est,
 alij, proficiatibus, saepe, multo, hanc, arti, ueris, ueris,
 qua, proficiatibus, saepe, facit, et, negligit, et, negligit, an-
 tem, qua, proficiatibus. Et, uero, qui, sapientia, conuenit,
 emendat, ueris, et, uel, uel, qua, uel, omnibus, sua,
 ueris, praecipit, et, ueris, agit, et, semper, sedulo, et, ueris
 agit, et, semper, et, ueris, et, proprio, sine, agit, et, in, et,
 ueris, uel, proficiatibus, et, ueris, conuenit, et, ueris, hu-
 manitas, gratia, a, ueris, proficiatibus, qua, florent, ueris,
 ueris, quam, beata, et, ueris, uobis, ipis, ne, multo, ueris,
 conuenit, uel, ueris, firmato, igitur, quod, ipis, huma-
 nitas, de, praeterea, conuenit, ueris, ad, ueris, uel, hanc,
 manent, hanc, ueris, ueris, orbem, ab, uel, uel, ad, hanc,
 ueris, ueris, uideamus, quia, uel, uel, qua, et, ueris, ueris,
 argumenti, par, ab, et, et, ueris, uel, uel, uel, ueris,
 facit, et, quod, id, facit, intelligere, ueris, ueris, ipis,
 sapientia, uel, uel, uel, omnes, ueris, uel, uel, uel,
 ueris, sapientia, uel, ueris, uel, uel, uel, uel, uel, uel,
 cognatione.

A. ueris
 A. ueris
 A. ueris

165 rationis aequabilitate consociant.

7. Is perpetuo est horum studiorum
 verissimus, amplissimus et praeclarissimus finis; quem
 quia complures sibi non proponunt, ex falsis, viciosis abiectisque
 moventur; cumque falsis, viciosis abiectisque moveantur, aut falso
 170 aut viciose aut abiecte haec studia profiteantur necesse
 est. Atque heic facile possem eorum genera exequi, sed
 honoris caussa silentio praetermitto. Illud duntaxat
 in summa dixerim: qui in hisce studiis ad sapientiam
 non spectat, hoc est ea non excolit ut suam emendet
 175 naturam, et mentem vero, animum virtute, linguam eloquentia
 conformet, quo et sibi constet homo, et humanam,
 quantum ab eo est, iuvet societatem, is saepe alius est,
 alium profitetur; saepe multis hiscit arti necessariis,
 quam profitetur; saepe, fastidit, negligit et affligit artem
 180 ipsam, quam profitetur. At vero qui sapientia
 naturam emendare corruptam studet, nunquam non omnibus suae
 artis praesidiis instructus agit, semper sedulo ac serio
 agit, semper ex suae artis proprio fine agit. Et in civitate
 ubi professores ex vero consummate et solius humanitatis
 185 gratia artes profiteantur, quam florentes sint
 cives, quam beata res publica, vobis ipsis, ne multus sim,
 coniiciendum relinquo.

8. Firmatio igitur quod ipsa humanitatis
 depravatae contemplatio nos ad universum humanarum
 190 artium scientiarumque orbem absolvendum admoneat,
 nunc videamus quonam ordine (quae erat nostri
 argumenti pars altera) eas nobis perdiscendas commonefaciat.
 Eo quo id facilius intelligere possitis, prius ipsam
 sapientiae suppellectilem omnem instrumentumque explicemus.

195 9. Sapientia, ut saepius dictum est, rerum divinarum

---

195 Cicero *Tusculanae disputationes* I 153

---

180. ipsam] add. in marg. D1 193. quo] quod D: corr. D1

[fol_38r]

cognitione, humanarum prudentia, oratione, ut utrasque
 dignitates conueniat. Sed cum uere, cum logice, orac
 ionis doctrinas dea ueritatem, praeritum, necesse
 se esse, quod quatuordecim ueritas succedat ueritatem
 cogitatio, quae ^{hinc} accipio, et quaedam sunt, namque
 et naturales dicuntur, et quaedam ueritas sunt, et
 proprio uocabulo dicuntur, appellatur. Naturalem
 uerum conueniamus uel ea, de quibus iam in
 homines conuenit, et conuenit, formae, et nomen, et
 de quibus Mathematicae suas conuenit, quod dicitur, causas
 quibus maxime in eis dicitur, homines dicitur
 raris, quae explicat. Physica, ad quam ueritas, Ana
 tomiam, quae est fabrica humanae corporis, con
 uenit, et ea medicinae, panem, quae morborum
 causas, et quae, et alia, non est, Physica, humana
 corporis, et quae, nam quae, morborum, et quae
 ueritatem, et proprio uocabulo medicinae, et quae
 Physica, et Anatomiae praeritum ueritas, quae
 modum Physicae, et ueritas, et quaedam, operatur, et
 Mechanica. Ueritas, et quae, et quae, et quae
 sunt, quae duo ueritas, ad quam, Theologia, ad
 religionem conuenit. His itaque doctrinis, cognitio ueritas
 tum ueritas, ac dicitur, et dicitur. Humanarum ueritas
 prudentia, id politicus, et quae, officium, factum, et ut
 homo, et ut, et ut. Homines, et quae, et quae, et
 cum doctrina, et quae, et quae, et quae, et quae
 saltem, et quae, et quae, et quae, et quae, et quae
 appellatur, quae, et quae, et quae, et quae, et quae
 et conuenit, et quae, et quae, et quae, et quae, et quae

cognitione, humanarum prudente et orationis veritate
 dignitateque continetur. Sed cum verae tum dignae orationis
 doctrinam illa recti sermonis praemittatur necesse
 est, quam grammaticae tradit. Succedit rerum divinarum
 200 cognitio, quas haec accipio et quarum Deus natura est,
 et naturales dicuntur, et quarum natura Deus est, et
 proprio vocabulo divinae appellantur. Naturalium
 rerum contemplantur vel ea, de quibus iam inter
 homines convenit et constat, formas et numeros,
 205 de quibus mathesis suas conficit apodixes, vel causas, de
 quibus maxime inter doctissimos homines disceptatur,
 quas explicat physice; ad quam revoco anatomiam,
 quae est fabricae humani corporis contemplatio,
 et eam medicinae partem, quae morborum
 210 causas investigat, et aliud non est nisi physice humani
 corporis aegrotantis. Nam quae morborum tradit curationes,
 et proprio vocabulo medicina ars appellatur, ea est
 physices et anatomes practicum veluti corollarium, quemadmodum
 physices et mathesis est quaedam operaria appendix
 215 mechanice. Divinae autem res sunt mens humana et
 Deus; quae duo metaphysice ad scientiam, theologia ad
 religionem considerati. His itaque doctrinis cognitio naturalium
 rerum ac divinarum absolvitur. Humanarum rerum
 prudentia id pollicetur, ut quisque officium faciat suum, et ut
 220 homo et ut civis. Hominem probum moralis, sapientem
 civem doctrina civilis instituit, quae utraque, ad nostram
 religionem accommodata, theologia est, quam moralem
 appellant; quae tres doctrinae in iuris prudentiam corrivant
 et confluent. Ea enim constat ferme tota ex doctrina

196-197 Cicero *Tusculanae disputationes* I 153

---

200. haec] haec D (linea del. D1): add. sup. lin. D1 205. vel] add. in marg. D1

[fol_38v]

morali: na' neq. scientia, neq. ars, sed prudentia, jura eni, et
 jurisjuramentis sibi habet proprietatem: Et civili, ad publicam enim
 spectat utilitatem: et ex morali Theologia, non jura in
 Christiana Republica interpretatur. Homo debetque divi-
 nis, et humanis vel in se doctorum disserimus, vel in studio
 eloquimur: ibi uera, hic digna oratione necesse habet
 uis: haec autem pars logica, digna numeris soluta.
 Mathematica, copiosa uero haec auri, et operis, et operis
 est: Nam scias oportet, eas ferme omnes, haec, scientias,
 quae memorauimus, scias habere historicam comparationem:
 et uis iustitiam ueris genera, prosequitur, ita histo-
 ricam, species, sicut exempla, consignant: singula uero histo-
 ricam, sicut optime in unagaga, scriptores: ab his enim
 exempla traduntur, quibus hunc, uel illum, populum
 in locum esse, firmum, et clari Oratorum, ac Poetae.
 Oratorum, Poetae, auri, sunt exemplaria. De his
 phaenomenis et historicam conscripserat, et scribentur
 in dies: quid certae morborum observationes, et
 vniuersi diuini, uicinas pharimaca excogitanda, quae
 ad hoc, specifica remedia uocantur: nonne sub Physicis,
 auri, medicis, commehantur et de nouis Bellis, Mar-
 tialis, Architecturae inuenerit historicam scribit Mecha-
 nicae, Logicae, et Morali Theologiae, haec jura
 historicam dixerit, quae Logicae, haec a Submo Namina
 uelulari, et uelulari, de moribus alit, atq. alit temporibus
 prescripserit, tradit. Certe quidem, haec, libro ma-
 gna ex parte historicam Theologi numerat: et traditio
 et Septaginta quid est, nisi doctrinae, dicitur, et eccle-
 sia, haec, perperna, nec unquam inuenerit, successit, haec
 Continuar.

225 morali; nam neque scientia neque ars, sed prudente iuris est, et
 iustitiam sibi habet propositam; ex civili, ad publicam enim
 spectat utilitatem, et ex morali theologia; nam iura in
 Christiana re publica interpretatur. Porro de rebus divinis
 et humanis vel inter doctos disserimus vel inter rudes
 230 eloquimur; ibi vera, hic digna oratione necesse habemus.
 Vera autem oratio logicae, digna numeris soluta
 rhetoricae, constricta vero poëticae artis et scopus et opus est.

10. Nunc sciatis oportet eas ferme omnes artes scientiasque,
 quas memoravimus, suas habere historias comparatas;
 235 et uti institutiones rerum genera prosequuntur, ita historia
 species, sive exempla consignant. Linguarum historiae
 sunt optimi in unaquaque scriptores, ab iis enim
 exempla traduntur, quibus hunc vel illum populum
 ita locutum esse firmetur; et clari oratores ac poëtae
 240 oratoriae poëticaeque artis sunt exemplaria. De physicis
 phaenomenis et historiae conscriptae sunt et scribuntur
 in dies. Quid certae morborum observationes eorumque
 diarii et certa pharmaca excogitata, quae
 vulgo specifica remedia vocant? nonne sunt physicae
 245 artisque medicae commentarii? Et de novis bellicae, nauticae,
 architecturae inventis historias scribit mechanice.
 Dogmaticae et moralis theologiae haud prave
 historias dixeris, quae dogmata fidei a summo Numine
 revelata, et regulas de moribus aliis atque aliis temporibus
 250 praescriptas tradunt. Certe quidem sacros libros magna
 ex parte historicos theologi numerant; et traditio
 ecclesiastica quid est nisi doctrinae disciplinaeque ecclesiasticae
 perpetua nec unquam interrupta successio? Atqui

---

231. Vera| recta D: corr. add. in marg. D1

[fol_39r]

Comentarum, formales, clarorum utraque, et per se ipse
 carum monumenta, morales, et Cuius doctrinae, et
 propriae sunt, ut dominanti uocabulo, signatae, nun-
 cupentur. seu prudentiae uero historicae sunt, quae le-
 ges in seip. hoc, uel illo tempore, rogatos, et ad eas au-
 fere interpretaciones adhibitas, et uere iudicantur
 exempla complectitur. Martij autem historiam
 habet: quia exemplum non uerum, nec logica, quia
 uerum aliem, et ubi ea degeat, confingit. Metaphisica
 metaphisica, quia metem humana, et steum, et per
 uisimas, simplicissimae, nauas, nihil praerogatione
 ueritatis. Arg. hoc loci de uisione illam, quae in phi-
 losophia omni in se uocantur, et ex omnia deducitur
 a graecis quidem accipio, sed ab origine accipio, ut historiam
 riae, sine quae a doctoribus audienda sunt, quo facili-
 ter acquiratur, sine ipsae animi, scientiarum, uerita-
 tionis: ex omnia uero, quibus adhibendis, ea quae
 par est, sine quae, de finibus, scientiarum, producantur
 stonae. Expositio igitur omnibus humanarum scientiarum
 scientiarum, copis in his omnibus ad sapientiam exigent-
 diu rogant ipsorum corruptam naturam sequuntur
 lucem. Nullum sane debemus esse, quoniam lucem, quod
 rum uariatione infirmae aegy, salus memoriae uer-
 teat: pueri enim uis omnium omnium uerba, omnes
 locutiones ad omnem uerba uerba, necessarias palsones
 quae, ingenij, lexici uelamentis uis copias, nulla doctrina
 uariatione minus, magis memoriae conseruat, quae ueritatis
 nat' est uario conseruat, et uerba populi est.
 quem peris ueritatis est, et uerba, et uerba uerba.

Nulla.

255 commentarii, annales, clarorum vitae virorum et rerum publicarum
 monumenta, moralis et civilis doctrinae tam
 propriae sunt, ut dominantis vocabulo historiae nuncupentur.
 Iuris prudentiae vero historiae sunt quae leges
 in re publica hoc vel illo tempore rogatas, et ad eas a
 260 iuris consultis interpretationes adhibitas, et rerum iudicarum
 exempla complectuntur. Mathesis autem historias non
 habet, quia exemplis non utitur, nec logice, quia
 utitur alienis, et ubi ea desunt, confingit; multo minus
 metaphysice, quia mentem humanam et Deum, ut purissimas
 265 simplicissimasque naturas, nihil praeterea
 contemplatur.

11. Atque hoc loci divisionem illam, qua disciplinae
 omnes in acroamaticas et exotericas diducuntur,
 a Graecis quidem accipio, sed aliorum accipio, ut acroamaticae,
 270 sive quae a doctoribus audiendae sunt, quo facilius
 acquirantur, sint ipsae artium scientiarumque institutiones;
 exotericae vero, quibus addiscendis ex se quisque
 par est, sint quae de artibus scientiisque prodierunt
 historiae.

12. Expositis igitur omnibus humanarum artium
 scientiarumque copiis, in iis ordine ad sapientiam ediscendis
 nostram ipsorum corruptam naturam sequamur
 duces. Nullum sane dubium est quin pueritia, quantum
 ratione infirma aetas est, tantum memoria valeat;
 280 pueri enim vix trimuli omnia verba, omnes
 locutiones ad omnem vitae usum necessarias iam tenent,
 quas ingens lexi volumina vix capiat. Nulla doctrina
 ratione minus, magis memoria constata, quam sermonis;
 nam eius ratio consensus et usus populi est,
 285 quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi.

[fol_39v]

Nulla, igitur sane sensu linguis adhibendis oportet, quas pue-
 ritia. At heic quis uerum roget, quibus uel linguis potissimum
 uel danda sit opera? sed uel docet ipsa, conuincat uari-
 tas cognitio: euenit in praecipuis potius, ad quas dam-
 nasa est; enumerauimus linguarum barbaras, & uicari-
 rem, incertitudines in humanae societatis diuacis.
 Haec itaq; uicia sub emendanda linguarum emendatione,
 quas quibus fieri possit, doceat sine, ceruic, conuincat,
 uel peritas, quibus potest esse, humanae societatis copulata
 uel: lat autem duae sunt; graeca una, latina altera:
 utraque ceruic, sed graeca doctior: nunc latina communior. His
 igitur a pueris incunim indus: et praesertim quo deinde
 sanis sacerdoti uenerari librum esse sequatur, qui theo-
 logia christiana praecipuum sensu inuenerunt, lat
 sanis quoque lingua dare operat iura. Quoniam uer-
 uana uerum humana, seu uaria ex materia, sua aliter
 emergere uocatur. Sensu autem potestas ob originem uicium
 inflatae dicitur esse opinionem. Sed ueritas igitur uacua
 ab aetate opinionem profliganda exponitur. Proprii in phae-
 ogy habundant plurimum potestas: cuius uel illud argumentum
 sic unquam semel adolecentuli de longinquis uerbis,
 a regionibus formae, ueritas: confinximus, uia uel quas
 rati de his abani imagine uel formemus, rati alia, prius
 costata est, ut complanari, et alia super eas induci uel pot-
 est. nihil autem uariationi magis, quod phantasia aduers-
 rari: quod in foeminae experimus, quae quia phidra-
 sia praecellens, uariatione minus uerbis: quod ab omni acriori-
 bus quam ueris, animi uariationibus inflexibiles. Sed
 haec ita sine, medicos imitari ueritas: est, qui ueritas uel ueritas
 uel ueritas

Nulla igitur sane aetas linguis addiscendis aptior quam pueritia.

At heic quis vestrum roget: quibusnam linguis potissimum

danda sit opera? Id vos docet ipsa corruptae naturae

cognitio; etenim in praecipuis poenis, ad quas damnata

290 est, enumeravimus linguarum barbariem, varietatem,
incertitudinem in humanae societatis distractum.

Haec itaque vicia sunt emendanda linguarum eruditione,

quae, quantum fieri possit, doctae sint, certae, communes,

ut per eas, quantum pote est, humanam societatem complectamur.

295 Eae autem duae sunt: Graeca una, Latina altera,

utraque certa; sed Graeca doctior; nunc Latina communior. His

igitur a pueris incumbendum, et praeterea, quo deinde

sanius sacrorum sententias librorum assequantur, qui theologiae

Christianae praecipuum sunt instrumentum, eos

300 sanctae quoque linguae dare operam iuvat.

13. Pueritia superata,

mens humana seu ratio ex materiae luto altius

emergere occipit. Mentis autem poenas ob originis vicium

inflictas diximus esse opiniones. Corrupta igitur natura

305 ab ea aetate opiniones profligandas expostulat. Atqui in ephoebis

phantasia plurimum pollet; cuius rei illud argomento

sit, ut, quum semel adolescentuli de longinquis urbibus

ac regionibus formam situmque confinximus, vix reliqua aetate

de iis aliam imaginem conformemus: tam alte prior

310 caelata est, ut complanari et alia super ea induci non possit.

Nihil autem rationi magis quam phantasia adversatur;

quod in foeminis experimur, quae, quia phantasia

praevalent ratione minus utuntur, quamobrem acrioribus

quam viri animi perturbationibus infestantur. Cum

315 haec ita sint, medicos imitari necesse est, qui mala venena

305. ea] add. in marg. D1 306. phantasia] phantasiam D: corr. D1 307. quum] quam D: emend.
Visc.

[fol_40r]

ut modo moribus adhibens, et videlicet hanc, quae aeternitas
 da est; ut per ea ipsa vario inualycas, et Martij obdole
 secretibus inuendat: quae doctrinae uehementi imaginis
 confosmularum ut plurimum adiuuans: ut saepe longissima
 formosus, aut numerosus seriem mensu conueni recipere
 est; ut opulentes, quae inde confisus, uectis agnoscat
 sed ad pueria, longae, sine omni exas, et corpulenta
 confisus; per ea mens humana loquatur et inuis de
 foecari. Arg. eo paruo Adolens in uerbis, de quibus ad inuis
 hominis conuenit; ex dato uero ueni confisus, agra fuit;
 ut in phisicis, de quibus maxime conuenit; et ut magis
 potius. ut procedit aetate, et Martij ugi mens hu
 mana. iam corporis uimuly solentis est; et ordinatis agi
 arg. ex uerbis, quae sensu percipiuntur, par est; quae omni
 sensu effugiunt colligere, ad huc corpora rami, pag. et
 Martij Phisicae opera danda est; quae inuis, et hinc corporis
 confisus, inuisibilib; et figurat, et inuis, quae sine uari
 ualut ueni principia; et causas concepiant pag. per Ma
 rthij et Phisica mens humana; pingui exas; cogita
 tionis genere, saepe per gradus depurans ut ad in
 inuis; conuenit; accedat; et inuis mens, per
 se ipsa, et per se ipsam. Sed op. max. intelligat; ut per
 Martij data per Phisic dubia admet Phisic; mens
 uer uer, certis, et usquequaq; explorans aperit per uer
 Arg. in uerbis, metaphisic expedit; ad ea uerula in uer
 uis de phisic, dubis ueris; iudicabit; hoc loci comoda expl
 cane est ipsa. Arg. de ueris. Tam cognio hinc op. max.
 que ueris; faecis; ad eis cognoscibilis gradus faecis;
 quem ueris; hinc profisus, et Theologiae. hinc
 annu

cum modo morbis adhibent et medentur. Phantasia attenuanda est, ut per eam ipsam ratio invalescat, et mathesi ab adolescentibus incumbendum, quae doctrina vehementi imaginum conformandarum vi plurimum adiuvatur; nam saepe longissimam
 320 formarum aut numerorum seriem mente contueri necesse est ut apodixeos, quae inde conficitur, veritas agnoscat. Sed cum puncta lineasque sine omni crassitie et corpulentia consideret, per eam mens humana liquescit et incipit defoecari. Atque eo pacto adolescentes in rebus, de quibus iam inter
 325 homines convenit, ex dato vero verum conficere assuefiunt, ut in physicis, de quibus maxime contenditur, idem praestare possint. Nam procedente aetate et mathesis usu mens humana iam corporis vinculis solutior est et ordinatio agit, atque ex rebus, quae sensu percipiuntur, par est quae omnem
 330 sensum effugiunt colligere, adhuc corpora tamen. Itaque a mathesi physicae opera danda est, quae insensibile corpora eorumque eorum insensibiles et figuras et motus, quae sunt naturalium rerum principia et caussae, contemplatur. Itaque per mathesim et physicam mens humana a pingui crassoque cogitationum
 335 genere, tanquam per gradus, depuratur, ut ad res spirituales contemplandas accedat, et intellectu mero puroque se ipsam et per se ipsam Deum Opt. Max. intelligat; ac per mathesis data, per physices dubia ad metaphysicen, quae res veras, certas et usquequaque exploratas aperit, perducatur.
 340 Atque ita vobis metaphysice expeditis, cum iam regulam tenueritis de falsis, dubiis verisque iudicandi, hoc loci commoda explicatu est ipsa ars dissertatrix. Tum cognito Deo Opt. Max. quem natura fatetur, ad eum cognoscendum gradum faciatis, quem nostra religio profitetur, et theologiae Christianae

---

318-330 Plato *Res publica* VII 526 a-c

---

332. eorumque] eorum quae D: corr. D1 334. a] add. in marg. D1 335. spiritales] spirituales D: corr. D1 338. physices] phyces D: corr. D1 metaphysicen] affectant D: corr. D1

[fol_40v]

animus ad id parat. Absolutus verum dicitur non scilicet humana
 rerum prudentia sequitur. in quo doctrinam eductam
 gubernatorum imitari debemus. et quod admodum in collegiis
 observat. et quod alia. et quod per se non est
 vera sententia. et ad quos per nos considerat. inoffensivum
 naves appellat. et nos deus nos contemnit. nihil
 humana. submissis. Memento. carnis. verum scientia est
 cognoscere utamur. que per nos dicitur. et quod
 licet vada. et cetera. et quod populi. humanae. ut
 cuius. et ceteris. naves. dirigamus. cum enim. solum
 minus. et in inextinguibili solennis non habeat. et quod
 novis. et malorum. quod est. omnis. humanae. per
 deus. cogit. et quod. mala. multas. sunt. quae
 bonorum. contra. multas. bona. quae. malorum. species.
 obijciunt. et quod. imprudens. verum. corporis. ut
 sequitur. labore. paupertate. ac morte. honoris. abluo.
 vult. unde. per nos. se ipsos. affligunt. et humanae. solum
 ruit. corruptis. sicut. corrupta. hominum. natura. solum
 desiderat. quia. beatus. esse. desiderat. qui. ad. sapientiam
 igitur. humanae. beatitudinem. parvum. licet. solum.
 et. inextinguibili. solennis. lingua. aut. melius. per nos.
 animi. non. absolutus. quare. complures. subdole. solum
 homines. qui. tamen. ambitione. circulatoribus. diffusa. cui.
 ditionis. gloria. anxi. vult. invidia. horum. vult.
 sol. et. quia. quae. solum. ad. sapientiam. comparat.
 vult. solum. sibi. solum. pro. solum. solum. solum.
 vult. quae. pro. solum. solum. solum. solum.
 solum. et. solum. solum. solum. solum. solum.
 per. solum. solum. solum. solum. solum. solum.

345 animum adiungatis.

14. Absolutam rerum divinarum scientiam humanarum prudentia sequitur; in quo doctrinarum ordine navium gubernatores imitari debemus, et quemadmodum ii coelestia observant, cynosuram aliaque astra quo certa per oceanum itinera teneant, et ad quos portus contendunt inoffenso cursu naves appellent, ita nos divina contemplemur, mentem humanam summumque Numen, earumque rerum scientia tanquam cynosura utamur quo per medias opinionum syrtes, dubiorum vada et caecos errorum scopulos humanae vitae cursum cautius tutiusque dirigaruus. Cum enim stulti homines veri internoscendi solertiam non habeant, veros bonorum et malorum fines, quod est omnis humanae prudentiae caput, ignorant. Cumque mala multa sint, quae bonorum, contra multa bona, quae malorum speciem obiiiciunt, earum imprudentes rerum corporis voluptates sequuntur, labores, paupertatem ac mortem honestam abhorrent; unde per vicia se ipsos affligunt et humanam societatem corrumpunt. Iccirco corrupta hominum natura scire desiderati, quia beatam esse desiderati. Qui ad sapientiam igitur humanae beatitudinem parentem literarum studia non ordinaria, solvit fortasse linguae aut mentis poenas, animi non absolvit. Quare complures sunt doctissimi homines, qui tamen ambizione circumaguntur, de fluxa eruditionis gloriola anxii vivunt, invidia doctiorum uruntur. Id eo fit quia, quae studia ad sapientiam comparandam sunt media, sibi fines proposuerunt. Verus igitur disciplinarum, quas praemisimus, usus est, ut mens veris assuescat; ut, cum semel assueverit, delectetur; ut, cum velit, facile possit, et, cum possit, impensius velit veros bonorum fines

---

356-357 Cicero *De finibus* I 12

---

354. caecos] coecos D: emend. Visc. 368. de fluxa] defluxa D: corr. D1

375 in vita agenda deligere, nempe virtutes et bonas animi
 artes, et per eas mentis divinitatem excolere, et per mentem
 adire Deum. Quare, divinarum rerum scientia imbuti, humanae prudentiae
 studeatis, primum morali, quae hominem, tum civili,
 quae civem format. Hinc, eas edocti, morali theologiae facilem
 380 operam dabitis ut olim a confessionibus principum
 eos in ordinandis regendisque rebus publicis quam sapientissimis
 consiliis dirigatis. Porro ad iuris prudentiam addiscendam
 multo expeditiores agetis, quae ex morali, civili et
 Christianorum, tum dogmatum tum morum, doctrina ferme
 385 omnis derivat. Tandem, ut quisque vestrum, his sapientiae studiis
 instructus non sibi aut paucis, sed longe lateque de humana
 societate bene mereri et iuvare quam plurimos
 possit, sapientiae studiis illa eloquentiae coniungat.
 Neque enim quis vestrum, quando haec omnia ad sapientiam
 390 studia excolenda sunt, in iis a doctoribus condiscendis
 dubitet consenescere. Consenescet sane, et
 nequicquam consenescet, si qua ex iis non rite instructus
 colat, si non ex suo cuiusque fine colat, si perverso ordine
 colat, ut quos Fabius Quintilianus eleganter in hoc
 395 argomento dixit compendio morari; eos argutius nec
 minus ex vero, ni fallor, dixeris, haerere, quia properant.
 Quid illud, quod nemini aequae plura obiici solent
 impedimenta quam festinanti? Et qui confusis studiorum
 ordinibus agunt, ut in labyrintho movent, non
 400 promovent. At via omnium brevissima recta est; et
 ordinis haec virtus: multa brevi loco concludere. At
 quia haec studia, natura coniuncta et quo enarravimus
 ordine disposita, hominum vicio scissa saepe et turbata

394-395 Quintilianus *Institutio oratoria* I 4, 22

---

377. scientia] add. in marg. D1 384. dogmatum] dignitatum D: corr. D1

[fol_41v]

rara sunt, multas adhibent, ac veritas non multas, sed ca-
 dems repetendas multiplicatas. Avia enim psychologio-
 na, et scientiarum doctrinae, quas bene amant, consequuntur,
 et a locutionibus ediscendis, si nihil in aliis aliunde forma
 reus accipiant, quid enim opus est accipere, si in sua
 suoque loco dispensare edocuerint, sunt ferme omnes
 brevitatis, scientiarum, Aviaque, huiusmodi exortibus
 esse existimamus, utque per utrumque erudiri pos-
 sint, huiusmodi, optimas, quae Altiore, quae sequantur
 in de studio sine, et ratione consilium, si ab honestate, pe-
 cunia praestantissimum, si ab utilitate, optimus, si a facilitate,
 expeditissimum, quod me delectare non possent quia quod
 quam sapienter non sunt, in eo tamen dando sem sapien-
 ter secutus, si scripsit facimus quia semper possunt ego
 quod me haec, quae dixi corruptae inae naturae, co-
 quito admonuit, in hac sua ratione, facit, quia in hac
 tantum ponit, ut sed legi, serios, et ex inae omni proprio
 sine nobiscum agerem, et pro mea in vili potest huma-
 nam adfirmare societatem.

Dissertatio.

Cujus est Argumentum.

De consuetudinibus, inveniendis, inae studio, rationibus, et an-
 quorum comparatione, et quae inae inconstituta, utraque,
 et qua ratione possunt, quae vero non possunt, cum
 quibus antiquorum inveniendis, comparationibus.
 Solemniter habita XV. Kal. Nouembrii, An. MDCCCLXVIII.

Coram
Vincentio Grimano

S. R. C.

sunt, multa videntur, at re ipsa non multa, sed eadem
405 deprehendas multiplicata. Artium enim institutions
et scientiarum doctrinae, quas acroamaticas censuimus
et a doctoribus ediscendas, si nihil in aliis aliunde forinsecus
accersatur (quid enim opus est accersiri, si omnia
suo quaeque loco dispensate edocentur?) sunt ferme omnes
410 brevissimae. Scientiarum artiumque historias exotericas esse existimavimus
ut eas per vosmet ipsos erudiri possitis.

15. Atque habetis, optimae spei adolescentes, quod sequamini
de studiorum fine et ratione consilium, si ab honestate spectetis
praeclarissimum; si ab utilitate, optimum; si a facilitate,
415 expeditissimum, quod me dedisse non poenitet, quia, quanquam
sapiens non sim, in eo tamen dando sum sapientes
secutus. Si semper faciunt, quia semper possunt, ego,
quando mihi haec, quae dixi, corruptae meae naturae cognitio
admonuit, in hac suasionem feci, quia in hac
420 tantum potui, ut sedulo serioque et ex meae artis proprio
fine vobiscum agerem, et pro mea virili parte humanam
adiuvarem societatem.

---

420. sedulo serioque] sedula seriaque D: corr. D1 meae] mae D: corr. D1

Indice dei nomi

CLASSICI

Caio Aquilio Gallo
Archimede
Aristotele
Asinio
Agostino da Ippona
Bacone Francesco
Bianche
Cartesio Renato
Catone
Catullo
Chilone Lacedemone
Cicerone
Jacques Cujas
Dante
Demostene
Democrito
Diogene
Epitteto
Epicuro
Ficino Marsilio
Filone di Alessandria
Galeno
Gellio
Giovenale
Ippocrate
Lattanzio
Licurgo

Livio
Lucano
Lucrezio
Malebranche Nicholas
Marciano
Marziale
Omero
Orazio
Ovidio
Paolo
Persico Flacco
Pico della Mirandola
Pitagora
Platone
Plauto
Plinio
Plutarco
Pollione
Quintiliano
Sallustio
Scipione
Seneca
Senofonte
Socrate
Tacito
Talete
Terenzio
Tertulliano
Ulpiano

Virgilio
Vitruvio
Zenone

MITOLOGICI

Adamo
Anfione
Apollo
Bacco
Circe
Ercole
Marte
Mercurio
Minerva
Orfeo

STORICI

Accursio
Achille
Alcesimarco
Alessandro Magno
Annibale

Attila
Augusto
Caligola
Carlo II
Giulio Cesare
Ciro
Cleomene
Cornelia, madre dei Gracchi
Cremete
Cristo
Isaia
Magellano Ferdinando
Menedemo
Nino
Tolomeo Filadelfo

CONTEMPORANEI DI VICO

Filomarino Ascanio
Filomarino Camilla
Filomarino Marcello
Palazolio Antonio
Scoppa Giuseppe
Vidania Vincenzo

Fonti citate

- Agostino, *Confessiones*
Aristotele, *Poetica*
- Bacone Francesco, *De augmentis scientiarum*
- Catullo, *Carmina*
Cicerone, *Academica priora*
Cicerone, *Ad familiares*
Cicerone, *Ad Quintum fratrem*
Cicerone, *De divinatione*
Cicerone, *De domo sua*
Cicerone, *De fato*
Cicerone, *De finibus*
Cicerone, *De legibus*
Cicerone, *De natura deorum*
Cicerone, *De officiis*
Cicerone, *De oratore*
Cicerone, *Divinatio in Q. Caecilium*
Cicerone, *In Verrem orationes*
Cicerone, *Pro A. Licinio Archia poeta oratio*
Cicerone, *Tusculanae disputationes*
Cicero, *Somnium Scipionis*
- Dante Alighieri, *Inferno*
Diogene, *Vitae*
- Ficino Marsilio, *Opera omnia*
Filone, *De agricultura*
- Gellio, *Noctes Atticae*
Giovenale, *Saturae*
Giulio Cesare, *De bello civili*
- Ippocrate, *Aphorismi*
- Lattanzio, *De opificio Dei*
Lattanzio, *Divinae institutiones*
Livio, *Ab Urbe condita*
Lucrezio, *De rerum natura*
- Marciano, *De legibus et senatus consultis*
- Orazio, *Carmina*
Orazio, *Epistolae*
Orazio, *Epistula ad Pisonem*
Orazio, *Sermones*
Ovidio, *Fasti*
- Paolo, *Ad Hebraeos*
Persio, *Saturae*
Pico della Mirandola, *De hominis dignitate*
Platone, *Alcibiades*
Platone, *Apologia Socratis*
Platone, *Charmides*
Platone, *Ion*
Platone, *Hipparchus*
Platone, *Leges*
Platone, *Meno*
Platone, *Phaedrus*
Platone, *Philo*
Platone, *Protagoras*
Platone, *Res publica*
Plauto, *Asinaria*
Plauto, *Bacchides*
Plauto, *Cistellaria*
Plauto, *Poenulus*
Plauto, *Eunuchus*
Plinio, *Naturales Historiae*
Plutarco, *Alexander*

Plutarco, *Lycurgus*

Quintiliano, *Institutio oratoria*

Sallustio, *De bello Inguurthino*

Sallustio, *De coniuratione Catilinae*

Seneca, *Ad Lucilium*

Seneca, *De brevitae vitae*

Seneca, *De otio*

Tacito, *Annales*

Tacito, *De vita Iulii Agricola*

Terenzio, *Adelphoe*

Terenzio, *Afer Andria*

Terenzio, *Heautontimorumenos*

Terenzio, *Hecyra*

Terenzio, *Phormio*

Ulpiano, *De iure patronis*

Varro, *De lingua Latina*

Virgilio, *Aeneis*